ווײַסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע
יידישער סעקטאָר

ליטעראטור-וויסנשאפט-
לעכע סעריע
1

מאקס עריק

שאָלעם אש

(1900-1930)

צענטראלע יידישע ביבליאטעק
און פרעסע ארכיוו

אויסגאבע פון דער ווײַסרוסישער וויסנשאפט-אקאדעמיע
מינסק — 1931

Printed in Soviet Union

מאקס עריק

שאָלעם אש

(1900—1930)

„וואָס פארקויפסט איר דאָ? אײַער געוועלב איז דאָך לער און ליידיק און עס איז גאָר קיין סכוירעס ניטאָ.
אזוי האָט דער זאָקן געענטפערט: איך פארקויף ביטאָכן...״

(ש. אש. קידעש האשעם).

„ביטאָכן, ביטאָכן, סענדעו׳ל! ביטאָכן איז א ייִדישע זאך. מיט ביטאָכן, זעסטו, עפּענען דאָ ייִדישע קינדער אוף גרויסע געוועלבן...״

(מענדעלע מויכער ספאָרים. כידושים וועניפלאָעס אף דער פיאטיגנילאָווקע. מאסאָעס ביניאָמין האשלישי).

אשס פּאָליטישע טעטיקײַט פאָדערט ניט קיין ברייטערע און אויסשעפּנדיקע קאָמענטארן. אש, דער ציִאָניסט, דער מיטגליד פון דער ציִאָניסטישער אגענץ; אש, דער אָנהייגגער און פארטיידיקער פון פאשיסטישן פוילן; אש, וואָס קלאפּט אין טיש אין מאָסקווע, און לעקט דעם מארשאלס שטיוול אין ווארשע; אשס נידערטרעכטיקע האלטונג בעייס דעם לעצטן לעמבערגער פּאָגראָם, ווען ער איז ארויסגעטראָטן קעגן די פּראָטעסטן אין מײַרעוו-אייראָפּע מיטן ארגומענט, אז „ייִדיש בלוט געהערט בלויז ייִדן", — און ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזן, לויט אן אָפּמאך מיטן פּילסודסקיק קאדען-באנדראָווסקי; אשס היסטערישע און בלוטדורשטיקע האלטונג בעייס די לעצטע געשעענישן אין פּאלעסטינע,—אזעלכע און צענדליקער אנדערע פאקטן רעדן א גענוג דײַטלעכן לאָשן. אש איז הײַנט צו טאָג אן אײַנפלוסרײַכער וואָרטפירער פון פאשיזם אין דער ייִדישער סוויווע, די אגענטור פון דער אמעריקאנער ייִדישער גרויס-בורזשואזיע, א בעקאָוועדיקער מיטארבעטער פון דעם סאָציִאל-פאשיסטישן „פאָרווערטס" און ציִאָניסטישן „הײַנט" — און א ביז גאָר כאָשעווע, אָנגעלייגטע פיגור באם פוילישן „בונד".

דאָ אָבער באווײַזט זיך אפן האָריזאָנט יענע מענשעוויסטישע טעאָריע, וואָס טיילט אָפּ דעם קינסטלער פון דעם פּאָליטיקער. דער „בונד" איז שוין ניט אימשטאנד צו נעמען אונטער זײַן שוץ אשס ריין-פּאָליטישע טעטיקײַט. איר פאשיסטישער מעהוס שפּארט ארויס צו דײַטלעך. און דאן שרײַבט דער פירער פון פוילישן „בונד", ערליך, אין דער יובילײַ-זײַט פון דער „פאָלקסצײַטונג": „מיר קענען אָפּטיילן אשן דעם קינסטלער פון אשן דעם געזעלשאפטלעכן טוער" (נום. 299, 19-טער דעקאבער 1930 י.). גיט טאקע די „פאָלקסצײַטונג" אף דערזעלביקער זײַט א גרויסן באגײַסטערטן ארטיקל וועגן אשן דעם קינסטלער פון מיילעך ראוויטש, און א שטראָפנדיק-מוסערדיקן ארטיקל וועגן אשן דעם פּאָליטיקער פון ערליכן. ס׳איז פּאָטערלעכער מוסער: ס׳ווערן אויסגערעכנט אשס פּאָליטישע זינד, מיטן קאָמענטאר: „אָ, געוויס, איך ווייס: דאָס איז שטימונג, דאָס איז פארשיקערטקײַט, דאָס איז אש". און ערליך פארענדיקט מיטאמאָל אין קאטעגאָרישן טאָן: „אף די אזויגערופענע שאָלעם אש-פײַערונגען זײַנען מיר ניטאָ". דער „בונד" פראוועט אלזאָ שאבעס פאר זיך, ארנאנזשירט

אייגענע אש-פאָרלעזונגען און אייגענע יובילײ-זײַטלעך מיט צוויי טעזיסן: ערשטנס, „אש איז א גרויסער, עפשער דער גרעסטער צווישן די הײַנטיקע יידישע שרײַבער", און צווייטנס, „צו הויך איז די מעכיצע, וואָס אש האָט מיט זײַן געזעלשאפטלעכער טעטיקײַט פון די לעצטע יאָרן אוועקגעשטעלט צווישן זיך און די יידישע ארבעטער".

דער סאָציאל-פאשיסטישער „בונד" מאכט אלזאָ אן אָנשטעל, אז ער נעמט ניט אָן אשס פּאָליטישע טעטיקײַט, דערפאר נעמט ער אָן זײַן קונסט. אשס קונסט רעדט א מער-ספּעציפישן, א מער-פארהוילענעם לאָשן, און דידאָזיקע פּאָזיציע קאָן נאָך דער „בונד" פּארטיידיקן אָן דער געפאר גלײַך דעמאסקירט צו ווערן.

מיר וועלן זײַן צופרידן, אויב אונדזער ביכל וועט מיטהעלפן אויסצולעבן און צעשטערן דידאָזיקע טאָפּלטע בוכהאלטעריע, קלאָר מאכן, אז ניט נאָר מיט זײַן געזעלשאפטלעכער טעטיקײַט און ניט נאָר די לעצטע יאָרן האָט אש אוועקגעשטעלט א מעכיצע צווישן זיך און די יידישע ארבעטער, און אז אין דער ספּעציפישער שפּראך פון קונסט האָט אש דער שרײַבער דורכגעפירט די אידעאָלאָגיע פון אש דעם פּאָליטיקער.

1 מארט 1931

1. פֿאָרבאמערקונגען: ליטעראטור, טעקסט, קלאסיפֿיקאציע און פעריאָדיזאציע

1

װעגן אשן איז געשריבן געװאָרן אסאך און װייניק. אסאך מעליצעס און װייניק זאכלעכע אָפּשאצונגען און אויספֿאָרשונגען. שוין אשס ערשטע ליטערארישע טריט האָבן' צוגעצויגן די אויפֿמערקזאמקײַט פֿון דער קריטיק. אש האָט, װי באקאנט, אָנגעהויבן מיט צװיי בענדלעך דערציילונגען אין העבריייש (1902). אין סאָקאָלאָװס „ספר השנה" 1902/3, ז. 8-253 געפֿינען מיר שוין א שטרענגע רעצענזיע איבער זיי, און דער העברייישער קריטיקער באמיט זיך פֿארזי״כן די פֿיל מיט דער באמערקונג, אז דער יונגער שרײַבער שײַנט דאָך צו פֿארמאָגן טאלאַנט. אָבער שוין אין „השלח", 12, 1903, 80-75, באװייזט זיך א גרויסע באגײַסטערטע אָפּהאנדלונג פֿון דר. ערענפֿרייז װעגן דיזעלביקע דערציילונגען און אויך װעגן אשס יידישע זאכן. פֿאר דעם דעמלטיקן קוק אף אשן איז כאראקטעריסטיש, אז כאָטש ערענפֿרייז פֿארצייכנט אשס נעטיע צו „שיינקײַט" און זײַן „כיינעװדיקײַט", דאָך איז אש „דעריקער אויך דער דיכטער פֿון צאר און אומעט".

אן ענלעכן קוק האָט אויסגעדריקט אויך באלמאכשאָװעס, בעיס ער האָט רעצענזירט אשס ערשטע יידישע זאמלונג „אין א שלעכטער צײַט" (ב. מ. שריפֿטן, ב. 1.). באלמאכשאָװעס פֿארשטייט שוין אָבער מיט רעכט דעם טרויעריקן טאָן פֿון אשס ערשטע זאכן ניט װי אן איקער-שטריך, נאָר װי א פֿאָריבערגייענדיקע דערשײַנונג. בא באלמאכשאָװעסן קען מען זיך איבעריקנס טאָמיד אָנשטויסן אף אן אינטערעסאנטע און ריכטיקע באאָבאכטונג, אף דעם אָדער יענעם ריכטיק פֿארצייכנטן שטריך. ביפֿראט איז עס נעגייע זײַנע שפּעטערדיקע ארטיקלען װעגן אשן (צ. ב. דרײַ שטעטלעך, די סאקאָנע פֿון הײַנטיקער יידישער דראמע, שריפֿטן ב. 3). באלמאכשאָװעסעס „סאָציאָלאָגיע" איז א באלעבאטישער געמיש פֿון טענס מיליע-קריטיק פֿליוס ציאָניזם. אָנשטאָט צו גיין פֿון דער דינאמיק פֿון געזעלשאפֿטלעכע קױכעס צום שרײַבערס װערק און אים אויסצוטײַטשן, װי א פּרוּװ זיך 'אקטיװ ארײַנצומישן און אָרגאניזירן דאָס לעבן אין העסקעם מיט דעם שרײַבערס סאָציאלער נאטור, װיל באלמאכשאָװעס פֿון דעם שרײַ-

בערס ווערק ארויסלייענען דאָס אָ ב י ע ק ט י וו ע בילד פון די סאָציאַל-עקאָנאָ-
מישע פּראָצעסן, וואָס גייען אָן אין דער יידישער סוויווע. דידאַקטיקע נאַיווע
„סאָציאָלאָגיע״ איז דאָך געווען פּרוכטבארער פאר ניגערס שפּעטערדיקער אים-
פּרעסיאָניסטישער קריטיק. אין די רעאקציע-יאָרן, וואָס נאָך דער רעוואָליוציע 1905,
האָט ניגערס לירק, וואָס טרייסלט זיך אָפּ פון יעדער געזעלשאפטלעכער
פּראָבלעם, ארויסגעשטויסן באַלמאַכשאָוועסע קריטיק. ניגערס ערשטע ארטיקלען
וועגן אשן (צ. ב. „ש. אש״ און „אשס ביבלישע מאָטיוון״, „וועגן יידישע שרייַ-
בער״) זייַנען שוין הייַנט ביכלאל ניט צום לייענען. דאָס זייַנען „געזאנגען
אזוי-צוזאָגן, מעליצעדיק-רעטאָרישע דעקלאמאציעס וועגן דעם „נאָווי פון דער
ערד״, וועגן אשס „כיינעוודיקייַט״, „קינדישקייַט״, מיט פראגע-צייכנס, וואָס
פארפליכטן צו גאָרניט, מיט געהיימניספולע פּינטעלעך, וואָס באדייטן א „טיפע
קאוואָנע״... דאָס זייַנען, שייַנט מיר, די שוואכסטע ארבעטן איןביידע בענדער
„וועגן יידישע שרייַבער״. שפּעטער—אָנהויבנדיק אנערעך פון דער רעצענזיע
וועגן „מערי״—ווערט ניגער ניכטערער אין זייַן באציִונג צו אשן. ביפראט
איז עס נעגייע זיינע לעצטע רעצענזיעס וועגן אשס „מוטער״, „טויטאורטייל״,
„כאַים לעדערערס צוריקקומען״, „פּעטערבורג״ א. א. וו. ניגער באנוגנט זיך
איצט מיט רעגיסטרירן די אָדער יענע איינצלנע שטריכן פון אשס לעצטע
ווערק, באשפּעטיקט זיך פיל מיט דער קאָמפּאָזיציע פון אשס לעצטע ראָמאנען.
ווידער אויסמייַדנדיק ס׳ראָוו זייער פּראָבלעמאטיק, זייער אידעאָלאָגישע ציל-
אייַנשטעלונג, ניט שטעלנדיק די פראגע וועגן די סטירעס אין אשס שאפן,
וואָס ברענגען דאָך צו פארשיידענע קאָמפּאָזיציאָנעלע שוועריקייַטן און מאַפּאָלעס,

ניגערן באווייַזט די קונץ צו פארוואסערן זייַן געטרייַער טאלמיד נ. מייזל,
וואָס האָט אָפּגעדרוקט א גאנץ ביכל וועגן אשן. דאָוויד בערגעלסאָנס „אין
שפּאן״, 1926, 1, 146, האָט אמאָל אזוי רעצענזירט דידאַקטיקע בראָשור: „עס
דערמאָנט א שיסל מיט פארעווער יויך אין א צייַט פון הונגער. מען גארטלט
זיך אָן מיט געדולד און מע זופּט די פארעווע וואסער א לעפל נאָך א לעפל.
שטארק אופגערייצט ווערט מען ערשט צום סאָף, ווען מע זופּט אויס דאָס
לעצטע לעפל, און מע דערזעט, אז די איינציקע גרויפּ איז געווען ניט מער
ווי א כאָלעם... וווּנדערט מען זיך: פארוואָס הייסט זי עפּעס דאפקע שאָלעם
אש? פארוואָס זאָל זי צ. ב. ניט הייסן דאָוויד פּינסקי? עמעס, דאָוויד פּינסקי
איז דאָרט ניטאָ, אָבער שאָלעם אש איז דאָך דאָרט אויך ניטאָ!״ ניטאָ וואָס
צוצוגעבן צו דערדאָזיקער אָפּשאצונג.

עס איז קעדייַ נאָך איצט צו לייענען שטיפס טעמפּעראמענטפולן פּאמפלעט
„דער נעכטן״ (צוואנציק יאָר אש) אין „מילגרוים״, 2, בערלין 1922. שטיפס
פארניכטנדיקע אָפּשאצונג פון אשס דיכטערישער עוואָלוציע שטאמט ליידער
ניט פון א קלאסן-אנאליז פון אשס שאפן, ווערט געטראָגן בלויז פון אינטע-
ליגענטיש-קליינבירגערלעכער פּראָנדע.

די שווערע נאָכמילכאָמעדיקע רעאקציע און די פאשיזירונג פון גרויסע שיכטן פון יידישן קליינבירגערטום אין אויסלאנד האָט געבוירן טרונקס בוך „אידעאליזם און נאטוראליזם אין דער יידישער ליטעראטור”, ווארשע 1927, וואָס איז אין טאָך געווידמעט אשס שאפן. טרונקס בוך באשטעטיקט דעם געדאנק, אז יעדע אש-אפּאָלאָגיע מוז פירן צו דער נעגאציע פון ווייסענבערגס שאפן. און אויך פארקערט. ניט קיין וואונדער, אז כ' ליטוואקאָווס אריינפיר צו ווייסענבערגס ווערק (אין דער „ביבליאָטעק יידישע שרייבער”) האָט אויך געמוזט קעגנשטעלן אשס און ווייסענבערגס קונסט. עס איז א דורכויס געזעצמעסיקע דערשיינונג: ווייסענבערג צעשטערט דעם שאָלעם-בייעס פון דער יידישער ליטעראטור אין די יאָרן 1905-1914, זיין דערשיינונג אין דער יידישער ליטעראטור איז דער שארפסטער פּראָטעסט קעגן אשס גאנץ שאפן. אש—ווייסענבערג באדייט, דעם קאמף פון צוויי סטילן, און סטילן-קאמף איז דאָך קלאסנקאמף. אזוי געהערן ווייסענבערגס ווערק צו דעם פעריאָד פון דער אורשפּרינגלעכער אָנזאמלונג פון דער יידישער פּראָלעטארישער ליטעראטור, בעיס אשס דיכטונג איז בורזשואזע קונסט. — טרונק איז אין אלגעמיין קאָנסעקווענט-רעאקציאָנער: „שלוימע נאָגיד” שטעלט ער נאטירלעך הע[illegible] פון אשס „שטעטל”, ער באגריסט באגייסטערט אויב ניט די קונסט, איז ד[illegible] א[illegible]דעאלאָגיע פון „קידעש-האשעם” און „קישעפמאכערן פון קאסטיליע”. און פארשווייגט רויק אשס רעאליסטישע ראָמאנען און נאָוועלן. בלויז די ניטפארהילטע רעאקציע, וואָס קומט צום אויסדרוק אין טרונקס ווערק און איז א וויכטיקער געזעשאפטלעכער סימפּטאָם, פארדינט אופמערקזאמקייט.

עס לוינט צו פארצייכענען, אז פּערעץ האָט אין יאָר 1907 רעצענזירט אשס פּיעסעס „מאָשיאכס צייטן” און „גאָט פון נעקאָמע”. (ליטעראטור און לעבן ז. 96-100). „איך וויל אים זעם מעָרער דערלאנגען, עס דארף געטאָן ווערן מיט ליבשאפט” — זאָגט פּערעץ. פּערעצעס ארטיקל איז ליידער ווייניק אינטערעסאנט. פּערעץ קריטיקירט, פון אויבערפלעכלעך-ראציאָנאליסטישן שטאנדפּונקט, פארשיידענע זייטיקע, אָנגעטראָגענע עפעקטן אין אשס דראמעס. אמאָל איז פּערעץ גערעכט, אמאָל ניט... מיט רעכט פארצייכנט פּערעץ צ. ב. אשס כיינדלען זיך צו דער פּוילישער זייט אין דער יוסטינע-געשטאלט, אויך אשס קריכערישע באציונג צו די רוסישע שרייבער.

סאכאקל פארמאָגן מיר צוויי מארקסיסטישע אָפּשאצונגען פון אשס ליטעראריש-געזעלשאפטלעכן וועג. כ' נוסינאָוו האָט אין „וויעסטניק אינאָסטר. ליט.” 1928, 6, געגעבן א קורצע אָפּהאנדלונג וועגן ש. אש, וואָס טראָגט גיכער דעם כאראקטער פון אן אינפאָרמאציע פארן רוסישן לייענער. זי איז שטארק סומאריש, און די זיגזאג-ליניע פון אשס שאפן קומט ניט גענוג בולט צום אויסדרוק. א קיצער דערפון האָט נוסינאָוו געמאכט פאר דער ליטענציקלאָפּעדיע. דער ארטיקל איז געשריבן אין צוזאמענהאנג מיט אשס דעמאָלטיקן

באזוך פון סאָוועטנפארבאנד, און שליסט זיך מיט דער נאַיווער האָפענונג, אז „באקענענדיק זיך מיט פ. ס. ס. ר., דערקענענדיק דעם וועג פון די ייִדישע מאסן אין פ. ס. ס. ר., וועט דער קינסטלער ש. אש דערמאָנען זיך אָן זײַן „יוגנט". — נוסינאָוו אידעאליזירט אשס יוגנט, וואָס גיט קיין שום גרונט ניט פאר אַזעלכע האָפענונגען. געענדיקט האָט זיך, ווי באקאנט, „מיטן קלאפ אין טיש".

צו אָט דער פראגע איז צוריקגעקומען כ׳ מ. ליטוואקאָוו אין די ארטיקלען „א קלאפ אין טיש און א לעק אין שטיוול", אין „עמעס", 1929, נומ. 147-149. דערדאָזיקער פּאָליטישער פאמפלעט געהערט צו ליטוואקאָווס בעסטע ארטיקלען. ליטוואקאָוו באהאנדלט אָבער בלויז אשס פּאָליטישן וועג, זײַנע זיגזאגן ווי א געזעלשאפטלעכן טוער.

דער ביבליאָגראף וועט פארצייכענען נאָך הונדערטער מײַמארים, פאטעטישע און לירישע, אפּאָלאָגעטישע און—זעלטן—אויך נעגירנדיקע וועגן אשן (אשטייגער, גלאזמאנס אָפענער בריוו צו אשן). ס׳יראָוו גלאנצן דידאָזיקע מיימארים מיט פוסטקייט און געדאנקלאָזיקייט. דאָס איז נעגייע אויך די פאטאל-לײדיקע יובילײ-נומערן פון די „ליט. בלעטער" פון די יאָרן 1925 און 1930 (51-52).

2

אש געהערט צו די אקטיווסטע ייִדישע שרײַבער. בלויז איין שאָלעם-אלייכעם האָט אים אריבערגעשטיגן אין דער גיכקייט און אין די טעמפּן פון זײַן ליטערארישן שאפן.

אלע ווערק פון ש. אש האָט לעצטנס ארויסגעגעבן די ווארשעווער „קולטור-ליגע". דער לעצטער באנד, „ווארשע", איז דער 25-טער. ס׳איז אין אלגעמיין אַ שלעכטע אויסגאבע. אשס ווערק ווערן געזאמלט לויט א ניטקלאָרן פרינציפּ. די כראָנאָלאָגיע ווערט ניט אָפּגעהיט, אָבער אויך ניט דער טעמאטישער פרינציפּ. עטלעכע בענדער האָבן א פארשיידענעם צוזאמענשטעל אין פארשיידענע אופלאגעס. די אויסגאבע איז אויך ניט פולשטענדיק: עס זײַנען דאָ צ. ב. ניט אריין אשס טאָגבוך פון דער רעוואָליוציע 1905 („מאָמענטן פון דער פרײַהײַטס-באוועגונג", קראָקע-ווארשע 1908), מינאסטאם אף אשס ווונטש; די דראמע „ווער איז דער פאָטער?" א. א. זאכן. קיין שום זאך איז ניט דאטירט, און דער פאָרשער מוז אליין אופשטעלן די כראָנאָלאָגיע פון אשס ווערק. אין דער אויסגאבע פעלן די וואריאנטן פון אשס ווערק.

עס איז ווייניק באקאנט, אז אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט אש פארשארפט די רעאקציאָנערע טענדענץ פון זײַנע ווערק. אזוי צ. ב. האָט אש ארויסגעוואָרפן אן אנטי-ציאָניסטישע טיראדע פון דעם „וועג צו זיך". די דראמע „די קינדער פון דער ערד" (צוקונפט, 1922) האָט אש שפּעטער איבערגעארבעט אין די בוילעט-פאשיסטישע „קוילן" (1928), א. א. וו. אש, וואָס

באהאנדלט שטיפמוטעריש זײַנע סטיליסטישע מיטלען, וואָס גיט זיך קיינמאָל ניט די מי אויסצוגלעטן און פּײַלן זײַן שפּראַך, איז אָבער זייער עמפּינדלעך בענעגייע זײַנע „יוגנט-זינד". די קולטור-ליגע-אויסגאבע גיט בלויז דעם לעצטן, רעאקציאָנערסטן נוסעך. עס איז אלזאָ ראַטזאם, אז דער פאָרשער זאָל טאָמיד דעם בוך-נוסעך פארגלײַכן מיטן זשורנאל-טעקסט (אף וויפל דאָס איז מעגלעך).

עס איז א שווערע אופגאבע זיך פאנאנדערצוקלײַבן אין אזא מאסע ווערק.

עס רוקט זיך גלײַך ארויס די אופגאבע זיי קלאסיפיצירן, אײַנטיילן און זאמלען לויט באשטימטע סימאָנים.

אזא מין בוילעטער אויסערלעכער סימען איז די טעמאטיק. זי דערלויבט אײַנצוטיילן אשס שאפן אין אזעלכע קאָמפּלעקסן:

1. שטעטל-קאָמפּלעקס. דאָ גייען ארײַן סײַ די נאָוועלן, וואָס זײַנען פאָרויסגעגאנגען דער פּאָעמע „שטעטל" און אין א געוויסער מאָס זי צוגע-גרייט (אשטייגער „די ערשטע סיידער-נאכט", „יוד", 1901, „די מאמע מיט דער טאָכטער", „אהיים", אין „אילזשא" (שפּעטער הייסט עס „א געגעט פּאָרפּאָלק"), „מאכלויקעס אין קאָרטשעווו", סימכעסטוירע אין דער קאצאָווישער שול — אלע געדרוקט אין „יוד" 1902, א ריי נאוועלן פון דעם זאמלבוך „אין א שלעכטער צײַט", 1903), סײַ אזעלכע, וואָס האָבן שפּעטער דערגאנצט דאָס שטעטל-בילד. אזעלכע נאָוועלן האָט אש געשריבן אפילע נאָך 1914. דאָ דארף ארײַנגערעכנט ווערן אויך „מאָטקע גאנעוו", וואָס איז אויסגעוואקסן פון איינצלנע זײַטלעך אין „שטעטל" און „שלוימע נאָגיד", און פון די נאָוועלן „דער יונג מיטן קינד" און „דער גאנעוו מיט זײַן מוטער".

דאָ געהערט נאטירלעך אויך „שלוימע נאָגיד".

2. נאָענט שליסן זיך אָן צוויי קאָמפּלעקסן: דער ביבלישער קאָמפּלעקס („אין ערעץ-ייִסראָעל", „מוישע", „מײַסעלעך פון כומעש", „כורבן בייס-האמיקדעש" און אנדערע זאכן) און

3. דער היסטאָרישער קאָמפּלעקס: „קידעש-האשעם", „קישעפמאכערן פון קאסטיליען" און פארשיידענע היסטאָרישע נאוועלן.

4. אמעריקאנער קאָמפּלעקס: דעם איבערגאנג צו אים שטעלט פּאָר „אמע-ריקע", דאן קומען די ראָמאנען: „אָנקל מאָזעס", „די מוטער", „כאים לעדע-רערס צוריקקומען", „טויטאורטייל", און א גרויסע צאָל נאָוועלן פון ייִדיש-אמע-ריקאנער לעבן.

5. רעוואָליוציע-קאָמפּלעקס: די שוין דערמאָנטע „מאָמענטן", עטלעכע נאָוועלן, און די ראָמאנען: „מערי", „דער וועג צו זיך", „פּעטערבורג", „וואַרשע", „מאָסקווע".

מיט דידאָזיקע 5 טעמאטישע הויפּט-ליניעס שעפּט זיך נאָך ניט אויס אשס שאפן. פאראן נאָך א גרויסע צאָל קלענערע ווערק, וואָס שטעלן מיט זיך פּאָר

זײַטיקע װעגן פֿון אשס קינסטלערישער אָנשטרענגונג. אשס דראַמעס — ער האָט פֿאַרפֿאַסט ניט װײניקער פֿון 21 דראַמעס — קאָנען לײַכט צעקלאַפּט װערן לױט די 5 קאָמפּלעקסן, אַשטײגער „שאַבסע צװי," „מאַראַנען" — געהערן צום היסטאָרישן קאָמפּלעקס, „דער לאַנדסמאַן" און „ראַבי דר. זילבער" צום אַמעריקאַנער ציקל, „ייִפֿטאַכס טאָכטער", „אַמנון און טאָמאָר", „יוסף" — צום ביבלישן, א. א. װ.

נאָך אַלעמען איז אַזאַ קלאַסיפֿיקאַציע גאַנץ אױבערפֿלעכלעך, אַף װיפֿל זי בױט זיך אַף אַן אױסערלעכן סימען. װען מיר זאָלן נעמען אַן אידעאָלאָגישן סימען, צ. ב. אופֿזאַמלען אין אײן רובריק װערק, װאָס פֿרײדיקן די קידעש-האַשעם-אידײ, װעט זיך באַקומען אַזאַ ליסטע: „מערי" „דער װעג צו זיך", „פֿאַר אונדזער גלױבן", „א שנירל פּערל", „דער טױטער מענטש", „קידעש-האַשעם", „קישעפֿמאַכערן פֿון קאַסטיליען", אשס לעצטע דרײַ ראָמאַנען („פֿאַרן מאַבל") א. א. װ.

א גרינטלעכע קלאַסיפֿיקאַציע פֿון אשס װערק קאָן געבן בלױז זײער אַנאַליז אין היסטאָרישן אַספּעקט, ד. ה. א פּעריאָדיזאַציע פֿון אשס שאַפֿן. די טעמאַטישע קאָמפּלעקסן שטײען בא אשן ניט אָפּגעשלאָסן. עס איז ניט אַזױ, אַז געענדיקט מיט אײן ציקל, גײט אש אַריבער צום צװײטן. אין משך פֿון די לעצטע יאָרן גיט אש סײַ ראָמאַנען, װאָס זײַנען א מין פֿאָרזעצונג פֿון „מערי", סײַ שטעטלדיקע זאַכן, סײַ װערק פֿון אַמעריקאַנער לעבן א. א. װ. די פּעריאָדיזאַציע פֿון אשס שאַפֿן איז פֿאַרשװערט צוליב אַסאַך טעמים. קודעם־קאָל צוליב דעם, װאָס אַדהאַיעם איז ניטאָ קײן פּינקטלעכע דאַטירונג פֿון אשס װערק. רײזענס לעקסיקאָן גיט זײער װײניק דאַטעס, און ניט אַלעמאָל קען מען זיך פֿאַרלאָזן אַף רײזענס א דאַטע. אַזױ צ. ב. איז „מאָשיאַכס צײַטן" דערשינען 1907, ניט 1906. װי א קלאַל גיט רײזען טאָמיד די דאַטע, װען דאָס װערק איז דערשינען אין בוכפֿאָרם, בעת עס איז ביז גאָר װיכטיק אױך צו װיסן, װען דאָס װערק איז אָנגעשריבן געװאָרן אָדער לעכאָלאַפּאָכעס צוערשט געדרוקט געװאָרן אין א זשורנאַל אָדער צײַטונג; אָננעמענדיק, אַז בא אַזאַ פּאָפּולערן שרײַבער, װי אש, װאַלגערן זיך ניט מאַנוסקריפּטן אין שרײַבטיש. אש גופֿע האָט קײנמאָל ניט געהאַט קײן אינטערעס פֿאַר דער דאַטירונג פֿון זײַנע װערק; און רופֿט ער אָן א דאַטע, קאָנט איר זײַן זיכער, אַז די דאַטע שטימט ניט. אָט איז א בײַשפּיל: אין זײַן אַרטיקל „מײַן ערשטע באַקאַנטשאַפֿט מיט פּערעצן" צוקונפֿט 1915. ז. 461 שרײַבט אש: „און אַזױ איז טאַקע געװען. „מױשעלע" איז געװען די ערשטע זאַך, װאָס איך האָב אָפּגעדרוקט אין יאָר 1897, נאָך סוקעס, אין „יוד". — דער קראָקעװער „יוד" האָט אָבער אָנגעהױבן דערשײַנען ערשט אין יאָר 1899! אש האָט א טאָעס געהאַט סאַכאַקל אין דרײַ יאָר: „מױשעלע", אשס ערשטע זאַך, איז אָפּגעדרוקט. אין „יוד", 1900, נום. 48,

פון 29 נאוועמבער, ז. 12-11. אין אלגעמיין, אין גרויסע שטריכן געצייכנט, קען מען איינטיילן אשס ליטעראַרישן וועג אין פיר פעריאָדן:

1. 1906—1900. די וויכטיקסטע ווערק פון דעמדאָזיקן פעריאָד: די העברייִשע „ספורים", 1902. „אום ווינטער", „מיטן שטראָם"—אשס ערשטע דראַמעס — 1904. „אין א שלעכטער צייט" — אשס ערשטע זאמלונג אין יִידיש — 1903. ערשטע שטעטלדיקע נאָוועלן. די פּאָעמע „שטעטל" — 1904. מאָשיאַכס צייטן — 1906.

א געראנגל פון קליינבירגערלעכע און בורזשואזע מאָטיוון אין אשס שאפן. אש האָט אָנגעהויבן מיט העברייִשע נאָוועלן אין רייזענס און נאָמבערגס סטיל. אָבער שוין אין זיינע ערשטע יִידישע נאָוועלן (1902-1901) גייט ער מיט פעסטע שריט צום בורזשואזן „שטעטל", כאָטש אויך אף זיי פילט זיך דער קליינביר-גערלעכער דרוק. אשס ווערק שפיגלען אָפּ אין דעמדאָזיקן פעריאָד דעם שווערן קריזיס, וואָס איז פאָרויסגעגאנגען דער רעוואָלוציע פון 1905, און די פּאָגראָ-מען, מיט וועלכע דער צאריזם איז אנטקעגנגעגאנגען דער שאריענדיקער רעוואָלוציע. אין די רעוואָלוציע-יאָרן 1906-1905 דריקט אויס אש די צעטומלט-קייט, ניטדעצידירטקייט און בעהאָלע פון גרויסע שיכטן פון דער יִידישער מיטל- און קליין-בורזשואזיע (צ. ב. „מאָשיאַכס צייטן").

2. 1914—1907. די וויכטיקסטע ווערק פון דעמדאָזיקן פעריאָד: „גאָט פון נעקאָמע", 1907. א צווייטע סעריע שטעטלדיקע נאָוועלן. „ייִכעס", „לאנדס-מאן" — 1909. ביבלישע זאכן — „שאבסע צווי", 1908. „אין ערעץ-ייִסראָעל" (צוערשט געדרוקט אין דער אנארכיסטישער „פרייער געזעלשאפט", 1910). „ייִפטאָכס טאָכטער", 1913. „כורבן בייס האמיקדאָש", 1912. „מייסעלעך פון כומעש", 1913. „שלוימע נאָגיד", 1913. „מערי", 1911. „דער וועג צו זיך", 1913. „אמעריקע", 1911.

אש ווערט אין דעמדאָזיקן פעריאָד — דער רעאקציע-פעריאָד נאָך דער מאפּאָלע פון דער רעוואָלוציע פון 1905 — אן אויסגעשפּראָכענער בורזשואזער, רעאקציאָנערער שרייבער. אין א ריי ווערק דריקט ער איצט אויס די אָריענ-טאציע אף דעם אופגעקומענעם געוויר, אפן באלעגוף און אָלרייטניק. אן אויס-דרוק פון דער רעאקציע זיינען אויך די מאָדערניסטיש-דעקאַדענטישע אידייען, וואָס באהערשן ביפראט זיין דראמאטורגיע. אויך אין דער רוסישער און פּוילי-שער ליטעראטור פייערט דאן דער מאָדערניזם זיין נייעם טכיעס האמייסים. דער כאָף פון דעמדאָזיקן פעריאָד צייכנט אָן דעם אָנהויב פון א קלעריקאל-מיסטישן שטראָם אין אשס שאפן. עס ווערט מיט מאזל געבוירן די קידעש-האשעם-אידעאָלאָגיע („מערי"). דאָס עלעגישע „שטעטל" ווערט קאָריגירט אין אין דעם זאט-העלדישן „שלוימע נאָגיד".

3. 1920—1914. די וויכטיקסטע ווערק: „א שנירל פערל", 1916. „מאָטקע גאנעוו" — 1916. „אָנקל מאָזעס", 1918 (?). „מאראנען", 1919. „קידעש-הא-

שעם — 1919. „דער טויטער מענטש" — 1920. „קישעפמאכערן פון קאסטיליען" — 1921-1920.

וווּקס פון מיסטישע שטימונגען, ווי א רעזולטאט פון דער אימפעריאליסטישער מילכאָמע און דער אָקטיאבער-רעוואָלוציע, וואָס צעטרייסלען די קאפיטאליסטישע וועלט. פאנאנדערוויקלונג פון דער קידעש-האשעם-אידעאָלאָגיע — אין א ריי ראָמאנען און דראמעס. אש טוט זיך אָפּ א קער צום אָפיציעלן ציאָניזם (זינט דער באלפור-דעקלאראציע, 1917) און צום יידישן קלעריקאליזם, ווערט „דער גרויסער נאציאָנאלער דיכטער", ד. ה. דער הילכער (רופאָר) פון דער יאהודישער, גרויסבורזשואזער אידעאָלאָגיע.

4. 1920—1930. די וויכטיקסטע ווערק: „די מוטער", 1923. „טויטאורטייל", 1925. „כאַים לעדערערס צוריקקומען". „קוילן" — 1922-1928. די טרילאָגיע „פארן מאבל" — „פעטערבורג", „ווארשע", „מאָסקווע" — 1928-1930.

ענדגילטיקע פאשיזירונג פון אשס שאפן. אשס קונסט און געזעלשאפטלעכע טעטיקייט ווענדט זיך די לעצטע יאָרן מיט דער גאנצער שארף קעגן דער פראָלעטארישער רעוואָלוציע און דעם סאָוועטנפארבאנד.

מע דארף נאטירלעך ניט פארשטיין דידאָזיקע פעריאָדיזאציע אין דעם זינען, אז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט שטרענג-אָפּגעשלאָסענע, איזאָלירטע פעריאָדן.

אונדזער אָפּהאנדלונג האָבן מיר געבויט, צוליב טעכנישע טעמים, אפן אנאליז פון איינצלנע טעמאטישע קאָמפּלעקסן. עס איז צ. ב. באקוועמער באהאנדלען אין איין קאפיטל אשס אלע ווערק, ווו ער שטעלט זיך אויג אף אויג מיט דער רעוואָלוציע — דער „גענעראלער רעפעטיציע" פון 1905 און דער אָקטיאבער-רעוואָלוציע, ביפראט ווייל אשס לעצטע סעריע ראָמאנען („פארן מאבל") זיינען סיי אידעאָלאָגיש, סיי שטאָפלעך א מין פאָרזעצונג פון „מערי". ענלעך איז אינטערעסאנט געווען נאָכצופאָרשן די עוואָלוציע פון אשס שטעלונג צו דער אמעריקאנער קאפיטאליסטישער געזעלשאפט. אין יעדן קאָמפּלעקס האָבן מיר אָבער זיך באמיט נאָכגיין אשס גילגולים פון עטאפּ צו עטאפּ.

2. דער יונגער אש

„ווען איך וואָלט מיך צוגעהערט אינגאנצן צו פערעצן, וואָלט איך ניט געשאפן ניט נאָר „גאָט פון נעקאָמע", נאָר אפילע „דאָס שטעטל", און וואָלט געבליבן בא מײַנע נאַיִווע קינדער־שטי־מונגען, מיט וועלכע איך בין געקומען פון קוטנע. מיר איז אויסגעקומען שפּעטער קעמפן פאר מײַן זעלבשטענדיקײַט, און דאָס האָט אַרײַנגע־בראכט צווישן אונדז א דיסהארמאָניע".

ש. אש

(„ליט־בלעטער", 958, 1930)

1

אויך אש האָט געהאט זײַן אָנפאנגער-פעריאָד וואָס ציט זיך ביזן „שטעטל" — ביז 1904, און אפילע נאָך שפּעטער, ביז 1907, א פעריאָד, פון קאמף פאר אן אייגענעם סטיל. אש איז שטארק פּראָדוקטיוו שוין באם אָנהייב פון זײַן ליטע-ראַרישער קאריערע, שרײַבט אסאך סײַ אין העברייִש, סײַ אין ייִדיש. עס וואָלט געווען א טאָעס צו מיינען, אז ער גיט אין דעמדאָזיקן פעריאָד דורכויס שוואכע זאכן. פארקערט, אין זײַן באנד „סיפּורים" (1902) געפינען מיר גלענ-צנדיקע זאכן, וואָס קענען זיך פארמעסטן מיט נאָמבערגס און רייזינס קונסט (אשטייגער „די מעשוגענע מאמע"). אזוי אויך אין זײַן שאַפן אף ייִדיש, ווו ער גיט שוין אין די ערשטע יאָרן פּרעכטיקע שטעטל-דערציילונגען (צ. ב. „די ערשטע סיידער-נאכט", „די מאמע מיט דער טאָכטער", „סימכעס-טוירע אין דער קאצאָווישער שול" א. א. וו.). און דאָך איז עס א פעריאָד פון קעסיי-דערדיקע וואקלענישן, פון סטילן-קאמף אין שויס פון דערזעלביקער קונסט. א גוט־באקאנטע דערשײַנונג: א שריט פאָרויס און א שריט צוריק; די באווע-גונג פאָרויס אין דער פלאך פון איין סטיל (אין אשס פאל — דעם בורזשואזן סטיל פון „שטעטל") ווערט גלײַך קאָמפּענסירט דורך א גלײַכצײַטיקער באווע-גונג אין דער פלאך פון א קעגנזעצלעכן סטיל. דער אָנפאנגער איז שוין ארויס פון דער סטאדיע פון טעכנישער ניטגעניטשאפט, און דרייט זיך דאָך אף אן

אָרט, שרײַבט ניט שלעכט — און רוקט זיך דאָך ניט פאָרויס. קאַלזמאַן עס איז ניט געפאלן די אַנטשיידונג אין דעמדאָזיקן שווערן און צעפּרעסנדיקן סטיל־קאמף, איז דער אָנפאנגער־פעריאָד ניט פארענדיקט. ער קען זיך דאן פארציִען אף לאנגע יאָרן. בא מענדעלען דויערט ער ניט ווייניקער ווי 7 יאָר (1869-1862), און ענלעך איז דער פאל מיט שאָלעם אַלייכעמען.

מענדעלעס קונסט האָט זיך ניט גערוקט פון אָרט, קאַלזמאַן עס איז ניט אויסגעקעמפט געוואָרן די שלאכט צווישן זײַן לעכאַטכילעדיקן בורזשואַזן אופקלערערטום און דער שפּעטערדיקער פאָלקיסטיש־קליינבירגערלעכער אָרי־ענטאציע. ענלעך איז געווען בא אשן — צעריסנקייט, געשפּאָלטנקייט צווישן אינטעליגענטישער קליינבירגערלעכקייט און אנטשיידן־בורזשואַזער אָריענטאציע. אָבער בא מענדעלען איז די ווײַטערדיקע אַנטוויקלונג פון זײַן קונסט אוועק אף א קליינבירגערלעכער באזע, בא אשן — אף א בורזשואַזער.

עס־קומט אונדז איצט אויס ווילד, אז אש האָט אנגעהויבן מיט נאָמבער־גיש־אינטעליגענטישע גריבלערײַען און מיט סצענעס פון נויט און פארצווייפ־לונג אין סטיל פון אווראָם רייזין און פערעצעס „קאַפּס פון א ייִדענע". דאָס איז דער גרונט־מאָטיוו ביפראט פון זײַנע העברעיִשע זאכן אין דעמדאָזיקן פעריאָד. אָבער אפילע די ערשטע ייִדישע זאמלונג פון אשס דערציילונגען טראָגט דעם פעסימיסטישן נאָמען „אין א שלעכטער צײַט" (1903).

די העברעיִשע זאכן פון יענער צײַט זאָגן איידעס אף אן אָנוואָרצלדיקער, דעקלאסירטער קונכט. א דורכויס פארשטענדלעכע דערשײַנונג בא א שרײַבער, וואָס האָט אָקאָרשט צעריסן אין אלע היִנזיכטן מיט דער נעכטיקער סוויווע, טראדיציע, שטייגער, — אומבאהאָלפן אין דער גרויסער שטאָט, פארפּלייצט פון אײַנדרוקן, פון נײַע יעדיעס און דערפארונגען, צעקוועטשט פון נײַע גרויזאמע עקאָנאָמיש־געזעלשאפטלעכע באציונגען. „איך בין געקומען צו פערעצן — און זיך באזעצט אין ווארשע. דאָרט האָב איך דרײַ יאָר נאָכאנאנד געליטן הונגער. איך האָב געוווינט אין פינצטערע און נאסע לעכער, באגעגנט זיך פּאָנים על פּאָנים מיט דער מענטשלעכער נויט. מיט אָנסאָפיקע ליידן"... (פון אשס אן אינטערוויו, „ליט. בלעטער", 1930, — נום. 37). אין א צוויי יאָר ווערט דורכ־געמאכט דער שווערער קרײַז פון בורזשואַזן מאסקיליזם, וואָס גלויבט אָפּטי־מיסטיש אין דער קאַפּיטאליסטישער ציוויליזאציע און פּראָגרעס, ביז קליינביר־גערלעך־אינטעליגענטישער אנטוישונג, מידקײַט, איינזאמקײַט. אזוי ווערט געבוירן די דראמע „מיטן שטראָם" — א וויכטיקער דאָקומענט פאר אש דעמאָלטיקן פּסיכאָ־אידעאָלאָגישן צושטאנד.

אין זײַנע העברעיִשע „סיפּורים" שילדערט אש די מעשוגענע מאמע, די שטומע (האלמת), די אידיאָטישע בעטלערקע (החפצה להנשא). אנדערע זאכן שילדערן שטעטלדיקע נויט און עלנט, אויסזיכטלאָזע אָרעמקײַט פון קליינ־קרעמערישן, לאמדישן גראד, און דאָ קאָמבינירט אש דעם סטיל פון אווראָם

רייזין און פון פּערעצן, דעם רעאַליסט. אַזוי צ. ב., דערמאָנט שמאַרק „הבטלן“ פּערעצעס „אַ קאַפּ פון אַ ייִדענע“. אַש פּרוּווט אַפילע נאָכמאַכן פּערעצעס כסידישע מאָטיוון, און גיט אַ נאָוועלע „גלגול ספר“, ווי ער מאַכט נאָך (גאַנץ געלונגען) פּערעצעס „גלגול פון אַ ניגון“ (ס׳איז טאַקע געווידמעט פּערעצן).

די צענטראַלע פיר דערציילונגען אין דערדאָזיקער זאַמלונג (בלי בית, השקרן, בדרך, פיינבערג) זײַנען אָבער טיפּיש נאָמבערגיש: זיי שילדערן אַף אַ גריבלע-ריש-פּסיכאָלאָגישן אופן די פיזישע און גײַסטיקע ליידן פון „אינטעליגענטן פּראָלעטאַריאַט“, ווי פלעכאַנאָוו רופט עס, פון קליינשטעטלדיקע באָכערים, וואָס דרייען זיך אַרום הונגעריקע און איינזאַם אין דער גרויסער שטאָט מיט אַ פאַר-צווייפלטער אויסזיכטלאָזיקײַט, גיבן שטונדן, האָבן פּײַנט זייערע זאַטע באַלע-באַטים און זײַנען זיי מעקאַנע, כאָלעמען וועגן מיידלעך און וועגן אַ באַלע-באַטישן כאַסענע האָבן, פּרירן און טראַכטן וועגן זעלבסטמאָרד. ניט קיין וווּנדער, אַז אין „בלי בית“ פילט זיך אויך די האַשפּאָע פון האַמסונס „הונגער“, וואָס דריקט אויס דיזעלביקע יעסורים פון אַ הונגעריקן אינטעליגענט. אָט איז אַ טשיקאַווער ציטאַט פון „בלי בית“: „עס דוכט זיך אים, אַז אַלע מענטשן זעען און ווייסן, וואָס עס קומט פאָר אין זײַן האַרצן, זיי זעען און ווייסן, אַז נאָך אַביסל, אַז נאָך אַ מינוט וועט ער פאַלן און שטאַרבן, און ס׳איז אַזוי, ווי זיי וואָלטן בלויז געוואַרט דערויף, בלויז צוליב דעם, ביכדיי צו זען מײַן טויט, זײַנען זיי געקומען אין גאָרטן. זיי האָבן אים כיטרע פאַרשלעפּט אין גאָרטן, ביכדיי ער זאָל שטאַרבן פון הונגער — און זיי וועלן זיך צוקוקן און האַנאָע האָבן פון זײַן טויט.

„ער זיצט אַף אַן אַנדער באַנק. פאַר אים איז די דיקע פרוי, מיט רויטע פולע באַקן און גוידערדיקן האַלדז, אירע אויגן זײַנען געווענדעט צו אים און ס׳דוכט זיך, ווי זי וואָלט געוואַרט מיט אומגעדולד ער זאָל פאַלן און שטאַרבן, און אויסגיין פון הונגער. ס׳איז אַזוי ווי זי וואָלט אים געווונקען מיט די אויגן: „מאַך עס גיכער! שטאַרב גיכער! גיכער!“ („סיפּורים“, 128-129).

און ווען עס זײַנען שוין געגעבן אין דערדאָזיקער זאַמלונג צוויי דערציי-לונגען, וואָס געהערט צום „שטעטל“-פּלאַן, ווערן זיי אויך באַאַרבעט קליינ-בירגערלעך-אינטעליגענטיש. „דער גאַנעוו“ איז אַ פאָר-עסקיז צו אַשס אונטערוועלט-גאַלעריי, אָבער געגעבן אין פּלאַן פון אַ גריבלעריש-פּסיכאָלאָגי-שער שילדערונג — דער גאַנעוו איז אַ מין פּאַטאָלאָגיש-פּסיכישע דערשײַנונג, ענלעך ווי די שטומע, אָדער די מעשוגענע מאַמע, אָדער די אידיאָטישע בעט-לערקע. און די צווייטע שילדערונג — „אויפן ברעג פון ווייסל“, — אַ סענטימע-טאַל ליד אין פּראָזע, פּאַסט זיך דאָ אַרײַן בלויז ווי אַ פּראָטעסט קעגן דער גרויס-שטאָט.

אַש דערציילט, אַז פּערעץ האָט אים אָפּגערעדט פון שרײַבן אין העברעיִש: „וואָס איר ווילט זאָגן, קענט איר ניט, ווײַל עס פעלט אײַך אויס לאָשן“...

(ש. אש. מײַן ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט פּערעצן. „צוקונפט„ 1915, 460). אין אַשס העברעיִשע זאַכן פעלט אָבער מער ווי לאָשן — עס פעלט לאַכלוטן אַן אײַגענער פּאָנים. ער זאָגט נאָך אַנדערע שרײַבער, וואָס האָבן דאָסזעלביקע געזאָגט פריער, בעסער, אויפריכטיקער, טיפער.[1] זיי דאָקומענטירן גלײַכצײַטיק דעם שווערן דרוק פון קליינבירגערלעך-אינטעליגענטישער אידעאָלאָגיע אויף דעם יונגן אש.

גאָר אַן אַנדער טאָן הערשט אָבער אין אַשס יידישע דערציילונגען פון דעמזעלביקן פּעריאָד, ווו ער גייט ענערגיש צום „שטעטל". אָבער אויך דאָ לאָזט זיך נאָך שטאַרק פילן דער קליינבירגערלעכער דרוק, די קליינבירגערלעכע באַפאַרבונג. אין די העברעיִשע זאַכן (דאָס פּערעציִשע „מיטן שטראָם" איז לעכאַטכילע טאַקע געשריבן אין העברעיִש) גייט אַש לײַכט אין שפּאַן פון פּערעצן, נאָמבערגן, רייזינען; אין די יידישע נאָוועלן בונטעוועט ער זיך שוין, און דער סטילן-קאַמף איז דאָ שאַרפער. זייער כאַראַקטעריסטיש אין דעמדאָזיקן זינען איז צ. ב. די נאָוועלע „סימכעס-טוירע אין דער קאַצאָווישער שול" (צוערשט געדרוקט אין „יוד", נומ. 42, 43, 1902). דאָ האָבן מיר שוין אין טאָך דיזעלביקע אידעאָלאָגיע, וואָס קומט צום אויסדרוק אין „שטעטל": די אַכדעט פון כסידים-נעגידים, „באַלעבאַטים" און „קוילער-געסל", פעסט צוזאַמענגעשמידט דורך דעם רעליגיעזן שטייגער; יאָנטעוודיקייט און שאַבעסדיקייט, וואָס דעקט צו דעם שרײַענדיקן עלנט און נויט פון דער שטעטלדיקער מאַסע. אין אַשס פריִיקע נאָוועלן איז אָבער ניט דײַטלעך די שפּעטערדיקע טענדענץ אויסצומײַדן, פאַרשמירן דעם נויט-מאָטיוו. מע וואָלט פאַרקערט געקענט זאָגן, אַז די גאַנצע נאָוועלע איז געבויט אויפן קאָנטראַסט, אַז איר גאַנצע ציל-אײַנשטעלונג איז שילדערן דעם ווידערשפּרוך צווישן דעם יאָנטעוו פון דער שטעטלשער אָרעמשאַפט און דעם גרויען, פּראָסטיקן אויף-צומאָרגנס נאָכן יאָנטעוו:

„און וואָס אַמאָל האָט זיך דער אוי-אוי אַלץ מער פאַרגרעסערט, אַלץ שטאַרקער געהילכט, און האָט אַ ייד אַ בליק אין פענצטער געוואָרפן און די פאַרלאָפענע שויבן געזען, האָט ער מיטגעברומט: אוי, אוי, דער ווינטער קומט, דער ווינטער קומט!

„אַ צווייטער ייד האָט מיטגעזונגען: „דער אויוון איז צעבראָכן", און אַ דריטער ייד האָט מיטגעזונגען: „און דער פּעלץ איז אויסגעקראָכן", און דער איבעריקער עולעם האָט אַ ברום געגעבן: „און קיין געלט איז ניטאָ".

דאָס קלינגט שוין אַרײַן אין די טרויעריק-קאַבצאָנישע שטימונגען פון די פאָלקסטימלעכע האַמאַוודיל-לידער און פון אַווראָם רייזינס צאָלרײַכע וואַריא-

[1] דידאָזיקע דערשײַנונג, אַז אָפטע בײַ יונגע שרײַבער, האָט פּלעכאַנאָוו אַזוי אָפּגעשאַצט: ס'איז ניט זייער שולד, נאָר דער פאַרדינסט פון זייערע ליטעראַרישע לערער. באַנד 24, זז. 282-283).

ציעס אַף דער טעמע פון צומאָרגנס נאָכן יאָנטעוו (אשטייגער: „געשלאָסן א געשעפט"). און נאָך מער שטרײַכט עס אונטער דער סאָף פון דער נאָוועלע: „פינצטער איז שוין געווען, און גאס האָט געבלאָזן א קאַלטער הארבסט-ווינט. פון אויבן פון הימל האָבן די שטערן קאלט אראָפּגעשײַנט. דאכט זיך, זיי שרעקן עפּעס"... און ס'פּארענדיקט זיך טרויעריק-סארקאסטיש: „מען פרייט זיך: יעדער האָט דאָך שוין זײַנע טוועס פון פעלד אראָפּגענומען... דער שײַער איז פול". אין „יוד" קומט נאָך א שורע: „מאָרגן וועט דער ערשטער פראָסט זײַן", און עס איז ביז גאָר כאראקטעריסטיש, אז אין די שפּעטערדיקע בוך-אויסגאבעס האָט שוין אש די דאָזיקע פּעסימיסטישע שורע אראָפּגענומען. די נאָוועלע האָט זיך רויִק אויסגעגלידערט אין די אידילישע „שטעטל"-שילדערונגען, און ס'איז דאָ פאָרגעקומען דיזעלביקע מעטארמאָפאָזע, וואָס מיט פערעצעס „מעקובאָלים", וואָס איז צוערשט געדרוקט געווען אין די „יאָנטעוו-בלעטלעך" מיט א קלאָרן סאטירישן מיין, און אין די שפּעטערדיקע רעאקציע-יאָרן זיך רויִק און גאנץ הארמאָניש אײַנגעפּאסט אין פערעצעס כסידיש-ציקל.

און אפילע אין דעם אין גרונט בורזשואזן „שטעטל" רײַסט זיך נאָך אדורך אמאָל דורך דער פעטער פארע פון יעכעסקל גאָמבינערס שטוב דער הונגער פון דער אָרעמשאפט; דורך דער טענדענציעזער יאָנטעוודיקײַט, — די שרעק פון דער אָרעמשאפט פארן פראָסטיקן נאָך-יאָנטעוו, דיזעלביקע שטימונג, וואָס מיר ווערן געוואָר אין דער שילדערונג פון דער קאצאָווישער סימכעס-טוירע; „נעכטן איז סימכעס טוירע געווען, און אָן אלץ האָט מען פארגעסן"... הײַנט „איז מען שוין אין מארק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן אומזומען א גראָשן געלט צו פארדינען. דער ווינט בלאָזט... אלע קלערן איצט איין געדאנק: נאָר ער אליין (דער באל-יאָכל) וועט הײַנט מיטאָק עסן"... אזוי גיט א בלאָז אין מיטן פון דעם בורזשואז-יאָנטעוודיק אויסגעפּוצטן „שטעטל" רייזינס וואָכעדיקער מאָטיוו.

דערדאָזיקער אינערלעכער געראנגל ברענגט ארײַן אשן, ניט קוקנדיק אף לויב-געזאנגען פון דער קריטיק, אין א שווערער שטימונג. צום יאָר 1904, דערציילט א. רייזין, איז אש „שטארק פארצווייפלט און גלויבט ניט אפילע אין זײַן טאלאנט, און אים דאכט זיך, אז אלץ וואָס ער האָט ביז אהער געשריבן, האָט ניט קיין שום ווערט". (עפּיזאָדן פון מײַן לעבן, 2, 290). עס האָט זיך שוין דאן געדרוקט אשס „שטעטל".

און אפילע מיטן „שטעטל" קען מען דעמדאָזיקן קאמף, דאָסדאָזיקע וואקלעניש צווישן קלײנבירגערטום און בורזשואזיע ניט האלטן פאר ענדגילטיק אָפּגעשלאָסן, אף וויפל עס גייען אויך דורכן „שטעטל" צוויי שטראָמען: א באלעגופיש-רעאליסטישער און אן עלעגיש-בעווײנענדיקער, ראָמאנטיזירנדיקער, וואָס פארבט אָפּ ערטערווײַז די פאָעמע קלײנבירגערלעך-אינטעלעגענטיש. ערשט זינט 1907, זינט דער מאפּאָלע פון דער רעוואָליוציע פון 1905, איז דערדאָזיקער

קאמף ליקווידירט. אַש ווערט אַן אויסגעשפּראָכן בורזשואזער שרײַבער, מיט אַן אָריענטאַציע ניט נאָר אויף דער בורזשואזיע פון אַמאָל, נאָר אויך פון הײַנטיק טאָג. דאַן אָבער צעגייט זיך ענדגילטיק זײַן וועג מיט די דראָכים פון פּערעץ, נאָמבערג, רייזין.

2

„אין שלעכטע צייטן״ הויבט זיך אָן אַש׳ס ליטעראַרישע טעטיקייט. דאָס זײַנען אָבער געווען אויך גרויסע צײַטן, קלענערע רעפּעטיציעס צו דער גענעראַלער שלאַכט פון 1905.

„אין דעם פּעריאָד 1900—1914 האָט די ווירטשאַפט פון קרוין־פּוילן געהאַט בלויז דרײַ־פיר רויִקע יאָרן״, קלאָגט זיך דער פּוילישער בורזשואזער עקאָנאָמיסט סטאַניסלאַוו קעמפּנער. 1900—1903 זײַנען יאָרן פון שווערן ווירטשאַפטלעכן קריזיס, 1904 — די רוסיש־יאַפּאַנישע מילכאָמע, 1905—1908 — די יאָרן פון רעוואָליוציע און קאָנטר־רעוואָליוציע, 1912—1913 — אומרויִקע יאָרן צוליב די באַלקאַנישע מילכאָמעס. „גוטע יאָרן״ אין דעמדאָזיקן פּעריאָד האָט דער קאַפּיטאַל בלויז פון 1909 ביז 1911, און מאָך 1913 — אָנהייב 1914.

דער ווירטשאַפטלעכער קריזיס אין קרויִ־פּוילן אין די יאָרן 1900—1903 איז אַ טייל פון אַלגעמיין־רוסישן עקאָנאָמישן קריזיס, וואָס זײַנע ערשטע סימאָנים מערקן זיך אָן אין יאָר 1899. דער קריזיס אין רוסלאַנד איז לעכאַטכילע ענג פאַרבונדן מיטן וועלט־קריזיס (ס׳איז יענער וועלט־קריזיס, וואָס איז דער ענדגילטיקער איבערגאַנג צו דער אימפּעריאַליסטיש־מאָנאָפּאָליסטישער סטאַדיע פון קאַפּיטאַליזם), ער פאַרמאָגט אָבער אייגענע ספּעציפישע שטריכן. אין אַסאַך אינדוסטריע־צווײַגן איז ער געווען אָן אַ פאַרגלײַך שאַרפער, טיפער ווי אין מײַרעוו־אייראָפּע. פון דער אַנדערער זײַט האָט ער זיך שטאַרק פאַרצויגן, ער האָט געדויערט אין רוסלאַנד אויך נאָך דאַן, ווען אַפן מײַרעוו איז אויף זײַן אָרט געקומען אַ נײַער עקאָנאָמישער אופשטײַג.

צוליבן וועלט־קריזיס שטעלט זיך אָפּ דער צופלוס פון קאַפּיטאַל אין רוסלאַנד. עס אַנטשטייט צוליב דעם אַ געלט־הונגער, ס׳ווערט פאַרשווערט דער קרעדיט, עס פליִען באַרג־אַראָפּ די אַקציעס, ס׳הויבן זיך אָן קראַכן די אַקציען־געזעלשאַפטן און בענק. צוליבן פעלן פון קאַפּיטאַלן ווערט שאַרף געקירצט דאָס בויען פון אײַזנבאַנען, וואָס גיט אַ קלאַפּ איבער דער שווערער אינדוסטריע. דאָס אַלץ זײַנען „נאָרמאַלע״ בילדער פון אַ „נאָרמאַלן״ קאַפּיטאַליסטישן קריזיס. אָבער די ספּעציעלע באַדײַטונג פון רוסישן אינדוסטריעלן קריזיס איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אויפגעדעקט די גרונט־סטירע צווישן דער אַנטוויקלונג פון די קאַפּיטאַליסטישע פּראָדוציר־קויכעס און די האַלב־פעאָדאַלע פּראָדוציר־באַציונגען.

דערזעלביקער אינדוסטריעלער קריזיס פארכאפט אויך קרוין־פוילן, נאָר זיין פארלויף דאָ איז נאָך שארפער, זיין פארנעם נאָך טיפער ווי אין רוסלאנד, טאקע צוליב דעם, וואָס די פוילישע אינדוסטריע איז אפן ענגסטן אויפן דאן פארבונדן מיטן רוסישן אָפּזאץ־מארק. זיין גרעסטע שפאנונג דערגרייכט דער קריזיס צום יאָר 1904, און דער ווארשאווער בירזשע־קאָמיטעט קאָנסטאטירט דאן, אז עס איז דער סאמע שווערסטער יאָר אין מעשעך פון די לעצטע 40 יאָר. די פּראָדוקציע פון דער גאנצער אינדוסטריע איז צום יאָר 1904 געפאלן אף 35%, פון דער קוילן־אינדוסטריע — אף 30%, און פון דער טעקסטיל־אינ־דוסטריע — (דער וויכטיקסטער אין קרוין־פוילן) — אף 30-35%. דער קריזיס האָט א שלאָג געטאָן אויך איבער דער מיטעלער און קלענער אינדוסטריע, און א שווערן קריזיס לעבט אויך איבער די ווארשעווער קאָנפעקציע, גאלאנטעריי. אין רעזולטאט ווערן צענדליקער טויזנטער ארבעטער ארויסגעוואָרפן אפן גאס. צום יאָר 1904 זיינען 20% פון ארבעטער אין פוילן אינגאנצן ארבעטלאָז, און 30% האָבן בלויז האלב ארבעט. סאכאקל ווערן דאן אין קרוין־פוילן געציילט 277 טויזנט פאבריק־ארבעטער, 45 טויזנט שאכטיאָרן, קאָרעוו 30 טויזנט טראנס־פּאָרט־ארבעטער א. א. וו. צוזאמען מיטן דאָרפישן פּראָלעטאריאט באקומט זיך שוין 30% פון דער גאנצער באפעלקערונג פון לאנד. דער קויעך פון אינ־דוסטריעלן פּראָלעטאריאט וואקסט אין פּראָצעס פון דער קאפּיטאליסטישער קאָנצענטראציע. אין פארגלייך מיט 1877 (100%) איז די צאָל אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען אין קרוין־פוילן צום יאָר 1904 אויסגעוואקסן אף 170%, און די צאָל ארבעטער אף 277%. קאָרעוו 84% פון אינדוסטריעלן פּראָלעטאריאט פון לאנד איז קאָנצענטרירט אין 4 ראיאָנען: לאָדזשער, ווארשעווער, דאָמבראָ־ווער און טשענסטאָכאָווער. בלויז דער פּראָלעטאריאט פון לאָדזשער ראיאָן שטעלט פאָר צום יאָר 1905 א מעכטיקע ארמיי פון 120—150 טויזנט ארבעטער.

דער אינדוסטריעלער קריזיס אין רוסלאנד — און דאָס איז דאָס וויכטיקסטע בעייסן אָפּשאצן די עקאָנאָמישע גרונט־האנאָכעס פון דער רעוואָליוציע פון 1905 — איז אָבער צונויפגעפאלן מיט א געוואלטיקער פארשארפונג פון די אגרארע באציִונגען. די לאגע אפן פוילישן דאָרף איז געווען עטוואָס וויניקער פאר־שארפט, ווי אין איבעריקן רוסלאנד, אף וויפל די גרויס־פּריצישעווירטשאפטן האָבן שוין געטראָגן א בולעט קאפּיטאליסטישן כאראקטער, די פארצעלירונג פון ערד איז געגאנגען מיט א שטארקן טעמפּ און אזוי אויך די ליקווידאציע פון סערוויטוטן; פון די „אָבשטשינעס" איז שוין אין פוילן ניט געבליבן קיין זייכער. און, ענדלעך, האָט דאָס פוילישע פויערטום בא דער רעפאָרם פון 1864 אָפּגעשניטן עטוואָס בעסער, ווי אין איבעריקן רוסלאנד. ער האָט באקומען די גאנצע ערד, וואָס איז געווען אין זיין באנוץ, און נאָך צוויי הונדערט טויזנט קלענערע „נאדיעלן" פאר די ערדלאָזע פויערים. דאָך זיינען איבער 60% פון די פויערישע ווירטשאפטן אין פוילן קארליקאָווע און קליינע ווירטשאפטן.

מע דאַרף ווײַטער נעמען אין אכט א מיליאָן 200 טויזנט ערדלאָזע פּויערים אין דאָרף, אין דעם — 960 טויזנט באַטראַקעס (מיט די פאַמיליעס). אין דערזעלביקער צײַט פאַרנעמען 8.000 פּריצים 48% פון דעם גאַנצן ערד-שעטעך.

די עקאָנאָמישע פאָרהאַנאַכעס פון 1905 האָבן אַלזאָ אין קרוין-פּוילן, אין טאָך, ניט אַסאַך זיך אונטערשיידט פון איבעריקן רוסלאַנד. עס איז צוגעקומען דער נאַציאָנאַלער מאָמענט — די פאַרשקלאַפונג פון פּוילן דורך דער צאַרישער רעגירונג — וואָס האָט נאָך מער צוגעשפּיצט די רעוואָליוציאָנערע סיטואַציע.

די אַרבעטער-באַוועגונג גייט לאַנגזאַם באַרג-אַרויף, וואָס נעענטער אָבער צו 1905, אַלץ שטורמישער גייט אָן איר וווּקס, אַלץ קלערער, רעוואָליוציאָנערער ווערט איר קלאַסן-באַוווּסטזײַן. פון די דרײַ הויפּט-פּאַרטייען אין דעם אַרבעטער-לאַגער — פּ.ס.ד., פּפּ״ס, און „בונד״ — גייט ביז דער רעוואָליוציע מיט איר צאָל פאָרויס פּפּ״ס (אַרום 5000 מיטגלידער אין די אינדוסטריעלע צענטערס), ווערט אָבער צוריקגעשטויסן און איבערגעיאָגט דורך דעם ברויזנדיקן וווּקס פון פּ.ס.ד. אין פאַרלויף פון דער רעוואָליוציע (ביז 30 טויזנט אין זומער 1906. פּפּ״ס ציילט צו יענער צײַט פון 36 ביז 50 טויזנט, לעבט אָבער איבער א שווערן אינערלעכן קריזיס, וואָס גייט אַריבער אין א שפּאַלטונג טאַקע אונטערן דרוק פון דער ראַדיקאַליזירונג פון אירע מאַסן און פון דער רעוואָציאָנערער אידעאָלאָגיע פון פּ.ס.ד.). עס וואַקסן אויך די מאַסן פון „בונד״, אָבער גלײַכצײַטיק האָט זיך באַדײַטנדיק פאַרשטאַרקט דער דראַנג פון ייִדישע אַרבעטער צו אַלגעמיינע אָרגאַניזאַציעס.

דאָס אָנוואַקסן פון דעם רעוואָליוציאָנערן ברענשטאָף אין קרוין-פּוילן האָט די צאַרישע רעגירונג פאַרפאָלגט מיט דער גרעסטער אויפמערקזאַמקײַט, טאַקע אויס מורא פאַר א נאַציאָנאַלן אויפשטאַנד. זי האָט דאָ קאָנצענטרירט ריזיקע מיליטערישע קויכעס. זי האָט געשטרעבט אויסשפּילן דעם פּויערטום קעגן דער רעוואָליוציאָנערער שטאָט און האָט נאָך א לאַנגע צײַט געהאָפט געפינען אין אים אַן אָנשפּאַר. זי האָט פאַנאַנדערגעבלאָזן דעם אַנטיסעמיטיזם, און צוערשט טאַקע אין קרוין-פּוילן גייט די רעאַקציע אַנטקעגן דער שאַרפער רעוואָליוציע מיט ייִדישע פּאָגראָמען (דער פּאָגראָם אין טשענסטאָכאָוו, אויגוסט 1902). געפאַלנקײַט און אָפּהענטיקײַט אין צוזאַמענהאַנג מיטן טשענסטאָכאָווער פּאָגראָם פילט זיך טאַקע שטאַרק אין אַש'ס ערשטע זאַמלונג („אין א שלעכטער צײַט״).

די צאָלרײַכסטע אָרגאַניזאַציע פון ייִדישע אַרבעטער אין דעמדאָזיקן פּעריאָד איז דער „בונד״. דער קריזיס וואָס שלאָגט איבער דער מיטעלער און קליינער אינדוסטריע, ווי עס איז דערהויפּט געווען קאָנצענטרירט דער ייִדישער אַרבעטער, די קאַפּיטאַליזירונג פון דער האַנטווערקערײַ און דאָס אָפּשטאַרבן פון אירע אַלטע פאָרמען, די ראַדיקאַליזירונג פון די מאַסן אין דעם פּעריאָד פון רעוואָליוציאָנערן אויפשטײַג — דאָס אַלץ פירט צו אין די רייען פון „בונד״ גרויסע מאַכנעס פּראָלעטאַריזירטע קליינבירגערלעכע עלעמענטן, נעכטיקע האַנטווערקער,

הײַנטיקע פאבריק-ארבעטער, הײַנטיקע צערויִנירטע באלמעלאָכעס, ראדיקאלי-זירטע קלײנבירגערלעכע אינטעליגענץ. ניט קײַן װוּנדער, װאָס דער „בונד“ פאר-פעסטיקט זיך אף מענשעװיסטישע פּאָזיציִעס, װאָס עס װאקסן אין אים די נאציִאָנאליסטישע און סעפּאראטיסטישע שטימונגען. דער „בונד“ װערט פארקלײנ-בירגערלעכט. פאר אונדזער טעמע האָט עס די באַדײַטונג, אז, פון אײן זײַט, ציִען זיך צו דער ארבעטער-באװעגונג א רײ שרײַבער, אױסדריקער פון רויִ-נירטע, דעקלאסירטע קלײנבירגערלעכע מאסן, װאָס די נױט טרײַבט זײ און מאכט זײ פאר מיטלױפער פון דער רעװאָליוציִאָנערער באװעגונג, און, פון דער אנדער זײַט, גײט דער „בונד“ מיט גיכע שריט צו א קלײנבירגערלעכער אידעאָלאָגיִע, און זינט די פּאָגראָמען פון 1902—1903 — צו א קלאל-יִשראָעל-דיקער פארטײ. אזױ קומען זיך צענויף די פראָנדירנדיקע קלײנבירגערלעכע יִדישע שרײַבער פון יענער טקופע — און דער „בונד“. ארבעטער-באװעגונג, סאָציִאליזם, רעװאָליוציע — װערט פאר די יִדישע קלײנבירגערלעך-ראדיקאלע שרײַבער פון יענער צײַט אידענטיפיצירט מיטן „בונד“ [1].

3

אין דער אנטװיקלונג פון דער יִדישער ליטעראטור זינט די 60-ער יאָרן לאָזט זיך פעסטשטעלן אזא מין געזעץ: כװאלעסװײַז קומען אָן נײַע ליטערא-רישע קױכעס, און יעדע כװאלע אנטשפרעכט א נײַעם עטאפּ אין דער קאפּי-טאליסטישער אנטװיקלונג. מיט יעדן װענד-פּונקט אין דער אנטװיקלונג פון קאפּיטאליזם, מיט יעדן נײעם שפּרונג זײַנעם, װאָס סיגנאליזירט א נײַע, העכערע מאדרײגע אין זײַן אנטװיקלונג, קומט צום װאָרט א נײַע גרופּע שרײַבער. אזעלכע װענד-פּונקטן זײַנען די 60-ער יאָרן, און פון די װיכטיקסטע שרײַבער פון דער טקופע דערמאָנען מיר מענדעלע, לינעצקי און אנד.; א צװײ-טער עטאפּ זײַנען די 80-קער יאָרן (שאָלעם-אלײכעם, פּערעץ, ספּעקטאָר, דינע-זאָן און אסאך אנדערע); א דריטער — סאָף פון 19-טן און אָנהײב 20-טער י. ה. (רײזין, אש, נאָמבערג א. א.).

יעדער נײַער שפּרונג פון קאפּיטאליזם רײַסט ארױס נײַע גרױסע מאכנעס פון שטײענדיקן, האלב-פעאָדאלן לעבן פון דעם יִדישן געטאָ, טרײַבט זײ אין שטאָט. ענדערט זײער שטײגער-לעבן, רופט בא זײ ארױס נײַע פּאָליטיש-

[1] דערדאָזיקער קאפּיטל איז קאָנסטרויִרט אף די מאטעריִאלן פון די זאמלביכער: „Пролетариат в революции 1905—1907 г. г., 1930; Ч. Ясинский, пролетариат в революционном движении Польши, 343—407. אױסגאבע פון דער קאָמאקאדעמיִע. און פונעם זאמל-בוך: „Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej“, I—1920, II—1922. װארשע. פארגל. אױך דעם ארטיקל פון כ' דימאנשטײן: „די רעװאָליוציִאָנערע באװעגונג צװישן די יִדישע מאסן אין דער רעװאָליוציִע פון 1905-טן יאָר“. רױטע בלעטער, מינסק, יִדסעקטאָר פון דער װײַסרוסישער װיסנשאפט-אקאדעמיִע, 1929.

געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע אינטערעסן. ער ענדערט קלאַסן-פאַרהעלטע-
נישן, דעם ספּעציפישן וואָג פון פאַרשיידענע קלאַסן-גרופּירונגען אין דער ייִדי-
שער סוויווע, און שטויסט צונויף אין שאַרפן קלאַסן-קאַמף די נײַ-אָנגעקומענע
מיט די פריִערדיקע, וואָס האָבן שוין באַוויזן פאַרכאַפּן זייער אָרט בײַ דער זון.
יעדער נייער עטאַפּ רופט צוליב דעם אַרויס קוידעמקאָל אַ פאַרצווייַגטע פּרעסע-
טעטיקייט; און באַלד קומען אָן מאַכנעסווײַז שרײַבער, וואָס זייער קינסטלעריש
וואָרט אָרגאַניזירט די נײַע קולטור-דורשטיקע, אומבאַהאָלפן און צעטומלט
מאַרשירנדיקע מאַסן.

אין ענלעכע סיטואַציִע צייכנט זיך אָן אויף דער גרענעץ פון 19-טן און
20-טן י. ה. ווידער ווערן גרויסע מאַסן פון ייִדישן קליינבירגערטום געוועקט
פון שלאָף, ווערן מיטגעריסן פון דער אומבעראַכמאָנעסדיקער קאַפּיטאַליסטישער
ראָד, ווערן צעקוועטשט און צעמאָלן, רוקן זיך צו נעענטער צו יענעם איינ-
ציקן ווינקל פון געזעלשאַפטלעכן לעבן, וואָס אָטעמט מיט האָפערדיקייט, מיט
בונט, מיט יונגן אימפּעט — צו דער פּראָלעטאַרישער באַוועגונג. פון דער אַנדער
זײַט וואַקסט די פּראָלעטאַרישע מאַכט, עס וואַקסט איר געזעלשאַפטלעכער
באַוווסטזײַן, אין ס׳אַנטשטייט אַן אומגעהייערער קולטור-דורשט. אין אָט דעם
פּעריאָד ווערט פאַרפעסטיקט דער צוזאַמענשלוס פון די קליינבירגערלעך-פּראָג-
רעסירנדיקע ייִדישע שרײַבער און ייִדישע אַרבעטער — אויף דער באַזע פון דעם
פאַרקליינבירגערלעכטן, נאַציאָנאַליסטיש-געוואָרענעם „בונד".

עס ווערט איצט פאַרברייטערט יענע דערפאַרונג און טראַדיציִע, וואָס איז
פאַרבונדן מיט פּערעץ—פּינסקעס „יאָנטעוו-בלעטלעך" פון די 90-ער יאָרן. דער
צוזאַמענשלוס קומט אָבער איצט פאָר אויף אַ סאַך אַ ברייטערע באַזע. פּערעץ
האָט זיך נאָך געווענדעט צו אַן אַנאָנימען, ניט אָרגאַניזירטן אַדרעסאַט: אין
זײַן אופטו שטעקט אַ היפּש ביסל פילאַנטראָפּישע באַציִונג. זינט דעמאָלט איז
די אַרבעטער-באַוועגונג אומגעהויער אויסגעוואַקסן, איר אויטאָריטעט און כּשי-
רעס — אָן אַ פאַרגלײַך גרעסער געוואָרן. זי פירט איצט נאָך זיך די יונגע
קליינבירגערלעכע ייִדישע שרײַבער, דיקטירט זיי בילדער, טעמאַטיק, נעמט אויף
מער קריטיש זייער פּראָדוקציִע, און עס שאַפט זיך באַם קליינבירגערלעכן
שרײַבער אַפילע אַ מין דאָפּלטע בוכהאַלטעריִע, וואָס וועט אָנהאַלטן בײַ דער
מענשעוויסטישער ליניע פון „בונד" ביזן הײַנטיקן טאָג: פאַר באַלעבאַטישע
צײַטונגען שרײַבט ער איין סאָרט ווערק, פאַר די פּראָלעטאַרישע אויסגאַבעס —
אַ צווייטן מיט אַ מער ראַדיקאַלער טענדענץ. די ברייטערע באַזע פון דעמדאָ-
זיקן צוזאַמענשלוס פון ייִדישע שרײַבער מיט דער אַרבעטער-באַוועגונג דעמאָנ-
סטרירט אויך דער פאַקט, וואָס עס באַווײַזן זיך שוין אַפילע אַרבעטער אין
דער ייִדישער ליטעראַטור (ווײַסענבערג, קאַסעל, ד. מאַרשאַק און אַנד.).

צו די אויסערלעכע פאָרמען פון דעם „צוזאַמענשלוס" מוז מען אָבער צוגיין
גאַנץ קריטיש. דאָס וויכטיקסטע זײַנען ניט די פּערזענלעכע סימפּאַטיִעס צו

דער ארבעטער-באוועגונג פון דעם שרײַבער, זײַן אָנטייל אין ארבעטער-אויס-
גאבעס, אױף ארבעטער-אָוונטן א. א. וו. עס דעצידירט אין לעצטן סאכאקל דער
אידייִישער אינהאלט, דער אָביעקטיווער קלאסן-אינהאלט פון דעם שרײַבערס
שאפן. און דעם גלענצנדיקסטן רעאקטיוו גיט די ארבעטער-מאסע אליין: וואָס
נעמט זי אויף, ווי נעמט זי אויף די דעמאָלטיקע שאפונג פון דער קליינביר-
גערלעכער ייִדישער ליטעראטור?

און דאן איז לײַכט צו זען, אז צום נאָענטסטן צו דער ארבעטער-באווע-
גונג (ביז 1905) איז פון אָט דעם דאָר קליינבירגערלעכע ייִדישע שרײַבער
געשטאנען אווראָם רייזין, עטוואָס ווײַטער נאָמבערג, און שוין גאָר א היפּשער
דיסטאנץ האָט פון איר אָפּגעטיילט פּערעצן... פּערעץ מאכט דורך זינט 1900
א נײַעם רוק אין זיין שאפן, וואָס פירט אים אוועק ווײַט-ווײַט פון דער
ארבעטער-באוועגונג, מאכט איר פרעמד זײַן פּאָנים, ברענגט אפילע צו פײַנט-
לעכע ארויסטרעטונגען. דער ענדגילטיקער ריס וועט קומען שפּעטער, אין די
יאָרן פון רעאקציִע נאָך דער רעוואָליוציִע פון 1905, ווען פּערעצעס יערידע
וועט דערגיין ביז „אמאָל איז געווען א מיילעך״, דעם „הײַנט״-ווינקעלע און
דעם „אין שול ארײַן״-לאָזונג. דערווײַל, 1900—1904, שפּײַזט זיך נאָך פּערע-
צעס גרויסער אווטאָריטעט בא די ארבעטער-מאסן מיט דער רומפולער טרא-
דיציִע פון די „יאָנטעוו-בלעטלעך״, מיט זײַן פריִערדיקער ראדיקאל-אינטעלי-
גענטישער שאפונג, און אגעוו ווארפט נאָך צו פּערעץ פון צײַט צו צײַט ברעק-
לעך אין אָט דעם סטיל (צ. ב. „עס איז דאָך ניט קיין זאָקן״ אין רייזינס זאמל-
בוך „20-טער י. ה.״, 1900). אָבער פּערעצעס גרויסע שאפונגען אין אָט דעם
פּעריִאָד זײַנען שוין „כסידיש״ און „פאָלקסטימלעכע געשיכטן״ — ד. ה., זינט
1900 זײַנען פאקטיש זיך שוין פאנאנדערגעגאנגען די וועגן פון פּערעצן און
פון דער ארבעטער-באוועגונג.

און עס איז וויכטיק דאָ פעסטצושטעלן, אז צום ווינציקסטן האָט געהאט
א שײַכעס צו דער ארבעטער-באוועגונג שאָלעם אש. ער איז איר פון אָנהייב
אָן געווען פרעמד. זײַן „שטעטל״ איז געווען א דערפאָלג ניט בא ארבעטער,
נאָר בא דער באלעבאטישער „נאציאָנאלער יוגנט״. קיין שום ווערק אשס איז
ניט ארײַן אין די טיפענישן פון די ארבעטער-מאסן, אין דער צײַט, ווען עס
זײַנען מאמעש געלערנט געוואָרן, גיט נאָר געלייענט געוואָרן, פּערעצעס נאָוועלן
פון זײַן ראדיקאלן פּעריִאָד, געזונגען געוואָרן זײַנע „דרײַ נייטאָרינס״, אין די
טויזנטער זײַנען צעכאפּט געוואָרן און פארלייענט געוואָרן אווראָם רייזינס
לידער און נאָוועלן, אין דער צײַט ווען עס זײַנען באליבט געוואָרן אפילע
נאָמבערגס טייל לידער. אשס שאפן איז טאָמיד פרעמד געווען דער ייִדישער
ארבעטערשאפט.

———

עס איז שוין פאראן א היפּשע מעמוארן-ליטעראטור (ס׳ראָוו א באלעבעסל-
דיקע און ווייניק ווערטפולע) וועגן אָט דעם פּעריִאָד אין דער ייִדישער ליטע-

ראַטור (1904—1900), ווען אַרום פּערעצן גרופּירט זיך אַ נײַער דאָר שרײַבער, וואָס זײַנע וויכטיקסטע פֿאָרשטייער זײַנען רייזין, נאָמבערג, אַש. בײַ זייער גאַנצער פּיעטעט און דערעכערעך צו פּערעצן פֿאַרלירן זיי ניט די זעלבשטענדיקייט פֿון זייער אורטייל, זיי קריטיקירן אָפֿט און שאַרף פּערעצעס נײַע שאַפֿונגען און זײַן עצעם ליניע אין דער ליטעראַטור. די קעגנזאַצן ליגן אָפֿן, בולעט, שפּאַרן אַרויס אַפֿילו פֿון דער אָפּט-באַטלאָנישער מעמואַרן-ליטעראַטור. פּערעץ איז דאָ דער עלטסטער, דער אויטאָריטעט, מיט דעם גרעסטן נאָמען און לאַנגיאָריקער ליטעראַרישער דערפֿאַרונג. נאָמבערג איז שוין געווען אַ רייפֿער, פֿעסטער כאַראַקטער, ווען רייזין קומט אָן אין וואַרשע. אַש איז דער יינגסטער.

די גרויסשטאָטישע דיכטער אין דער גרופּע זײַנען פּערעץ און נאָמבערג. בײַ רייזינען צעבליט זיך אין וואַרשע ערשט רעכט זײַן אייגנטלעכער זשאַנער: די אָרעמאַנישע נאָוועלע. ער דריקט אויס אויסערגעוויינלעך שטאַרק, צאַרט און מיט אַ סך מיטגעפֿיל דעם פּויפּעריזאַציע-פּראָצעס פֿון די נידעריקע שיכטן פֿון יידישן קליינבירגערטום — סײַ קליינהענדלער, סײַ אָרימע קלייקוידעש, סײַ באַלמעלאָכעס און האַנטווערקערישע אַרבעטער, סײַ די אָרעמע אינטעליגענץ. זײַן סאָציאַלע באַזע איז, אַלזאָ, אַ גאַנץ ברייטע, דאָמיגירט ווערט זי דורך עטלעכע וויכטיקסטע מאָמענטן: ער גיט נאָר יאָרדישן, פּויפּעריזירטן שיכט און הויפּטזעכלעך שפּיגלט זיך אָפּ אין זײַן פּסיכאָ-אידעאָלאָגיע דער קליינשטעטלדיקער, קליינהענדלערישער שיכט. און זאָלן אונדז אין דעם פּראַט ניט פֿאַרפֿירן זײַנע שטאָטישע, אַפֿילו גרויסשטאָטישע נאָוועלן, אַפֿילו זײַנע שילדערונגען פֿון דער אינטעליגענץ אָדער פֿון אַרבעטער. זײַנע רעוואָליוציאָנערע לידער און אַרבעטער-נאָוועלן פֿון דעם פּעריאָד זײַנען אַן אויסדרוק פֿון אַן אייגנאַרטיקן צוזאַמענשלוס פֿון דער אָרעמשאַפֿט מיט דער אַרבעטער-באַוועגונג.

סײַ פּערעץ, סײַ נאָמבערג זײַנען דיכטער פֿון דער שטאָטישער אינטעליגענץ, דאָך פֿון פֿאַרשיידענע פֿאָרמאַציעס. פּערעץ רעפּרעזענטירט דאַן די אינטעליגענץ, וואָס איז שוין אָרגאַניש פֿאַרבונדן מיט דער גרויס-שטאָט און מיט דער הויך-קאַפּיטאַליסטישער עפּאָכע. די גרויס-שטאָט, דער הויך-אַנטוויקלטער אינדוסטריעלער קאַפּיטאַליזם איז שוין פֿאַר אָט דער גרופּע ניט קיין נײַס. זי האָט זיך שוין מיט דידאָזיקע דערשײַנונגען ענג צוזאַמענגעוואַקסן. זי בענקט שוין ניט צום נעכטן, און וואָלט שוין אויך ניט געוואָלט און ניט געקענט לעבן אין מער פּרימיטיווע, ווייניקער פֿאָרגעשריטענע, ווייניקער אַנטוויקלטע באַדינגונגען. זי האָט פֿײַנט דעם באַלעבעסל — ווײַל זי פֿאַרשטייט זײַן אַבסאָליוטע ניט-נייטיקייט, ווײַל זי פֿאַראַכט די טעמפּקייט פֿון אַ קלאַס, וואָס פֿאַרשטייט ניט זײַן פֿאַרמישפּעטקייט. פֿון די האָרעפּאַשניקעס טיילט זי אָפּ „דער דונסט פֿון זייערע לײַבער“, („אין פּאָליש אויף דער קייט“), פֿון פּראָלעטאַריאַט — זײַן מאַטעריאַליזם, — וואָס שײַנט איר צו זײַן פּרימיטיוו, און זײַן קאָלעקטי-

וויזם, קעגן וועלכן עס בונטעוועט זיך דער אויסגעשפראָכענער אינדיווידואַליזם פון אָט דער גרופּע. באַ פּערעצעס גאַנצער פּראָנדע בענעגייע דעם ברוי געבער, דעם גרויס-בורזשוא, איז אָבער זײַן ניצשעאַנישער קולט פון אויבער-מענטשן, ווי ער קומט צום אויסדרוק אין זײַנע גרויסע דראַמעס אָדער אין זײַן „כסידיש", אַן אויסגעשפּראָכן בורזשואזע אידעאָלאָגיע [1].

נאָמבערג רעפּרעזענטירט אָרער א נידעריקערן שיכט פון אַרבעטנדיקער אינטעליגענץ: ערגער באַצאָלט, ניט היימיש אין דער גרויסער שטאָט, ניט היימיש מיטן הויך-אַנטוויקלטן קאַפּיטאַליזם, — נעכטיקע קליינשטעטלדיקע באָכע-רים, הײַנטיקער „אינטעליגענטער פּראָלעטאַריאַט". דערמיט דערקלערט זיך, וואָס פּערעץ איז דער „אייראָפּעיִשסטער" פון אַלע פיר, דערמאָנט צום מייסטן סאָציאַל-ענלעכע שרײַבער אין דער מײַרעוו-ליטעראַטור. פּערעצעס שאַפן אין די יאָרן 1915-1900 האָט שוין ניט קיין שײַכעס צום שטעטל. ניט „כסידיש", ניט „פאָלקסטימלעכע געשיכטן", ניט „באַנאַכט אַפן אַלטן מאַרק" זײַנען שטעטלדיקע שאַפונג. ס'איז גרויס-שטאָטישע קונסט, כאָטש „באַנאַכט אַפן אַלטן מאַרק" שפּילט זיך אָפּ אין די שטעטל... פּונקט ווי ריימאָנס „פּויערים" זײַנען ניט דאָרפישע פּויערישע שאַפונג, און גראָד פאַרקערט: שטאָטיש-בור-זשואַזע קונסט.

אויך נאָמבערגס קונסט האָט שוין געריסן מיטן שטעטל. דער ײַעש פון נאָמבערגס העלדן ווערט פאַרשטאַרקט טאָקע דורכדעם, וואָס זיי פאַרשטייען אויסגעצייכנט, אַז צום שטעטל איז שוין ניטאָ קיין צוריקוועג, אַז זייער גורל איז אַף אייביק שוין פאַרבונדן מיט דער קאַפּיטאַליסטישער גרויס-שטאָט. א געוויסער טייל פון דערדאָזיקער שיכט ווערט באַלעבעסלדיק, א געוויסער טייל גיסט זיך אַרײַן אין דער פּראָלעטאַרישער באַוועגונג. נאָמבערג האָט דאַן רעפּרעזענטירט יענעם טייל, וואָס איז פאַרהאַנגען צווישן הימל און ערד, שטייט אַפן שיידוועג, גייט ניט דאָ און ניט דאָרטן. אַף אַזאַ אויפן פאַרמיטלט נאָמבערג צווישן פּערעצן און רייזינען. מיט פּערעצן פאַרבינדט אים דער פאַקט, וואָס ביידע זײַנען אינטעליגענטישע שרײַבער, מיט רייזינען — וואָס זײַן שיכט איז אָרעמע, פּויפּעריזירטע קליינבירגערלעכע אינטעליגענץ.

איצט איז שוין פאַרשטענדלעך, אַז פּערעץ האָט ניט געהאַט קיין שום פאַרשטענדעניש פאַר אַוואָם רייזינס שאַפן (פאַרגלײַך „עפּיזאָדן פון מײַן לעבן", 2 באַנד, 95, 96, 125, א. א. וו.), און א גרעסערע קרויוועשאַפט גע-פילט צו נאָמבערגן.

[1] אין פּערעצעס שאַפונג פונעם לעצטן פּעריִאָד (1915—1900) דאָמינירן אינטואיציִאָניזם פון בערגסאָנס שניט און ניצשעאַניזם. א ריי אייראָפּעיִשע בורזשואַזע דענקער האָבן דאַן צענויפגעשמאָלצן בערגסאָנען און ניצשען — אַזוי צ. ב. בענעדעטאָ קראָטשע און סאָרעל — ביידע פאָרלויפער פון דעם איטאַליענישן פאַשיזם.

אין דערדאָזיקער גרופּע האָט אַש געקענט עקזיסטירן בלויז אונטעוואַרפּנ-דיק זיך איר, דרייענדיק זיך אין קרייַז פֿון אירע מאָטיוון, און, ווי מיר האָבן געזען, איז עס אַזוי טאַקע געווען אין דעם ערשטן פּעריאָד פֿון זייַן שאַפֿן. אָבער, אַוועקגייענדיק מיט אַנטשיידענע טריט צום „שטעטל" און „קוילער געסל", אידעאַליזירנדיק די פּאַטריאַרכאַלע פּאָר-קאַפּיטאַליסטישע צייַט און איר צענטראַלע פיגור — די האַנדל-בורזשואַזיע, האָט אַש אַנטשיידן געריסן אויך מיט פּערעצן, נאָמבערגן און רייזינען. און אין דעם זינען איז פֿולשטענדיק ריכטיק אַשס מיינונג, אַז זייַן קאַמף פֿאַר זייַן שריפטשטעלערישער זעלבשטענ-דיקייַט האָט אַרייַנגעבראַכט צווישן אים און זייַנע קאָלעגן אַ דיסהאַרמאָניע. „צוריק צום שטעטל" האָבן ניט געקאָנט און ניט געוואָלט גיין ניט פּערעץ, ניט נאָמבערג. און די „שטוב" פֿון יעכעסקל גאָמבינער, פֿול מיט שעפֿע, איז געווען ביטערער כוויזעק איבער רייזינס גאַנץ שאַפֿן.

3. פון „שטעטל” ביז „שלוימע נאָגיד”

„דאָס גאנצע ייִדישע פאָלק לעבט אין א גרויסן
קאסטן שיימעס, באהויכט מיט הייליקן שטויב,
און אף דעם ליגט אויסגעגאָסן דאָס ייִדישע כיינדל”.

ש. אש. „שטעטל”

1

א בונדישער לעקטאָר שרייבט אין זיינע טעזיסן צו דער איצטיקער יובּיליי-פייערונג: „אש קומט ווי א שטורעמווינט” (ש. מענדעלסאָן. פאָלקסצייטונג, נום. 299, 19 דעקאבער 1930). דאָס איז ניט ריכטיק. ביזן „שטעטל” האָט אש שאפן קיין גרעסערע אופמערקזאמקייט ניט ארויסגערופן. און אין קאָנטעקסט פון 1904, אפן פאָן פון שווערן עקאָנאָמישן קריזיס, יאפּאָנישער מילכאָמע און ערעוו רעוואָלוציע, האָט אפילע די ייִדישע בורזשואזע ניט געהאט קיין קאָפּ צו אשס שטעטלדיקע אידיליעס. דער באלעבאטישער „פריינט”, דערציילט אווראָם רייזין, האָט אשן צוריקגעשיקט אסאך קאפּיטלעך פון „שטעטל” (עפּיזאָדן פון מיין לעבן, 2, 289). די פאָעמע האָט איר רום באקומען ערשט אין די רעאקציע-יאָרן, און ערשט דאן האָט די בורזשואזע קריטיק געשאפן ארום אשס ווערק אן ארעאָל פון גרויסער, וואָרעם טענדענצלאָזער, שטילער, גאָרניטזאָגנדיקער און גאָרניטווילנדיקער קונסט.

אש איז ניט געקומען ווי א שטורעמווינט. ריכטיקער איז שוין, אז „שטעטל” באטייט דאָס אנטלויפן, דאָס אויסבאהאלטן זיך פון אָנקומענדיקן שטורעם און פון די שוין בלאָזנדיקע שארפע צוגווינטן. „שטעטל” באטייט דאָס אויס-דרייען זיך מיטן פּאָנים צו דער פארגאנגענהייט פון קלאס, בעיס זיין געגנ-ווארט איז פינצטער און שוואנגער מיט א קאטאסטראָפע. שוין אין „שטעטל”, זיין ערשטן באדייטנדיקן ווערק, פילט אויס אש דיזעלביקע סאָציאלע פונק-ציע, וואָס אין זיין אסאך שפּעטערדיקן „קידעש-האשעם”: ער שטייט, לויט זיין אייגענעם בילדערישן און דורכויס כאראקטעריסטישן אויסדרוק, בא פּוסטע פּאָליצעס און פארקויפט ביטאכן, טרייסט פאר זיין קלאס. אין דעמדאָזיקן

קינסטלערישן סימבאָל האָט איר גאנץ אש, די קרעמערשע פּראזועאָלאָגיע („פּאָ-
ליצעס", „פּארקויפן ביטאכן") פּאראט דעם אידעאָלאָג פון דער מיטלער ייִדי-
שער האנדל-בורזשואזיע, די „פּוסטע פּאָליצעס" דערציילן, אז אשס קונסט איז
אויפגעקומען אין שלעכטע צײַטן, אין קריזיס-צײַטן פון זײַן קלאס.

גראָד אין קאָנטעקסט פון 1904 איז „שטעטל" א ווערק מיט אן אויסגע-
שפּראָכענער, צײַל-באַוווסטער טענדענץ. קוידעמקאָל ווערט דער אינדוסטריעל-
קאפּיטאליסטישער.גרויסשטאָט קעגנגעשטעלט דאָס האנדלקאפּיטאליסטישע שטעטל
מיטן סויכער ווי א צענטראלע פיגור, וואָס פירט אָן סײַ מיטן פּאָרעץ, סײַ
מיטן פּויער. ווען יעכעסקל גאמבינער שליסט אָפּ א געשעפט מיטן צווייטן
גרויסן סויכער, מאָרדכע קאָנסקער, פארצייכנט אש מיט גדולע: „דאָס
געשעפט איז געמאכט. ווער ווייס, וועמעס טוווע פון וועמענס פעלדער זײַנען
איצט איבערגעגאנגען פון איין רעשוס אין צווייטן". אש רעווידירט דעם ביז
איצט הערשנדיקן נוסעך פון קליינבירגערלעכער ייִדישער ליטעראטור, וואָס
האָט ניט געזשאלעוועט קיין פינצטערע פארבן ביכדיי אויסצומאָלן די יערידע,
כורבן און אויסזיכטלאָזיקײַט פון שטעטלדיקן לעבן. עמעס, שוין אין די אכצי-
קער יאָרן האָבן ספּעקטאָר, שאָלעם-אליינכעם און אנדערע ייִדישע שרײַבער
געזוכט א זכוס פארן שטעטל, ארויסגערוקט צוליב פּאָלקיסטישע טײַמים א מין
לאָזונג פון „מיטן פּאָנים צום שטעטל" — געענדיקט האָט זיך אָבער פּאקטיש
ניט מיט קיין רעהאביליטאַציע פון שטעטל, נאָר מיט זײַן פארורטיילונג. אין
רעזולטאט דערפון האָט ווידער געזיגט דער רעאליסטישער נוסעך אין דער
ייִדישער ליטעראטור. און דער שוידערלעכסטער דאָקומענט פאר דער דעגרא-
דאציע פון שטעטל איז געקומען גראָד פון פּײַלן, אין פּערצעס „בילדער פון
א פּראָווינץ-רײַזע" (1890). צו שטארק איז ווײַזט ארויס געווען דער דרוק פון
דער פּויפּעריזירטער, צעקוועטשטער, אין גרויסע טיילן האָרעפּאשנער ייִדי-
שער מאסע אפן קליינבירגערלעכן שרײַבער אין דעם לעצטן פערטל פון
19-טן יאָרהונדערט, ער זאָל זיך דערלויבן דעם לוקסוס פון ראָמאנטיזירנדיקע
שטעטל-שילדערונגען. בלויז העל-באַלײַכטנדיק די בורזשואז-פּארמעגלעכע שיכטן
פון שטעטל און שטעלנדיק אין שאָטן די אָרעמשאפט, בלויז פעלשנדיק די
פּאקטן און ווארפנדיק א שלייער אף דעם קלאסנקאמף אפילע אין דער
ווייניק דיפערענצירטער האנדלקאפּיטאליסטישער געזעלשאפט, איז מעגלעך
געוואָרן די שטעטל-ראָמאנטיק. און גראָד די שלעכטע צײַטן, די פּוסטע פּאָלי-
צעס אין דער גרויסשטאָט האָבן געוועקט בענקשאפט צום נעכטן, האָבן גע-
טריבן אידעאליזירן די שטעטלדיקע פּארגליווערטע פּאטריארכאלע היימישקײַט.

געטאָן האָט עס אש באַוווּסטזיניק. מיר לייענען אין „שטעטל": „דאָס
גאנצע ייִדישע פאָלק לעבט אין א גרויסן קאסטן שיימעס, באַהויכט מיט היי-
ליקן שטויב, און אף דעם ליגט אויסגעגאָסן דאָס ייִדישע כיינדל". עס איז
א שטארק ניכטערער זאך, און בא אן אנדער אידעאָלאָגיע (בא מענדעלען צום

בײַשפּיל) וואָלט ער געהאט א סארקאסטישע באדײַטונג. איך מיינט עס אָבער ערנסט, און דעקט אויף קלאָר די סאָציאלע פונקציע פון זײַן פּאָעמע. די שאבעס-יאנטעוודיקייט פון „שטעטל" ווערט דאָ קלאָר באצייכנט ווי „א גרויסער קאסטן שיימעס", און איך באטראכט יוי א מיצווע „אויסגיסן אף דעם דאָס ייִדישע כיינדל".

ניט אין 1904, ניט פריער און ניט שפּעטער האָבן עקזיסטירט שטעטלעך אזוי ווי איך שילדערט זיי. איך רופט אָן דאָס שטעטל „קוזמיר", א גוט באקאנט מאָלעריש אָרט בא דער ווייקסל. און דאָך זײַנען דאָ קאָמבינירט שטייגער-פּראָטים פון פארשיידענע שטעטלעך. און וואָס איז דער צײַט נעגייע, מאכט איך אליין אופמערקזאם, אז ער גיט א געשיכטע פון שוין לאנג פארגאנגענע יאָרן, אז ער מאָלט באציונגען, וואָס זײַנען שוין לאנג געענדערט און צעשטערט געוואָרן. מיר לייענען אָפּט אין דער פּאָעמע: „דעמאָלט פלעגן זײַן די ברייט-זײַדענע קליידער", „דענסטמאָל איז די מאָדע געווען" ניט „זײַן" שטעטל גיט דער מעכאבער, נאָר פון זײַנע אָוועס און זיידעס. און אפילע דידאָזיקע „דענצמאָלטיקע" אלטפרענקישע פארהעלטענישן פריזירט ער, שנײַדט ארום און פאסט צו אין א באשטימטער ריכטונג, — אזוי ס'זאָל זיך באקומען אן ארויסרוף, א פּראָטעסט קעגן דער ארומיקער, היינטצײַטיקער, סטירעספולער און קריזיספולער גרויסשטאָטיש-קאפּיטאליסטישער ווירקלעכקייט. קעגן דעם זאָרגפולן הײַנט פון די אייניקלעך—דעם ביטאָכנדיקן נעכטן פון די אָוועס און זיידעס. קעגן דער גרויסשטאָט—דאָס שטעטל. קעגן דעם פון סטירעס צעריסענעם אינדוסטריעלן קאפּיטאליזם—די פּאטריארכאלע האנדלקאפּיטאליסטישע אידיליע.

די גאנצע פּאָעמע איז אן ארויסרוף קעגן דער סאָציאל-פּאָליטישער ווירקלעכקייט פון 1904.

דער מיסכער איז געהארגעט, די גרויסאינדסטריע איז אין קלעם, דער מיטעלער און קליינער האנדל ראנגלען זיך ייעשדיק אין שווערן קריזיס. אין די שטעט ווילדעוועט הונגער, קעלט און נויט, — און איך עפנט ברייט די טירן פון יעכעסקל גאָמבינערס שטוב, און ס'זעצט ארויס די זאטע פּארע פון רויטן בוריקע-באָרשטש, וואָס ווערט דאָרט פארטיילט פאר יעדן, וואָס קומט נאָר ארײַן. בענק קראכן, דער קרעדיט איז אויסגערונען, מע שטארבט פאר א גראָשן—און יעכעסקל גאָמבינער טיילט קינדער מיט א ברייטער האנט לעצטגעלט, נעמט ארויס פון א הינטערקעשענע א גרויסן פּאק מיט איינצלנע הונדערטערס, און יעדער פארפּייסעך ווערט דער גרויסער כעזשבן געמאכט פון די גרויסע פארדינסטן. גרויסע מאסע פון ארבעטנדיקן פּאָלק רײַסן זיך ארויס פון דעם געטא, רײַסן מיטן יידישן שטייגער, ברעכן דעם טויזנטיאָריקן יאָך פון רעליגיע און קלעריקאליזם — און איך באזינגט די אייניקייט פון סויכער, רעבע, גאָט און נאטור. דאָס לאנד פלאקערט אין הייסן קלאסנקאמף, דעמאָנ-

סטראַציעס פֿון הונגעריקע אַרבעטער ציִען זיך איבער די גאַסן, די שטרייַק-כוואַליעס שטייַגן אַלץ העכער — און אַש בויט זייַן פּאָעמע אין פּלאַן פֿון אַן אַכדעס-סימפֿאָניע: „יעדער האָט געגעבן זייַן טאָן און ניגון, די כסידישע פֿידל, די באַלעבאַטישע טראָמייט, די באַלעגאָלישע בעמבע, און עס איז איין ניגן געוואָרן פֿון איין שטעטל".

און דאָס איז טאַקע די הויפּטאויפֿגאַבע, די גרונט-טענדענץ פֿון אַשס „שטעטל": ווייַזן, ווי ס'איז „איין ניגן געוואָרן פֿון שטעטל". דער מעכאַבער קאָן ניט פֿאַרבייַגיין יענע סטירעס און קעגנזאַצן, וואָס פֿאַלן אויף, וואַרפֿן זיך אין די אויגן אַפֿילע אין זייַן שאַבעס-יאָנטעוודיק פֿאַרפּוצטער שילדערונג. אויך ער פֿאַרצייכנט דרייַ פֿאַרשיידענע מעלאָדיעס — און שטרעבט צו באַווייַזן זייער האַרמאָנישן צענויפֿגיסן זיך אין איין טאָן, אין איין ניגן. די שטעטל-סימפֿאָניע איז טאַקע אַזוי געבויט, זי זאָל די גרעסטע שפּאַנונג, איר אַפּאָגיי דערלאַנגען אין לעצטן קאַפּיטל. ער הייסט „דרייַ כופּעס", און שילדערט, ווי ס'גיסן זיך צענויף אין איין שאַלנדיקן אַפּאָטעאָז דרייַ סימכעס: די כסידיש-נעגידישע כאַסענע בײַ יעכעסקל גאָמבינער, די אָרעמע כימכע פֿונעם קוילערגעסל און דער באַלעבאַטיש-פֿרומער צוג מיט דער ניי-געשריבענער סייפֿער-טוירע. „עס האָט זיך געדאַכט, אַז די ניגונים האַלטן צווישן זיך מילכאָמע"... באַלד פֿאַרזיכערט אָבער אַש, אַז דאָס האָט זיך בלויז געדאַכט: אין אַ ווייַטערער פּערספּעקטיוו מישן זיך אויס די טענער, „און עס איז איין ניגן געוואָרן פֿון איין שטעטל".

דאָס ווערק איז קינסטלעריש אָרגאַניזירט אין דער ריכטונג פֿון אויסמייַדן קאָנפֿליקטן, קאָמפּראָמעטן. און אויך דאָ ברעכט אַש די ביזאַיצטיקע טראַדיציע פֿון דער קלייַנבירגערלעכער ייִדישער ליטעראַטור. לייעלע, יעכעסקל גאָמבינערס טאָכטער, שוין אַ קאַלע-מויד, שפּאַצירט בעסאָד מיטן רעבנס זון — האָט אָבער שפּעטער כאַסענע מיט אַן אַנדערן, מיט מאָרדכע קאָנסקערס זון, און דער איבערגאַנג קומט פֿאַר מאָדנע גלאַט, אָן טרערן, אָן האַרצקלעמעניש,— ער איז ביכלאַל ניטאָ, דער איבערגאַנג, דער מעכאַבער גיט זיך אַפֿילע ניט די מי אויסצוטייַטשן דידאָזיקע רעטעניש. אָפֿן מאָטיוו פֿון דער ייִדישער מיידל, וואָס ווערט אויסגעגעבן קעגן איר ווילן, ניט פֿאַר דעם, וועמען זי האָט ליב און צו וועמען ס'ציט איר, זייַנען אָבער אויסגעבויט געוואָרן צענדליקער ראָמאַנען און דערציילונגען אין דער ייִדישער ליטעראַטור. דער יונגער שאָלעם-אַלייכעם האָט אַפֿילע געמיינט, אַז דאָס איז די גרונט-טעמע פֿון אַ „ייִדישן „ראָמאַן" (סטעמפּעניו, יאָסעלע סאָלאָוויי, 1889-1888). אָקאָרשט האָט אים באַהאַנדלט אין אַ ריי ווערק פּערעץ („כאַסענע געהאַט" איז טאַקע זייַן בעסטע דערציילונג). ווייַסענבערג, וואָס זייַן גאַנץ שאַפֿן איז אַ מין סטיכישער בונט קעגן דעם אַש-סטיל אין דער ייִדישער ליטעראַטור, וועט דערויף אויסבויען די פּרעכטיקע נאָוועלע „די מעשוגענע אין דאָרף". אַש פֿאַרשווייַגט דעם קאָנפֿליקט, פֿאַרצייכנט אים, ביכדיי גלייַך צו פֿאַרגעסן.

עס בלײַבט, אזוי' ארום, איין קאָנפליקט-מאָטיוו אין דער פּאָעמע, און ער דריקט זיך אויס אין דער מאכלויקעס צווישן „כסידים“ און „באלעבאטים“ ארום דעם ראָוו און רעבן. די עצעם-מאכלויקעס איז אײַנגעהילט אין רעליגיעזע פאָרמעס, ענלעך ווי דער נאָמען פון די קעמפנדיקע גרופּירונגען: „כסידים“, באלעבאטים זאָגט נאָך גאָרניט. ניט גאָר לײַכט לאָזט זיך דעשיפרירן דער סאָציאלער זינען פון די שטעטלדיקע קאמפן, יענער פרימיטיווער קלאסןקאמף, וואָס רײַסט זיך ארויס דורך די רעליגיעזע שלייערן.

2

דרײַ גרופּירונגען לאָזט אונדז אש זען אין זײַן „שטעטל“: כסידים, באלעבאטים און „קוילערגעסל“. דאָס קוילערגעסל איז אין דער פּאָעמע צום שוואכסטן פאָרגעשטעלט. ס'איז יענער „באלעגאָלישער“ ניגן, וועגן וועלכן סירעדט זיך צום סאָף פון „שטעטל“. זײַנע וויכטיקסטע פאָרשטייער זײַנען דאָ נאָטע, דעם גאָמבינערס פורמאן, יענטע זײַן קאלע. די „באלעבאטים“ זײַנען באלמעלאָכעס און אָרעמשאפּס. „די באלעבאטים, די אָנגעהאָרעוועטע ייִדן זײַנען איינציקווײַז אנטרונען געוואָרן...“ „ארום באלעבאטים, פארמאטערטע פון א גאנצער וואָך ארבעט...“ „כסידיש“ באקומט אין דער פּאָעמע דעם שטאנדהאפטיקן עפּיטעט „נעגידיש“, — פעסטע גרעסערע סאָכרים, מיטעלע, אײַנגעפונדעוועטע האנדלבורזשואזיע. עס ענדערט גאָרניט דער פאקט, וואָס ס'ווערן גלײַכצײַטיק געוויזן כסידישע אָרעמע קלייקוידעש, אשטייגער דער מעלאמעד איצכאָק יודלס.

באלמעלאָכעס און סטאם האָרעפּאשניקעס געהערן אין זייער אָרעמערן אָדער ייִנגערן טייל צום קוילערגעסל, אין מער געזעצטן טייל — צו די „באלעבאטים“. באלעבאטים שפּארן ארײַן אין דער כסידיש-נעגידישער גרופּע. יעכעסקל גאָמבינער גופּע און זײַן שוטעף כאיִם ראָזענקראנץ האָבן אָנגעהערט צו די באלעבאטים, איצט גייען זיי אריבער אין „כסידישן“ לאגער. דאָס סיגנאליזירט, אז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אופגעקומענע נעגידים; אלפּי טראדיציע האָבן זיי נאָך געשטעקט אין באלעבאטישן לאגער, זייער עקאָנאָמישער וווּקס האָט זיי אריבערגערוקט צו די כסידים. דאָס שטימט מיטן פאקט, אז אין דער צווייטער העלפט פון 19-טן י״ה גיט אין פוילן דעם טאָן אין דער כסידישער באוועגונג די רײַכע האנדלבורזשואזיע, אין קעגנזאץ צו דער פריערדיקער, קלײנבירגערלעכער טקופע פון כסידעס.

דער קאמף צווישן „באלעבאטים“ און „כסידים“ האָט אלזאָ א סאָציאלן אונטערשלאק. ס'איז קאמף צווישן האָרעפּאשנעם קליינבירגערטום און אָרעמשאפט פון איין זײַט — קעגן דער מיטעלער האנדלבורזשואזיע. זײַן אויסערלעכער אויסדרוק איז דער קאמף פאר און קעגן דעם ראָוו, דעם שנײַדעריונג. די שוואכע קלאסנדיפערענצירונג אין שטעטל, דער מעטושטעשדיקער פּארצעף

פון דער גרופּע „באַלעבאַטים“, ווו ס'האָבן זיך צוזאַמען האַרעפּאַשנע און סאָכרישע עלעמענטן, די עקאָנאָמישע וואָג פון דער נעגידישער שיכט—דעצידירן דעם אויסגאַנג פון דעם קאַמף. די כסידים זיגן: זיי נעמען אַריין אין זייער האַנט דעם דאָזאָר יעכעסקל גאָמבינער און זײַן „שטוב“ און פירן אַרײַן אין שטעטל זייער רעבן, און צום זיג פאַרהעלפט זיי אַש, פאַרגלעט פּיבערדיק די שפּורן פון קאָנפליקט און באַזינגט דעם כסידישן טריומף, ווי די באַזע פון שטעטלדיקן שאָלעם-בײַעס.

דער־דאָזיקער קאַמף צווישן קליינבירגערטום און דער מיטעלער האַנדלבור-זשואַזיע איז אַ טראַדיציאָנעלע דערשײַנונג אין די ייִדישע קעהילעס אין מע-שעך פון הונדערטער יאָרן. צײַטנווײַז נעמט ער אָן ביז גאָר שאַרפע פאָר-מען—אַזוי צ. ב. פאַר דער צעפאַלונג פון דער פּוילישער מעלוכע, אין דער צווייטער העלפט פון 18-טן י״ה, אָדער ווײַט דער רעקרוטשינע אין ניקאָלײַ דעם ערשטנס צײַטן. ער בלײַבט ניט שטיל, ווי מיר זעען, אַפילע אין אַשס „שטעטל“, כאָטש אַש אונטערדריקט אים מיט געוואַלט. קעגן זײַן ווילן רײַסן זיך דורך בוילעט די נעגאַטיווע, פינצטערע, עקלדיקע שטריכן פון די כסידים און פון זייער אָפּגאָט,—דעם רעבן. עס וואַקסט די סימפּאַטיע פון לייענער צום אָרעמען באַאַוולטן ראָוו. דער רעבע, איצכאָק יודלס און אַנדערע כסידים זײַנען קימאַט די איינציקע נעגאַטיווע געשטאַלטן אין דער פּאָעמע. דאָך טוט ז'ער מעכאַבער אַלץ, וואָס איז נאָר פאַראַן אין זײַן רעשוס, ביכדיי זיי ריינצו-וואַשן, אויך זיי „באַהויכן מיט הייליקן שטויב“ און „אויסגיסן אַף זיי דאָס ייִדיש כיינדל“: „די צוויי אַלטע גרויע בערד האָבן געהערט, ווי ייִדן כסידים קריגן זיך איבער גאָטס טוירע. כסידים האַלטן פאַר ס'זייערע, איינער פאַרן צווייטן, געהערן צו איין דאַך, ייִדן האָבן עפּעס שוטפעס“. אַזוי פאַרשמירט אַש אויך דעמדאָזיקן קאָנפליקט, גייט שווײַגענדיק פאַרבײַ די אוולע פונעם ראָוו, און די אַפּאָלאָגיע פון כסידעס דיקטירט די צוויי גרויסע בילדער פון דער פּאָעמע: דעם רעבנס טריומפאַלן אָנקומען אין שטעטל, און דעם רעבנס קידעש.

ביפראַט דאָס ערשטע בילד ווערט באַהערשט פון דעם לייטמאָטיוו פון דער פּאָעמע: באַזינגען דאָס „שוטפעס, וואָס אַלע ייִדן האָבן“, דעם אכדעס-געפיל, וואָס פאַרבינדט אַלע ייִדן, דעם שטעטלשן שאָלעם-בײַעס.

עס בלײַבט נאָך איין קאַטעגאָריע קאָנפליקטן: נאַטור-קאַטאַסטראָפעס, קאָנ-פליקטן צווישן נאַטור און מענטש, דער טײַך, וואָס שלעפּט צו דאָס געהילך, די סרייפע וואָס מאַכט כאָרעוו די שטעטל. און אויך דאָ שײַנט העל די זון פון ביטאָכן: נאַטור איז גאָט, און ווי נאָר יעכעסקל גאָמבינערס האַרץ ווערט „רויק, מיט ביטאָכן אַף גאָטס כעסעד“, האָט טאַקע „גאָט געהאָלפן, דאָס אײַז האָט עפּעס ווי דורך אַ געהיימן באַפעל די טראַטוועס געמיטן“. אכדעס הערשט אויך צווישן גאָט-נאַטור און די גאָמבינערס, און איר אויסדרוק איז ביטאָכן. ביטאָכן—זאָגט אָבער אַש אין „קידעש האַשעם“—ווערט פאַרקויפט און גע-

קויפט. און יעכעסקל גאָמבינער קויפט זיך טאקע ביטאָכן, גיט קליינע אָפּפער
צו זײַן גאָט, מאכט אים פאר זײַן דריטן שוטעף. און ווען ער זוכט א וויל-
לערנער פאר זײַן טאָכטער, נוצט ער טאקע אזא מין ווענדונג: „מעכוטן רעב
מאָרדכע, איך וויל פון אײַך אָפּקויפן אײַער באָכערל״.

אף דערדאָזיקער שוטפעס און אכדעס-באַזע צווישן נאטור-גאָט און די
גאָמבינערס וואקסט אויס דער פּייזאזש פון שטעטל, וואָס איז א געטרייע אָפּ-
שפּיגלונג „אויבן״ פון דעם, וואָס קומט פאָר אונטן. אין אשס פריערדיקע קליינביר-
גערלעכע ווערק איז נאָך דאָ א ריס צווישן דעם שטעטלדיקן לעבן און דעם
לעבן פון דער נאטור ארום: „ווען די זון שײַנט, די הימלען זײַנען ליכטיק,
די ערד באוואקסן, גאָטס וועלט אופגעלעבט... דרייט זיך א ייִד אין גאס ארום
אָן פּארנאָסע, אָן א טאכלעס: אינדערהיים א הונגעריק ווײַב און הונגעריקע
קינדער, און דאָ פרייט זיך אלץ און לאכט״ („אין א שלעכטער צײַט״). דאָ
האָט אש נאָך אויסגעדריקט אפן רייזינישן אויפן די פּסיכאָלאָגיע פון דער
שטעטלדיקער אָרעמשאפט, און די נאטור האָט ווי כויזעק געמאכט פון דעם
קאפּצן. אין „שטעטל״ איז זי שוין א ווילי‌קער קלעזמער צו די סימכעס פון
די גאָמבינערס. ווען די כסידים פירן מיט טריומף זייער רעבן, ווערן אויך די
וואָלקנס „כסידיש-נעגידיש״: „פון אלע עקן וועלט זײַנען אָנגעקומען צו שווי-
מען העל-זילבערנע, נעגידיש-כסידישע וואָלקנדלעך״. און ווען די ייִדן דאווע-
נען, איז „די גאנצע וועלט אין גאָט, גאָט אין דער גאנצער וועלט דאוונט״.
יעכעסקל גאָמבינערס פערד וויסן פון שאבעס. אָבער אויך דער טײַך האלט
שאבעס: „שאבעס, דאָס וואסער פירט זיך ייִדישלעך, עס האלט מיט שאבאָסים
און יאָנטויווים״. דער הימל לייענט קרישמע: „דער טונקלער, שטילער הימל
האָט קרישמע געלייענט איבערן שטעטל״. אין כוידעש עלול „ברענט דער
הימל אין איין זײַט אין א רויטהעלן, געהענעמדיקן פײַער: מע ברענט, מע
בראָט דאָרט די רעשאָים... פון דער צווייטער זײַט ציט זיך א רויִקער פרומער,
ערנסטער וואָלקן״. דער אפּאָגיי קומט ענדלעך אין דער פאָרם פון א טכינעדיקן
פּייזאזש: „אלץ ארום, טאטע אין הימל, האָט מעקאיעם געווען דײַן שליכעס,
געהאָרכט און געטאָן דאָס, וואָס דו האָסט זיי באפוילן פון שײשעס יעמיי
ברײשיס אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואקסן, געצווײַגן זיך, ווײַל זײַן מיצווע איז
צו וואקסן, די פייגעלעך האָבן זיך זייער נעסט געמאכט איבער די פענצטערלעך
פון דער אלטער ווײַבערשער שול, און האָבן א גאנצן טאָג אין דײַן פרום
בעסמעדרעש-געסל, פון וואנען עס טוט זיך הערן דער הייליקער קויל-טוירע,
ארומגעשפּרונגען״...

ווען בא מענדעלען „פאלט א סאָראָקע טאכנון״ און איז אָנגעטאָן א ווײַס
טאלעסל מיט פאסן טכיילעס, באטײַט עס, אז מענדעלעס פּייזאזש, וואָס זײַן
טענדענץ איז א דורכויס וועלטלעכע און באשטייט אין פּראָטעסט קעגן בעס-
מעדרעשגעסל, בלײַבט שטיין אפן האלבן וועג, ווײַל ס׳פעלט אים נאָך לאָשן.

3*

די שיכטן, וואָס רײַסן זיך פֿון געטאָ, האָבן נאָך ניט נײַע אויסדרוק-מיטלען פאר זייער געענדערטן וועלט-באנעמען, און ס'באקומט זיך נײַער אינהאלט אין אַלטע לאָגלען. פרעכטיקע מוסטערן פאר אזעלכע פּראָצעסן ליפערט אין אונדזער צײַט אָרלאנדס „הרעבליעס". ווען באַ אשן דאוועגען אָבער בוימער מינכע, און וואָלקנס שאָקלען צו ערנסט-פרום, איז עס א דורכויס קעגנזועצלעכער פּראָצעס: א רוף צוריק אין שול אריַין, אין בעסמעדרעש-געסל, פון 1904 און ערעוו רעוואָלוציע צוריק אין מיטלאלטער. אזוי ארום, פארמאָגן מענדעלעס און אשס פייזאזש-שילדערונגען בלויז אַן אויבערפלעכלעכע ענלעכקייט. און ניט אומזיסט האָט מענדעלע גאליק אויסגעלאכט אשס ביטאָכן: „ביטאָכן, ביטאָכן, סענדערל! ביטאָכן איז א ייִדישע זאך. מיט ביטאָכן איז יאנקעוו אָווינו מיט זײַן שטעקל דעם יארדן אריבערגעגאַנגען. מיט ביטאָכן, זעסטו, עפּענען דאָ ייִדישע קינדער אוף גרויסע געוועלבן" (מאסאָעס ביניאָמין האשלישי).

בעפֿיירעש, מענדעלע האָט פאָרויסגעזען אשס גרויסן ביטאָכן-געוועלב מיט די פוסטע פּאָליצעס...

3

„שטעטל" איז דאָס ווערק פון אן אידעאָלאָג פון דער מיטעלער האנדל-בורזשואזיע אין דעם פעריאָד פון איר ענדגילטיקער יערידע. שוין אין די ראמען פון דער קאפיטאליסטישער געזעלשאפט ווערט דער האנדלקאפיטאל אראָפּגעזעצט פון זײַן פריערדיקער זעלבשטענדיקער עקזיסטענץ און פונקציאָנירט איצט בלויז ווי די אגענטור פון אינדוסטריעלן קאפיטאל. די געזעלשאפט-צושטאנדן, וואָס בילדן זיך אויס מיט דער אנטוויקלונג פון האנדל-קאפיטאל, פארלירן אין דער קאפיטאליסטישער געזעלשאפט זייער באשטימענדיקן כאראקטער, פארקערט, ווו זיי דאָמינירן, הערשן פארעלטערטע פאר-העלטענישן. דעם ענדגילטיקן טויטקלאפ באקומט אָבער דער סאָכרישער קאפיטאל אין דער אימפעריאליסטישער סטאדיע פון קאפיטאליזם, אין דער עפּאָכע פון פינאנץ-קאפיטאל, ד. ה. אף דער גרענעץ פון 19-טן און 20-טן יאָרהונדערט. דער גרויסער קריזיס באם אָנהייב פון 20-טן יאָרהונדערט האָט אין לעצטן סאכאקל ענדגילטיק פארפעסטיקט די גרויסע מאָנאָפּאָליעס און פאר-שקלאפט צו זיי די מיטעלע בורזשואזיע. דעמזעלביקן רויִנירונג און פארשקלאָפונג-פּראָצעס האָט דורכגעמאכט די מיטעלע בורזשואזיע אויך אין רוסלאנד. אף דער ייִדישער האנדלבורזשואזיע אין פוילן האָט דערצו נאָך שטארק געדריקט די אנטיסעמיטישע פּאָליטיק פון צאריזם, די וואקסנדיקע קאָנקורענץ מיצאד דעם פוילישן סויכער, וואָס פארמאָגט איצט דערצו א פעסט צוזאמענגעשמידטע, קונציק מאגעוורירנדיקע פארטיי (די נאציאָנאלע דעמאָקראטיע) און אָפּערירט מיט זאָאָלאָגישן אנטיסעמיטיזם. פארשטארקט די בעהאָלע האָבן ענדלעך די

פּאָגראָמען, מיט וועלכע דער צאריזם איז אנטקעגנגעגאנגען דער שאַריענדיקער רעוואָליוציע.

ערשט אף דערדאָזיקער סאָציאַל-פּאָליטישער באזע ווערט פארשטענדלעך סײַ דער זיגזאג-וועג פון אשם קונסט, סײַ איר ביטאָכן- און טרייסט-כאראקטער. „שטעטל", „שלוימע נאָגיד" זײַנען העלדנגעזאנגען פון יענער צײַט, ווען דער סויכער איז לויט אשן געווען די צענטראלע פיגור פון דער געזעלשאפט. „ווער איז דאָס, וואָס פאָרט פארבײַ? פאר וועמען נויגן זיך עס די בוימער אין וואלד, די זאנגען אין פעלד? עס איז דער סויכער רעב שלוימע נאָגיד, וואָס פאָרט אף שאבעס אהיים. פאר אים שרעקן זיך עס דיביימער אין וואלד און די זאנגען אין פעלד. אָפּגעקויפט האָט ער זיי, די שטאר-מעכירעס אין זײַן בוזעם-טאש. פאר אים וואקסט דער וואלד, רייפט די זאנג. ער וועט זיי לאָזן וואקסן, ווי לאנג ער וועט וועלן, שנײַדן לאָזן, ווען ער וועט וועלן". גוטע צײַטן זײַנען דאן געווען: „עס זײַנען נאָך געווען יענע צײַטן, ווען די יאָרמערק זײַנען פול געווען מיט פויערים און פורן; געשעפטן האָבן זיך אין די גאסן געוואלגערט; דער פּאָריצל האָט ניט געוווסט פון דער שטאָט און געדארפט האָבן דעם יִידן" (שלוימע נאָגיד). דאָס אלץ רעדט א ביז גאָר דײַטלעכן לאָשן. די בענקשאפט צו אמאָליקע גוטע צײַטן, אשס ראָמאנטיק, וואקסט פון הײַנטיקע שלעכטע געשעפטן. זי מישט זיך אָבער אויס מיטן געפיל, אז אזוי איז געווען, און אזוי וועט שוין מער ניט זײַן. און דאן באקומט אשס ראָמאנטיק אן עלעגישן טאָן:

„ליבע זומערדיקע פארנאכטן אין שול-געסל! ווער עס האָט אײַך געהאט, ווער עס האָט אײַך פארלאָרן"...

דערפאר איז טאקע די פּאָעמע אײַנגעפאסט אין אן עלעגישן פּראָלאָג און עפּילאָג מיט א וואנדערער (אייגנטלעך אויסוואנדערער) געשטאלט.

עס לוינט נאָכצופאָרשן די אנטוויקלונג פון א גרונטמאָטיוו אין אשס שטעטלדיקע זאכן: די שילדערונג פון דעם אופקום און וווּקס פון א באלעגוף. צוערשט באהאנדלט נאָך ניט אש ערנסט דעם באלעגוף, טראקטירט אים נאָך הומאָריסטיש. שוין אין יאָר 1901 דרוקט ער „די ערשטע סיידער-נאכט", און צום ערשטן מאָל דערשײַנט פאר אונדז דער מאָטיוו פון פערד-יונג, וואָס איז אוילע ליגדולע:

„אלע האָבן מוירע געהאט פאר מאָטען, אפילע דער דאָזאָר מיטן גאנצן קלייקוידעש, און ווען מאָטע שטייט בא דער טיר אין שול און זעט דעם דאָזאָר, גיט ער א ווונק מיט די אויגן, מאכט ער מיטן מויל „פּסס", ווי ער וואָלט זאָגן: קוקט נאָר אָן דעם, איר זאָלט מיר לעבן".

דאָ האָט איר שוין איין זײַט, איין פּאָנים פונעם שפּעטערדיקן קוילערגעסל. גלײַך אנטפּלעקט אָבער דאָס קוילערגעסל זײַן צווייטן פּאָנים, גייט טשוווע טאָן

אין בעסמעדרעש-געסל. אין דערדאָזיקער פרײַקער נאָוועלע האָט אָבער מאָטע כאסענע מיט דער „יאטישער טאָכטער" דורך א צופאל, קימאט אָן זײַן האסקאָמע:

„און זיצנדיק אף דער נאכט נאָך דער כופע, אויבנאָן, אָנגעטאָן אין א שײַנער קאפּאָטע, קוקט זיך מאָטע ארום און לאכט אין זיך: ווי הייסט דאָס, ווי קום איך אהער? בין איך טאקע מאָטע, אָדער איך, מאָטע, בין גאָר אן אנדערער?..."

ער ווערט אָבער גלײַך אן אנדערער: „מאָטע האָט שוין אוועקגעוואָרפן אלע שטוסים, ער מישט זיך שוין ניט ארײַן אין די כעוורע ווילע יונגען, עס גייען אים די נארעשקײַטן ניט אָן".

אין יאָר 1901 באהאנדלט נאָך אש דעמדאָזיקן מאָטיוו הומאָריסטיש, לאכט אָפּ פון דעם אמעראצישן סיידער-פראוון. א צווייטער עטאפּ וועט זיין די נאָוועלע „אהיים" (1902), וואָס א'ז אויך געווידמעט דעם אופשטײַג פון א באלעגוף. דער עצעם אופשטײַג איז אָבער נאָך א לאנגזאמער, זוולון-מייער איז נאָך ווײַט פון א גוויר, זײַן פארמעגן באטרעפט מינאסטאם נאָך אפילע קיין הונדערטער ניט. און כאסענע האָט ער מיט זײַן גראד, א באלעבאטיש מיידל, דאָך א קרויווע, דעם פעטערס טאָכטער. אויך ער רוקט זיך שוין אָבער אָפּ האסטיק פון זײַנע געכסיקע כאוויירים:

„וואָס מאכסטו, גוטער ברודער?—זאָגט צו אים לייב פשאָרעק, אויסשטרעקנדיק א באשמוצטע האנט.

„איי, גאָרניט,—האָט זוולון-מייער געענטפערט, רויט ווערנדיק, און איז ווײַטער געגאנגען".

פון ביידע נאָוועלן וואקסט אויס דער אסאך ברייטערער לײַוונט פון דער „יאטישער טאָכטער". דאָ כאזערן זיך איבער, פלעכטן זיך צענויף די מאָטיוון פון ביידע נאָוועלן—דער אופשטײַג פון קוילעדריונג און זײַן טשוווע טאָן, מערניט אף אסאך א העכערער מאדרייגע. די ביאָגראפיע פון מאטיס, אפילע זײַן פארנאָסע איז דיזעלביקע, וואָס מאָטעס, זוולון-מייערס. דאָ כאזערן זיך איבער אפילע דיזעלביקע זשאנער-סצענעס:

„וואָס דען? דאָ בא אונדזן ווערן קינדער לײַט? ענטפערט אָפּ א ייִדענע. גאנאָווים ציט מען אוף, און ווײַטער גאָרניט". („אהיים").

„וואָס דען? אונדזערע קינדער ווערן לײַט? מישטיינס געזאָגט!—קרעכצט איין ייִדענע צו דער צווייטער, שטייענדיק פאר דער טיר און נאָכקוקנדיק דעם שווער מיטן איידעם". („די יאטישע טאָכטער").

פאראן דאָך אן אונטערשייד—אין דער מאדרייגע, צו וואָס עס דערלאנגט דער באלעגוף. מאטיס האָט שוין ווײַט אוועקגעשפרײַזט פון זוולון-מייערן, וואָס קען דאָך זײַן אפילע דער אָביעקט פון א רייזינישער נאָוועלע (פארגל. צ. ב. רייזענס „דער נאָגיד"). מאטיס איז שוין פאר די שטעטלדיקע פארהעל-

טעּנישן א רײַכער מאַן. א 25-ער שפּילט שוין בא אים קיין ראָלע ניט. דערפאר ווערט טאקע אופמערקזאם אף אים דער מעיוכעסדיקער יוירעד יאנקעוו גאָלדמאַן. מאָטע פירט אריבער צו זיך זײַן באלעבאטיש ווײַבל; זײַגלון-מייערס קוזינע שטייט סאָציאַל קוים עטוואָס העכער פון אים. מאָטיס קומט ארײַן געבויגן, האכנאָעדיק אין דער פרעמדער באלעבאטישער שטוב. דערפאר פארנעמט שוין אין דער „יאטישער טאָכטער" א גרויסן פּלאַץ די שילדערונג פון באלעבאטישן שטייגער, וואָס האָט קימאט אינגאנצן געפעלט אין די פריערדיקע צוויי נאָוועלן. עס הייבט שוין אָן צו אָטעמען זאט, פעט פון מאטיסן די באלעגופישע עקספּלאָאטאטאָרישקייט. אויך זי האָט געפעלט באם האָרעפּאשנעם מאָטען, באם יינגל זוולון-מייער.

———

מען אידענטיפיצירט אָפט די סאָציאַלע באזע פון אשס שאפן מיטן קוילערגעסל. דאָס איז ניט ריכטיק. אשס סאָציאַלע באזע איז אסאך ברייטער און כאפּט ארום דעם גאנצן ייִדישן מיטעלן האנדל-קלאס. דערמיט דערקלערט זיך אויך דער געוואלטיקער וווקס פון אשס קונסט אין דער ברייט (אָבער ניט אין דער טיף). אף דער שמאָלער באזע פון קוילערגעסל וואָלט אזא ווקס אומעגלעך געווען.

א פאקט איז אָבער אויך, אז גאָר אָפט ווענדעט זיך אש צום קוילער-יונג מיט ליבע און האָפענונג, אז גאָר אָפט איז צו אָט דעם טיפּאזש צוגעשמידט זײַן אופמערקזאמקייט. די מאטיסעס זײַנען די לעצטע האָפענונג פון די יאָרדישע גאָלדמאנס; די מאטיסעס זײַנען אָבער אין אסאך פאלן אויך אשס לעצטע האָפענונג. די יאָרדישע פאנטאזיע מאָלט גראָד מיט ליבע דעם מענטשן מיט שטארקע עלנבויגנס, וואָס איז פול ענערגיע און מונטערקייט, און איז פארינטערעסירט צו דערווײַזן, אז עס איז ניטאָ קיין שום געפאר פאר די גאָלדמאנס מיצאַד די מאטיסעס, איז פארינטערעסירט צו פארשמירן די סתירע צווישן ביידע שיכטן. וואָרעם דער יונג פון קוילערגעסל אינטערעסירט אשן בלויז דאן, ווען ער באווײַזט פייקייטן זיך ארופצוארבעטן, זיך אָפּצורײַסן פון זײַן האָרעפּאשנעם שטאם און פארדינען די קאָמפּלימענטן פון די גאָלדמאנס:

„אונדזער מאטיס וועט זיך אויסארבעטן! ניט אזוי שלעכט ווי געמיינט, — זאָגט רעב יאנקעוו צום עלטערן זון מאָטעלע. — ער האָט אָפּטמאָל גאנץ גוטע אײַנפאלן — העלפט דער זון דעם פאָטער צו".

בא דער גאנצער פאָרמלאָזיקייט, ניטדיפערענצירטקייט פונעם קוילערגעסל, איז עס אין גרונט האָרעפּאשנער קליינבירגערטום. קוילערגעסל איז די כעוורע דרײַ פייען (פישער, פליישער, פורמאנעס). קוילערגעסל זײַנען אויך טרעגער און וואסערפירער. קוילערגעסל זײַנען די קאצאָווים אין „שטעטל", וואָס לייזן אויס פון גאַישע הענט די נאקעטע ייִדן, וואָס אנטלויפן אין בעהאָלע פון טײַך. קוילערגעסל זײַנען די פישערס, וואָס שלאָגן זיך אפן יאריד אין „שלוימע

נאָגיד״. קוילערגעסל זײַנען די פערדיוגגען, די קאמיזעס און די שלוימע מאַלעכס, אָבער אויך די מאָטעס, די זווולון-מייערס און די מאטיסעס. קוילערגעסל דער־לאַנגט מיט איין פּאַליוס צום סאָציאַלן דעק — פון דאנען גייען ארויס די שאבשאָוויטשעס און די מאָטקע גאַנעווס, — מיטן צווייטן פּאַליוס דערלאַנגט אָבער דאָס קוילערגעסל צו דער שטעטלדיקער אריסטאָקראַטיע — צו די יעכעסקל גאָמבינערס און די שלוימע נאָגידס...

אין „שטעטל״ האָבן מיר געזען דרײַ סאָציאַלע שיכטן: באַלעגאָלעס (ד. ה. קוילערגעסל), באַלעבאטים (ד. ה. באַלמעלאָכעס און אָרעמשאַפט) און כסידים־נעגידים — ד. ה. פאַרמעגלעכע מיטעלע סאָכרים. אין אַשס אַנדערע ווערק ווערט קוילערגעסל שוין אַ סינאָנים פון אַלע האָרעפּאַשנע עלעמענטן אין שטעטל, און דאָס שטעטל ווערט צעשפּאָלטן אין צוויי לאַגערן: קוילערגעסל און בעסמעדרעשגעסל. „באַלעבאטים״ באַטײַטן שוין איצט ניט באַלמעלאָכעס, נאָר סאָכרים. בעסמעדרעשגעסל זײַנען איצט די באַלעבאַטים, די „אויסגע־ווייקטע יידן״, „מוישע ראַביינוס גוואַרדיע״. צווישן ביידע לאַגערן הערשט אַן אַנטאַגאָניזם: קוילערגעסל פאַרמאָגט פיזישע גוווּרע, אָבער ווייניק אינטעלעקט און קולטור, און פראַנדירט קעגן די ייכעסדיקע און יאַרדישע אויסגעווייקטע יידן. אין טאָך אָבער איז דאָס קוילערגעסל אין אַשס שילדערונג ניכנע, אונטער־געוואָרפן דעם שולגעסל, זעט דאָרט זײַן לעבנסאידעאַל. דאָס שולגעסל האַלט ווידער ניט פון די „לאַבצעס״, „די ווילדע ברוּים״, און זייער עצעם פיזישע גוווּרע רופט ניט ארויס קיין דערעכערעך בא די באַלעבאַטישע פּײַנע לײַט. דער דערעכערעך קומט ערשט מיטן קאַפּיטאַליסטישן ווּקס פונעם יונג פון קוילערגעסל, מיטן ווּקס פון זײַן פאַרמעגן לויערט אַף אים, דערנענטערט זיך צו אים די באַלעבאַטישע וועלט און שלעפּט אים לײַכט אריבער.

ערשט די אַנטוויקלונג פון קאַפּיטאַליזם צעמאַלט און דיפערענצירט דידאָ־זיקע קליינבירגערלעכע שיכט, וואָס הייבט דאַן אָן אויסטיילן סײַ פּראָלעטאַרישע קאַדרען, סײַ באַלעגופישע בורזשואַזיע. מיטן קוילערגעסל האָט זיך באַגעגנט אויך די אופגייענדיקע יונגע באַוועגונג פון יידישע אַרבעטער. זי האָט זיך געמוזט באַגעגענען, אַף וויפל די שנײַדער, שוסטער, גאַרבער, בערשטער — דער הויפּטקאָנטיגענט פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט יענע צײַטן — זײַנען געווען נאָענטע שכיינים מיטן קוילערגעסל, און אַף וויפל ס׳האָבן, פון דער צווייטער זײַט, די קאַפּיטאַליסטישע פּראָצעסן דיפערענצירט דאָס קוילערגעסל, פּראָלעטאַריזירט זײַן גרעסטע מאַסע און דערנענטערט אים צו דער אַרבעטער־באַוועגונג. וועגן דעם דערציילט סײַ די יידישע ליטעראַטור, סײַ די דאָקומענטן פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. עס איז ביז גאָר כאַראַקטעריסטיש, וואָס דאָס קוילערגעסל, „די לאַבוזעס״, האָבן די אַרבעטער־באַוועגונג באַגעגנט צוערשט פּײַנטלעך, זײַנען געווען אַ געווער פון באַלעבאַטישן טעראָר (דאָס שילדערט צ. ב. ווײַסענבערגס „שטעטל״). שפּעטער אָבער האָבן זיך גרויסע

שיכטן פון קוילערגעסל אריַינגעצויגן אין די ארבעטער-אָרגאניזאציעס, אפילע נעכטיקע שלעגער פון ארבעטער; א טייל האָבן אפילע אריַינגעשריבן הערלעכע בלעטלעך אין דער געשיכטע פון דער רעוואָליוציאָנערער באוועגונג. א יונג פון קוילערגעסל, א נעכטיקער „לאָבוז", איז צ. ב. געווען הירשקע לעקערט.

און דאָ איז וויכטיק צו פארצייכענען, אז אויך זיַינע אידעאליזירטע פאטרי-ארכאלע סאָכרים שריַיבט צו אש שטריכן פון דעם קוילערגעסל. וואָרעם יִסראָעל זשאָכלינער, „דער עלטסטער און מעכובעדסטער פון אלע איַינוווינער אין קוילערגעסל", איז דער פראָטאָטיפּ פון יעכעסקעל גאָמבינער און שלוימע נאָגיד. יעכעסקל גאָמבינער איז געווען אן אופגעקומענער, ניט געשטאמט פון א יִכעסדיקער מישפּאָכע. ער האָט, וויַיזט אויס, קליין אָנגעהויבן און פּאמעלעך זיך דערשלאָגן צו א פארמעגן. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס אָנהייב פּאָעמע געהערט ער נאָך צו די האָרעפּאשנע „באלעבאטים". ער איז א קנאפּער לאמדן, און ווי בא אלע אופגעקומענע פונעם קוילערגעסל, איז אויך פאר אים כאראק-טעריסטיש די שטרעבונג זיך איַינצוקויפן אין יִכעס, נעמען א וויל-לערנער פאר אן איידעם, דער דערעכערעך פארן רעבן און פאר די כסידים. אויך ער גייט אָפּ שעמעוודיק פון זיַינע נעכטיקע כאוויירים. וועגן שלוימע נאָגיד פאר-זיכערט אש, אז ער האָט געשטאמט פון ראבאָנים, און זיַין יִכעס האָט זיך געצויגן ביזן „נוידע ביהודאָ" און אפילע נאָך וויַיטער — אזש ביז דאָוויד האמיילעך. דאָס ענדערט אָבער גאָרניט. דער יִכעס-בריוו איז א געפעלשטער, אויך שלוימע נאָגיד שטאמט פון קוילערגעסל, אויך זיַין פּראָטאָטיפּ איז דער זשאָכלינער.

„אז רעב יִסראָעל זשאָכלינער פלעגט זיך א צוויי שאָ ארומיאָגן נאָך אן אָקס, וועלכער האָט זיך פון שטריק אָפּגעריסן, און פלעגט אים צום סאָף בא די הערנער אָנכאפּן, אזוי אז דער אָקס האָט זיַין שווערן אקן געבויגן פאר אים, פלעגט ער קרעכצען מיט א געלעכטערל"...

„שלוימע נאָגיד האָט ווידער מיט שטאָלץ דערציילט, ווי ער האָט אין דער יוגנט א קעלבל געטראָגן אף די פּלייצעס. אויך ער כאווערט זיך „מיט די פישערס און קאצאָווים, מיט פּראָסטע יִדן", און פאָרט צום וויַיבערשן רעבן, דעם רעבן פון דער כעוורע פּייען. אלע דריַי — דער זשאָכלינער, דער גאָמבינער און שלוימע נאָגיד — זיַינען ניט קיין לאָמדים, בא אלע דריַי איז דער זיַיל פון רעליגיִעזן לימעד — קוים דאָס טילימל. אלע דריַי טוען טשוווע, זוכן זיך אויס לערנערס פאר איידימס:

„אז בא ר' יִסראָעלן איז אופגעוואקסן געוואָרן א טאָכטער, איז ער ארונטערגעגאנגען צום ראָוו: רעבע, קליַיבט מיר אויס אן איידעם פאר מיַין קינד פון איַיערע באָכערים. גענומען דעם איידעם, אוועקגעזעצט אין זיַין הויז אף קאָל יאָמאָוו: נא דיר דיַין עסן, דיַין טרינקען, דיַין שאבעס-בעגעד און דיַין טאשן-געלט, און דו לערן מיר אין דער הייליקער טוירע... אז ער פלעגט

הערן, ווי דער קאָל-האַטוירע קלינגט אָנו אין זײַן שטוב, האָט זיך דער אַלטער ייִד ווי א קינד צעוויינט פאר סימכע" („קוילערגעסל").

„אן איידעם האָט רעב שלוימע גענומען פאר זײַן עלטסטער טאָכטער א לאמדן און א כאָסיד. געוואָלט צוריק אופזוכן אויר-האַטוירע, וואָס איז אמאָל געווען אין דער מישפּאָכע, האָט ער זיך גענומען אן אָרעמן באָכער, כאָטש ניט פון קיין שיינער מישפּאָכע, נאָר אן אילוי..." („שלוימע נאָגיד").

„דעם כאָסנס קאָל קלינגט ווי א גלעקל און שיט מיט טוירע, שפּארט אלע איבער. רעב יעכעסקל האָט נאכעס: זײַן איידעם וועט עס זײַן, הינטער זײַן דאך וועט זיך הערן דאָס קאָל האַטוירע... און דער אַלטער ייִד וויינט מיט הייסע טרערן פאר גדולע..." („שטעטל").

בא אלע דרײַ איז דאָס וויכטיקסטע מיצווע — דאָס מאכנים אָרכים זײַן. בא אלע דרײַ ווערט זייער „שטוב" געמאָלט קימאט אין דיזעלביקע ווערטער און בילדער: „דאָס הויז האָט-זיך געבאָדן אין שעפע: קי, אָקסן, פערד, ציגן, שעפּסן, גענדז און יונגען מיט שקאָצים. בא רעב ייִסראָעלן איז אלץ געשטאנען אָפן". („קוילערגעסל"). „אין הויף זײַנען קערנער האָבער פארוואָרפן, דער הויף איז אין שעפע אײַנגעטונקט" („שטעטל"). „דאָס גאנצע הויז האָט זיך געטונקט אין גאָסס בראָכע, וואָס איז געלעגן דערוף, געטונקט זיך אין שעפע" („שלוימע נאָגיד").

עס באקומט זיך א מין לייטער: ייִסראָעל זשאָכלינער, עטוואָס העכער שטייט יעכעסקל גאָמבינער, נאָך העכער — שלוימע נאָגיד. וואָס העכער אפן סאָציאלן לייטער, אלץ מער ווערט אָפּגעווישט די נעכטיקע קוילערגעסל-פארגאנגענהײַט, אלץ מער דאָקומענטירט אש דעם ייִכעס, די באלעבאטישקײַט פון דער פיגור. אָבער טאקע דערפאר דארף מען ניט פארלירן פון אויג, אז יעדע פון דידאָזיקע געשטאלטן איז אין א פארשיידענער פּראָפּאָרציע אן אמאלגאמע פון קוילערגעסל און בעסמעדרעש-געסל, פון אופגעקומענער און אלט-אײַנגעזעסענער האנדל-בורזשואזיע. דער שידעך פון די יאָרדישע גאָלדמאנס און די האָפּעדריקע מאטיסעס איז פאקטיש געשלאָסן שוין אין די געשטאלטן פון זשאָכלינער, גאָמבינער, שלוימע נאָגיד. נאָר דײַטלעך איז עס באם זשאָכלינער, ווו ביידע עלעמענטן זײַנען קימאט גלײַך אף גלײַך פארטיילט. רעב ייִסראָעל, וואָס הייסט אויסדרייען צוויי פעסער שפּירט באם כאָסיד, דעם פּראָפּינאטאר, רעב ייִסראָעל, וואָס טיילט פּעטש דעם גרעסטן שטארקסטן ווילן יונג, און איז מיט די „לאָבוסעס" א גוטער ברודער, רעב ייִסראָעל, וואָס יאָגט זיך ארום נאָך אן יָקס — דאָס איז איין סאָרט סטיל, דער סטיל פון די מאטיסעס און מאָטעס. רעב ייִסראָעל, וואָס טוט אָן פּרײַטיקצונאכטס די שאבעסדיקע קאפּאָטע און ווארט אף אָרכים — איז שוין א צווייטער סטיל, דער סטיל, פון אײַנגעפונדעוועטע, ייִכעסדיקע באלעבאטים, דער סטיל פון די שלוימע נאָגידס. דאָס

קוילערגעסלדיקע איז אָבער א באשטאנדטייל אויך פון די גאָמבינערס און די שלוימע נאָגידס, עמעס, אין אסאך א קלענערער פּראָפּאָרציע.

די גרונטסטירע פון אשס שאפן — די גלייכצייטיקע אָריענטאציע אי אפן ענערגישן אופגעקומענעם, אי אפן אָפּגייענדיקן פּאטריארכאלישן שיכט, — איז אלזאָ געגעבן שוין אין אשס ערשטע ווערק, אפילע אין די געשטאלטן פון א זשאָכלינער אָדער גאָמבינער. די אָריענטאציע אפן אופגעקומענעם שפּייזט דעם רעאליסטישן נוסעך פון אשס שאפן, די אָריענטאציע אפן פּאטריארכאלן שיכט שפּייזט אשס עלעגישע ראָמאנטיק. ביידע נוסכאָעס זיינען פּאקטיש צוזאמענגעשמאָלצן, אמאלגאמירט שוין אין „שטעטל".

אפן פּאָן פון די ווייניק-דיפערענצירטע שטעטל-פּארהעלטענישן איז דידאָזיקע גרונט-סטירע פון אשס שאפן נאָך ווייניק קאָנטיק. די ייִכעסדיקע פּאטריארכאלע שיכט גייט אָפּ לאנגזאם, פּארהיטנדיק איר אָנזען און כשיוועס אפילע בא די פּערדיונגען, וואָס לאכן הינטער אירע פּלייצעס. פּארהעלטניסמעסיק לייכט און מיט א געוויסער קינסטלערישער ווארשיינלעכקייט געלינגט אשן אייַנהאלטן דעם שאָלעם-בייַעס פון ביידע שיכטן און אפילע אמאלגאמירן זיי אין איין געשטאלט. בלויז אריבערטראָגנדיק די אקציִע אין דער פּארגאנגענהייט, דער מער אָדער ווייניקער ווייטער, געלינגט אשן, עמעס מיט א היפּשער אָנשטרענגונג, צו געבן אידיליעס. אויג אף אויג מיט דער קאפּיטאליסטישער ווירקלעכקייט פּארשארפט זיך די גרונדסטירע פון אשס אידעאָלאָגיע, און דער אידילישער שטעטל-דיכטער וועט געבן בילדער פון כורבן, אויסזיכטלאָזיקייט — דאָס מעשוגע ווערן פון א לעדערער, דער מאָרד פון א סטאַון, דער אונטערגאנג פון אן אָנקל מאָזעס, די אונמענטשלעכע ליידן פון די פּראָלעטאריזירטע באלעבאטישע יידן אין אמעריקע.

דאן שפּאלט זיך אָבער ענדגילטיק אשס עקלעקטישע קונסט, און עס בלייבט אים בלויז מיט א מאבל שונד פּארשיטן דעם טהאָם, איבער וועלכן דער מאָדערנער קאפּיטאליזם האָט פּארברענט אלע בריקן.

4

„שלוימע נאָגיד" איז א צווייטע, „אויסגעבעסערטע און קאָריגירטע" אופלאגע פון „שטעטל". שלוימע נאָגיד איז א וואריאציע פון יעכעסקל גאָמבינער. די „שטוב" איז דיזעלביקע. אפילע דער שמייַסער איז דערזעלביקער — סכילעס הייסט ער אפילע זאָרעך, אָבער שוין אין פּערטן קאפּיטל פּארגעסט זיך אש און גיט אים צוריק דעם נאָמען נאָטע, ווי אין „שטעטל". עס כאזערן זיך אפילע איבער גאנצע סצענקעס, אשטייגער דאָס בילדל פון די קונצנמאכער, וואָס פירן מיט זיך די שיינע האלב-נאקעטע מיידל, די טענצערקע אין דער רייף — א סצענקע, וואָס ווערט שפּעטער ברייט פּאנאנדערגעוויקלט אין „מאָטקע גאנעוו".

אפן „שטעטל" האָט נאָך געדריקט אַן ערעוו־רעוואָליוציאָנערע סיטואַציע און אַ שווערער עקאָנאָמיש־פּאָליטישער קריזיס. „שלוימע נאָגיד" איז געשריבן 1912, ווען די צעיושעטע רעאַקציע האָט נאָך אַלץ געפּײַערט איר זיג איבער דער צעגראָמירטער רעוואָליוציע, געפילט זיך זיכער אין זאָטל ווי נאָך קיימאָל ניט. פון דעם עלעגישן טאָן פון „שטעטל" איז שוין אין „שלוימע נאָגיד" קיין זײַ־כער ניטאָ. אין „שטעטל" פלעגט אַמאָל, עמעס זעלטן, אַ בלאָז טאָן אַ פּראָס־טיקער ווינטל, יידן האָבן מיט קינע געטראַכט, אַז בלויז דער גוויר וועט הײַנט עסן מיטאָג, — אין „שלוימע נאָגיד" איז דאָס אַלץ שוין פארשוווּנדן. אַ מוירע־דיק זאַט בוך, „שלוימע נאָגיד". די פּאַרע פון באָרשטש און גריווענעס טראָגט זיך פון יעכעסקל גאָמבינערס שטוב, — ווי קומט עס אָבער צו שלוימע נאָגיד! דאָ עסט מען קעסיידער, בײַ יעדער געלעגנהײַט, און עסט מען ניט, דאַן גרייט מען צום עסן, מע קאָכט און מע באַקט: לעקאָווער שאַבעס, לעקאָווער כאַסענע, פאַרן יאַריד, בעייסן יאַריד, פאַרן בריס, בעייסן בריס. ברייטלעך דערציילט אַש:

„רעב שלוימע נאָגיד האָט ליב געהאַט גוט און פיל צו עסן. האָט מען צוערשט דערלאַנגט די גרויסע קאַרפּנקעפּ אַפן טיש; די ברייטע שטיקער פיש מיט דער געגליווערטער פיש־יויך, דעם גוטן טרונק בראַנפן נאָך די פיש און דאָס ביסל גוטע לעבערלעך דורכגעהאַקט מיט ציבעלעס און מיט גריוון און דורכ־געמישט מיט געגנדזנשמאַלץ און מיט פעפער באַשיט, אַז עס שמעקט פונדערווײַטנס. נאָך די ציבעלעס מאַכט מען אַ האַפּסאָקע. געשיקט דערווײַל נאָכן טשאָלנט".

יעכעסקל גאָמבינער איז נאָך געווען אַ פּראָסטער כײַ־וועקאיעם. בײַ דער גאַנצער אידעאַליזירנדיקער טענדענץ פון „שטעטל", האָט ער נאָך אײַנגעהיט אַסאַך קרויוועשאַפט מיטן זשאַכלינער, געווען אַ דורכויס רעאַלע געשטאַלט. ער האָט זיך ניט אויסגעצייכנט מיט איבעריקער בילדונג אָדער סייכל, האָט ער געשריבן מיט דער קרייד אַף טישן, בענק און שענק, האָט ער זיך מעיא־שעוו געווען דאָ מיטן שוטעף, דאָ מיט די קינדער און זײַן „מענטש". שלוימע נאָגיד גייט אָבער שטענדיק אַרום אַף שטאָלצן. ער איז שוין באַלד קיין מענטש ניט. און אַזאַ העלד פון העלדן־לאַנד מוז האָבן אַן אַנטשפּרעכנדיקן ייכעס. יענע יאָרן קויפט זיך אײַן אַש אין ייכעס, און ס׳פּאַסט אים שוין ניט מאַשמאָעס דער ייכעס פון יעכעסקל גאָמבינער, פון וועלכן ס׳שמעקט נאָך אַלץ מיט קווי־לערגעסל. און אַש פאַבריצירט צו פּאַר שלוימע נאָגידן אַ ייכעס־בריוו אַזש ביז דאָוויד האַמיילעך. איז אַ ביסל מאָדנע, וואָס דער אַריסטאָקראַטישער שלוימע נאָגיד דאַרף זיך נאָך אַלץ מעשאַדעך זײַן מיט די ייכעסדיקע גרויס־גליקס, ביפראַט ווען די גרויסגליקס (דאָס ווייסן מיר פון אַשס דראַמע „ייכעס") זײַנען זיך מעשאַדעך ניט מיט אייניקלעך פון דעם „נודע ביהודאָ", נאָר מיט די קינדער פון דאָוויד גאָרקעכער. ווײַ, אַשס ניט פּאָרזיכטיקע און טאָמיד בעטראָגענע פען פאַראַט ניטווילנדיק אַסאַך סודעס פון דעם שרײַבערס לאַבאָ־ראַטאָריע.

אף דער ייִדישער ליניע וואָרצלט אויס אַש יעדן שפּור און זייכער פון יענע סאָציאלע קאָנפליקטן, וואָס האָבן נאָך אָפּגעהילכט אין „שטעטל". דאָרט האָבן נאָך געקעמפט האָרעפאשניקעס און כסידים ארום א ראָוו און א רעבן. אין „שלוימע נאָגיד" פארוואנדלט אַש דעם טילימדיקן ראָוו אין א טילימדיקן כסידישן רעבן, און אן עק, א סאָף. איצט הערשט שוין בא יידן פולשטענדיקער שאָלעם-בײַעס. ערגער איז מיט די „גאָים", עס דראָט א פאָגראָם, אָבער אויך דאָ דארף מען האָבן ביטאָכן, און ס'גייט טאקע אדורך בעשאָלעם. און נאָך א קאָנפליקטל איז פאראן אין דער פּאָעמע: ביכדיי אינגאנצן ניט פארוואנדלט צו ווערן אין א מאלעך, קעמפט רעב שלוימע נאָגיד מיט זײַן יעיצער-האָרע אין דער געשטאלט פון א פישער-מיידל.

אין סאכאקל איז נאָך אלץ ניט פאראן קיין שפּור פון דראמאטיזם אין דער פּאָעמע, און ס'באקומט זיך א סטאטיש-פאָרטרעטירנדיקע אָדע, א העלדנ-געזאנג אזוויצוואָגן.

אזוי האָט אַש אין שווערע רעאקציע-יאָרן קאָריגירט „דאָס שטעטל", איבערגעטרומייטערט עס אין א זאטע אָדע פון דער טריומפירנדיקער בורזשואזיע. דערמיט האָט זיך אָבער געענדיקט זײַן גרויסע שטעטל-קונסט. אין זייער גאנצער גרויס האָבן זיך אין „שלוימע נאָגיד" אנטפלעקט וויכטיקע שטריכן פון אַשס שאפן: די קונץ פון זינגען די העלדן-געזאנגען פון א בורזשואזיע, וואָס איז קיינמאָל ניט געווען העלדיש; די קונץ פון אופשטעלן ייִכעס-בריוו ביז דאָוויד האמײלעך פאר אָקסנהענדלער; די קונץ פון אויסשטרײַכן סאָציאלע קאָנפליקטן און פארבײַטן זיי מיט נאציאָנאלע, — עס איז געעפנט געוואָרן דער וועג פאר „קידעש-האשעם". וואָרעם „קידעש-האשעם" איז די נאציאָנאליסטישע אויסטײַטשונג פון גרויזאמע סאָציאלע קאָנפליקטן; דער „פרינצישער" ייִכעס-בריוו פון ייִדישע שענקער און רענדערס; און קוידעמקאָל דער העלדנגעזאנג פון דער ייִדישער בורזשואזיע און איר גאָט, יענעם גאָט, וועגן וועלכן פּערעץ האָט געשריבן אין זײַן „געטער-געשמאק":

אָריגינעל איז דאָך נאָר איינער, —
דער פון קוגל און כארויסעס:
ער האָט ליב א „שמא ייִסראָעל"
וואָס עס כראָפּעט אים א גויסעס!

4. שאָלעם אַשס דראַמאַטורגיִע

1

רײַין אויסערלעך גענומען, איז אַשס דראַמאַטורגיע אַן אָרגאַנישער טייל פון זײַן שאַפן. שוין שטעלנדיק זײַנע ערשטע ליטעראַרישע טריט, שרײַבט אַש דראַמעס. אין יאָר 1904 דרוקן זיך אָפּ אין „השלוח" צוויי דראַמעס אַשס, שפּעטער איבערגעאַרבעט אויך אין ייִדיש: „אום ווינטער" (האחות הבכירה) און „מיטן שטראָם" (יצא וחזר). פון דאַן אָן ציט זיך אַ לאַנגע סעריע דראַמעס, וואָס באַגלייטן דעם גאַנצן שעטעך פון אַשס ליטעראַרישן וועג. אפילע אין גאָר דער לעצטער צײַט פאַרפאַסט אַש דראַמעס (צ. ב. „רעווערענד זילבער", געדרוקט אין „צוקונפט" 1930). איך האָב פאַרצייכנט 21 פּיעסעס אַשס און כ'בין נאָך ניט זיכער, אַז דאָס איז אַלץ. דערפון האָט אַש בלויז איין שטיק, „מאָטקע גאַנעוו", (1917) איבערגעמאַכט פון אַ ראָמאַן. אַלע איבעריקע זײַנען לעכאַטכילע געשריבן אין דראַמאַטישער פאָרם (מ'זאָל ניט רעכענען „גאָט פון נעקאָמע", וואָס זײַן ערשטער עסקיז איז די נאָוועלע „די מײַסע מיט דער שיינער מאַרי"). אין דער לעצטער צײַט האָבן עטלעכע רעזשיסאָרן אינסצענירט אַשס אַ פּאָר ראָמאַנען: „קידעש-האַשעם", „קישעפמאַכערן פון קאַסטיליע", „אָנקל מאָזעס" א. א. וו.

אין אַנערעכדיקער כראָנאָלאָגישער אָרדענונג באַקומט זיך אַזאַ רעשימע: 1—2. „אום ווינטער", „מיטן שטראָם" 1904. 3. „מאָשיאַכס צײַטן". 1906. 4. „גאָט פון נעקאָמע". 1907. 5. „שאַבסע־צווי". 1908. 6. „דער לאַנדסמאַן". — 1909. 7. ייִכעס. — 1909. 8. „דער בונד פון די שוואַכע". — 1912. 9. „אונדזער גלויבן". — 1912. 10—13. „ייִפּסאָכס טאָכטער", „אַמנוין און טאָמאָר", „דער זינדיקער", „יאָרשים". 14. „אַ שנירל פערל". 1916. 15. „מאָטקע גאַנעוו". 1917. 16. „ווער איז דער פאָטער?" 1918. 17. „מאַראַנען". — 1919. 18. „דער טויטער מענטש" — 1920. 19. „קוילן" — 1922—1928. 20. יויסעף — 1924. 21. „ראַבי (רעוורענד) דר. זילבער" — 1930 [1])

[1]) איך קאָוויר ניט סאַר דער פּינקטלעכקײַט פון דערדאָזיקער דאַטירונג. די רעשימע איז צונויפגעשטעלט אויפן סמאַך פון ב. גאָרינס רעפּערטואַר־ליסטע צום סאָף פון זײַן „געשיכטע פון ייִדישן טעאַטער", ז. רייזענס „לעקסיקאָן", ווו עס פעלן אָבער אַסאַך וויכטיקע דאַטעס און די, וואָס זײַנען

די רעשימע ווײַזט, אז דער גרעסטער טײל פון אשס פּיעסעס איז אנטשטאנען אין דעם צײַט-אָפּשניט 1906—1914 (11 פּיעסעס אין 8 יאָר). זינט דאן ווערט אָפּגעשוואכט אשס דראמאטיש שאפן (אכט פּיעסעס אין 16 יאָר) נאָך 1920 האָט אש פארפאסט בלויז דרײַ פּיעסעס — און אלע דרײַ ביז גאָר שוואכע, פּרעטענציעזע זאכן.

די כראָנאָלאָגיע פון אשס דראמעס ווײַזט אָבער אויך, אז דער דראַמאַטיקער זשאנער פון אשס שאפן איז ענג פארבונדן מיטן טעאטער. אין קעגנזאַץ צו די פריערדיקע ייִדישע שרײַבער, וואָס האָבן ס׳ראָוו געשריבן פּיעסעס אָן קײן שום אויסזיכט צו זען זײ אופגעפירט אף דער בינע, איז אשס „מאָשיאכס צײַטן" („א כאָלעם פון מײַן פאָלק") אופגעפירט געוואָרן שוין 1906 אין פּעטערבורג אף רוסיש און אין ווארשע אף פּויליש, און ביפראט איז זײַן „גאָט פון נעקאָמע", דאָס ווערק פון נאָך גאָר א יונגן שרײַבער, ארײַנגעדרונגען אין רעפּערטואר פון אײראָפּײיִשן טעאטער. ס׳איז די ערשטע ייִדישע פּיעסע, וואָס איז געשפּילט געוואָרן—און ווערט נאָך געשפּילט—אין די פארשײדנסטע שפּראכן. בלויז אײן דראמע אין ייִדיש, — אנסקעס „דיבעק" — איז נאָך געלונגען פארפעסטיקן זיך אין דעם אײראָפּײיִשן רעפּערטואר. ניט קײן וווּנדער, אז אופגעמונטערט פון דידאָזיקע דערפאָלגן, שרײַבט אש קימאט אין אײן אָטעם אײן פּיעסע נאָך דער צווײטער אין דעם פּעריאָד 1906—1914. די שפּעטערדיקע רעאקציע דערקלערט זיך מיטן טעאטראלן דורכפאל פון אשס אנדערע פּיעסעס. אכוץ „גאָט פון נעקאָמע" האָבן אלע אנדערע דראמעס געהאט א מינימאלן דערפאָלג. עס זײַנען נאָך געשפּילט געוואָרן אף דער רוסישער, פּוילישער בינע „מאָשיאכס צײַטן", „ייִכעס", זײ זײַנען אָבער גיך אראָפּ פון רעפּערטואר. אויך אין ייִדישן טעאטער האָבן אשס ווײַטערדיקע פּיעסעס דויערנדיק זיך ניט געהאלטן.

דער צווײטער פּעריאָד פון אשס דראמאטורגיע איז דעריקער פארבונדן מיטן אמעריקאנער ייִדישן טעאטער, און א סצענישער דערפאָלג איז געווען בלויז „מאָטקע גאנעוו", וואָס האָט שפּעטער „געמאכט קאסע" אויך אין ייִדישן

פאראן, זײַנען פארגרײַזט, און אײגענע נאָכפאָרשונגען. צײַטנווײַז בין איך געבליבן אין סאָפּעק, אף וויפל ס׳טרעפט, אז אשס א דראמע ווערט געדרוקט שפּעטער פון דער טעאטער-אופירונג. אשס אײנאקטער „נאכט", צוקונפט 1913, איז שפּעטער אײַנגעגלידערט געוואָרן אינעם „בונד פון די שוואכע". „ייִפטאָכס סאָכטער" איז געדרוקט 1913 אין „צוקונפט". די „יאָרשים"—דאָרט 1914 „א שנירל פערל"—דאָרט 1916. „דער טויטער מענטש"—דאָרט 1921, „יויסעף" דאָרט — 1924. די ערשטע צווײ אקטן פון „קוילן" האָבן געהײסן „די קינדער פון דער ערד", געדרוקט אין „צוקונפט" 1922, שפּעטער איבערגעארבעט אינגאנצן פאר דער בוך-אויסגאבע פון 1928. „דער „בונד פון די שוואכע" איז צוערשט געדרוקט געוואָרן אין דער פּעטערבורגער „ייִדישער וועלט", 1912. „מאראנען" איז פון אשן דאטירט 1919. די פּיעסע „ווער איז דער פּאָסטער"? האָב איך ניט געזען, זי איז אגעוור ניט ארײַן אין אשס געזאמלטע ווערק. ארויסגעגעבן דורך דער ווארשעווער „קולטור-ליגע". — אן אינסצעניזאציע פון „אָנקעל מאָזעס" איז דערשינען אויך אין מינסק, 1929, אויסאָרן: מלינעק און ה. פאפאָק, פּיעסע אין דרײַ אקטן — 14 בילדער. 64 זײַטן.

טעאַטער אין פּוילן. די דריטע פּיעסע אשס, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסן טעאַטראַלן דערפאָלג, איז געווען „קידעש-האַשעם“, אינסצענירט דורך עטלעכע רעזשיסאָרן. דער סאַכאַקל איז, אַז פון אשס 21 דראַמעס האָבן בלויז דרײַ געהאַט מאַזל צו דער בינע: „גאָט פון נעקאָמע“, „מאָטקע גאַנעוו“ און „קידעש האַשעם“, פון דעם איז בלויז די ערשטע בעעמעס אַרײַנגעדרונגען אין אייראָפּייִשן טעאַטער. און דער עצעם בינע-דערפאָלג איז געווען אין אַ גרויסער מאָס פאַרבונדן מיט צווייפלהאַפטע, שונדיסטישע מאָמענטן: „גאָט פון נעקאָמע“ און „מאָטקע גאַנעוו“ זײַנען „מיידלעך“- און שאַנד-הויז-פּיעסעס, „קידעש-האַשעם“ איז אַ נאַציאָנאַליסטיש-קלעריקאַלע אופירונג, וואָס שפּילט אויף דער פּאָגראָם-סענסאַציע — אַ באַליבטע סטרונע פון די נאַלעוועס. אין דער סצענישער באַאַרבעטונג איז נאָך גרעבער, נאָך וווּלגערער געוואָרן דער נאַציאָנאַליסטיש-מיסטישער שונד פון „קידעש-האַשעם“. דער וואַרשעווער אינסצעניזאַטאָר, ד״ר ווייכערט, האָט זיך ווײַזט אויס געהאַלטן באַ מענדעלעס רעצעפּט: „מאַך דערפון פּאַטראַוועס צו דײַנע ברידער, אַזוי ווי זיי האָבן ליב“, און ער איז „מיט גאָטס הילף אַראָפּגעקראָכן און צוגעגרייט די געשמאַקע שפּײַז“ (האַקדאָמע צו „מאַסאָעס בינאָמין האַשלישי“). ער האָט ניכטער, קימאַט מאַטעמאַטיש אויסגערעכנט יענע פּינטל-ייִד-עפעקטן, נאָך וועלכע עס לעכצט דאָס האַרץ פון ייִדישן קליינבירגערטום, און ס׳האָט זיך באַקומען אַ „געשמאַקע שפּײַז“: דאַווענעריײַ אָן אַ שיר אויף דער בינע, געוויינען און געקלאָגעכצן, סרייפעס און שכיטעס, צוגעווירצט דורך קאָזאַקישע טענץ און געזאַנגען אַלאַ „די רומענישע כאַסענע“. אפילע אַלטער קאַציזנע האָט דאַן ניט אויסגעהאַלטן, און האָט פאַרענדיקט זײַן רעצענזיע מיט די באַמערקונגען, אַז „קידעש-האַשעם“ איז אָנגעשריבן לויטן געוויינלעכן שאָוויניסטישן רעצעפּט“, און אַז עס איז „טאַקע אַ פײַנע זאַך, איך וועל זי אָבער גערן אָפּטרעטן אונדזערע סאָנים“ („ליטעראַרישע בלעטער“, 1928, 19).

דער סאַכאַקל איז אַ קלאָגעדיקער: אשס דראַמאַטורגיע פאַרדאַנקט איר אופקום און אופבלי דעם טעאַטער, דעם סצענישן פּרווו האָבן אָבער אויסגעהאַלטן בלויז דרײַ פּיעסעס אויף 21, און דאָס אויך אַדאַנק צווייפלהאַפטע, שונדיסטישע ווערטן. דאָס באַדײַט, אַז אשס דראַמאַטורגיע איז אין טאָך ניט סצעניש. עס דאַרף איצט באַטראַכט ווערן די ליטעראַרישע באַדײַטונג פון אשס פּיעסעס.

2

שאָלעם אשס דראַמאַטורגיע איז אַלזאָ אַנטשטאַנען אין געיעג נאָכן טעאַטער. אָבער ניט קוקנדיק אויף צײַטווײַליקע איינצלנע דערפאָלגן, האָט זיך דערדאָזיקער געיעג געענדיקט מיט אַ דורכפאַל. הייסט עס, אַז די ניטסצענישקייט פון אשס ווערק איז פאַרוואָרצלט אין זיי גופע, אַז דער טעאַטראַלער דורכפאַל

פליסט קאָנסעקוועגט ארויס פון ריין-דראמאטישן דורכפאל. און בעעמעס, קיין שום דראמע אשס האָט ניט באטײַט קיין נײַעם עטאפ אין זײַן שאפן, בעשאס בא פערעצן, צ. ב., באטײַטן די „גאָלדענע קייט" (1907), „אין פּאָליש אף דער קייט" און „באנאכט אפן אלטן מארק" (1907—1908) א נײַע ווענדונג אין זײַן קונסט. אשס דראמעס זײַנען אָבער ס'ראָוו אָפּשניצלעך פון זײַן פּראָזאישן שאפן. מיט דעם פארבינדט זיך א צווייטער אופאלגדיקער שטריך פון אשס דראמאטורגיע: אין קיין שום אנדערן זשאנער איז אש ניט אזוי ניטזעלבשטענדיק, אינערגעץ ניט פאלט ער אזוי לײַכט ארונטער אונטער פרעמדע האשפּאָעס, אינערגעץ ניט יאָגט ער זיך אזוי בוילעט און ווולגער נאָך אויסערלעכע עפעקטן. לעכאטכילע פערעץ, דערנאָך וויספיאנסקי, איבסען, מעטערלינק, הויפּטמאן — טאָמיד זײַנען די אויגן פון אש דעם דראמאטורג מיט אומבאהאָלפנקײַט געווענדעט צו א פרעמדן מוסטער. און דאָס גילט אפילע פאר אשס לעצטע דראמעס: „ראבי דרי זילבער" איז איבסעניש, „קוילן" — מעטערלינקיש און איבסעניש, — און דאָס אין יאָר 1928, ווען סײַ מעטערלינק, סײַ איבסען געהערן שוין לאנג צום בעסאלמען פון דער וועלט-ליטעראטור. די סיבעס פון אזא דערשײַנונג, קלאָר, זײַנען סאָציאל-דעטערמינירט, מע דארף זיי זוכן אין דעם קלאסן-אינהאלט פון אשס קונסט, ניט פארלירנדיק אָבער פון אויג איר עוואָליוציע פון עטאפ צו עטאפ.

אשס ערשטע דראמע „מיטן שטראָם" געהערט צו זײַן ערשטן, קליינביר-גערלעך-איטעליגענטישן פעריאָד, ווען ער שטייט אונטער דער האשפּאָע פון פערעצן און נאָמבערגן. די פאבולע פון דער דראמע: דאָוויד, א ראָווס אן איידעם, פארלאָזט זײַן מישפּאָכע, זײַן ווײַב און קינד, שווער און שוויגער, גייט אוועק אין דער גרויסער שטאָט. וואָרעם: „אין מיר האָט זיך א פרילינג דערוועקט, דערוועקט... א ליכט איז געפאלן אף מײַנע אויגן... יאָ, איך פיל, אז ערגעץ-ווו ווארט אף מיר א לעבן און א וועלט". אין צווייטן אקט, וואָס שפּילט זיך אָפּ 7 יאָר שפּעטער, קומט ער אָבער אן אנטוישטער, א מידער צוריק: „עלנט האָב איך זיך געפונען אף מײַן איינזאמען וועג... און פארלאָזט... איך האָב מער ניט געגלויבט אין מיר, און אין דעם אלעם, וואָס עס איז ארום מיר... און ווי קליין האָט זיך מיר אלץ אויסגעוויזן..."

עס הייבט זיך אלזאָ אָן מיטן מאסקילישן קאָנפליקט צווישן „די מענטשן פון ליכט" און די „מענטשן פון פינצטערניש". אף דעמדאָזיקן מאָטיוו האָט זיך אויסגעבויט די גאנצע האסקאָלע-ליטעראטור, איז מעגלעך געוואָרן די האסקאָלע-דראמע. די האסקאָלע — דאָס איז יענער אידעאָלאָגישער פערמענט, וועלכן עס רופט ארויס די ערשטע סטאדיע פון קאפּיטאליזם אין דער יידישער סוויווע. דער קאפּיטאליזם, גלויבט דער בורזשואזער אידעאָלאָג, עפנט א וועלט פול ליכט, פול גליק. „אלע גליקן פון דער וועלט שטייען פאר מיר אָפן!" — שרײַט אויס פארשיקערט א מאסקילישער העלד בא אקסענפעלדן, דעם גרויסן בורזשואזן

שרײַבער פון די 30—40-ער יאָרן פון 19-טן י. ה. 1), דערנאָך, מיט דער צווייטער סטאַדיע פון קאַפּיטאַליזם, מיט זײַן ראַשיקן וווּקס און אופבלי, קומט פאָר א טראַנספאָרמאַציע פון דעמדאָזיקן מאָטיוו. פאַראַפראַזירנדיק לעניִנס באַקאַנטן זאַץ, וואָלט מען געקענט זאָגן, אז צוערשט לײַדט די מאַסקילישע אינטעליגענץ פון דער ניט גענוגנדיקער אַנטוויקלונג פון קאַפּיטאַליזם אין דער ייִדישער סוויווע, און שפּעטער — פון זײַן גרויסן ראַשיקן וווּקס און אופבלי. צוערשט לײַדט זי פון דעם ריס צווישן איר באַוווּסטזײַן און דעם אָפּגעשטאַנענעם אַרום, און ס'דוכט זיך איר, אז זי פאַרשפּעטיקט, בעיס „עס וואַרט אף איר א לעבן און א וועלט". דערנאָך, אַרויסגעשטויסן שוין אין דער גרויסער קאַפּיטאַליסטישער שטאָט, פאַראָרעמט, האַלב פּראָלעטאַריזירט, פאַרלירט די אינטעליגענץ איר גלויבן אין דעם „פּראָגרעס און ציוויליזאַציע" פון קאַפּיטאַליזם, „קליין האָט זיך איר אלץ אויסגעוויזן". זי האָט שוין ניט דעם וועג אף צוריק, און אויך קיין שום פּערספּעקטיוו ניט אף פאָרויס. אָטאָ די טראַנספאָרמאַציע פון דעם בורזשואַזן קאָנפליקט אין א קליינבירגערלעכן איז דער מאָטיוו פון אשס ערשטער פּיעסע, עס איז אָבער אויך א פעסטער מאָטיוו פון דער גאַנצער קליינבירגערלעכער ייִדישער ליטעראַטור אין יענער צײַט. בא פּערעצן איז, צ. ב., דערויף געבויט „אין פּאָליש אף דער קייט", ער קלינגט אויך אָפּ אין פּערעצעס „גאָלדענע קייט", ווו לייע קומט צוריק צעבראָכן און אַנטוישט. אין דער „גאָלדענער קייט" פון 1907 איז עס אָבער שוין בלויז א בײַ-מאָטיוו. אקעגן זשע אין ערשטן וואַריאַנט פון יאָר 1903 („כורבן בייס צאַדיק") איז עס די צענטראַלע אידייע פון פּערעצעס דראַמע, און גראָד דערדאָזיקער וואַריאַנט איז פאָרויסגעגאַנגען אשס „מיטן שטראָם". עס איז גלײַכצײַטיק דער צענטראַלער מאָטיוו פון נאָמבערגס שאַפן.

די ווײַטערדיקע דראַמע „מאָשיאַכס צײַטן" כאַראַקטעריזירט אויך דעם צעטומלטן שאָלעם אש, שאָלעם אשן אפן שייד-וועג. די טעמע פון „מאָשיאַכס צײַטן" איז די צעזייטקײַט און די צעשפּרייטקײַט פון ייִדישן קליינבירגערטום, וואָס וואַקלט זיך צווישן „בונד", ציאָניזם, פאָלקיסטישן ייִדישיזם, טיילט אויך אויס קאַפּיטאַליסטישע כאַכלעס-עלעמענטן, און בענקט אונטער שטילינקערהייט צו דער נעכטיקער פאַרגאַנגענהײַט און טראַדיציע. די טעמע פון „מאָשיאַכס צײַטן" איז, אלזאָ, דיזעלביקע, ווי שאָלעם אלייכעמס „צעזייט און צעשפּרייט", וואָס איז מיט א יאָר פריער (אַפּרעל 1905) אופגעפירט געוואָרן אין וואַרשע. רעב כאָנען (אין אשס „מאָשיאַכס צײַטן") זאָגט טאַקע צו די קינדער: „איך לאָז אײַך איבער פאַרזייט און פאַרשפּרייט"... אויב „מיטן שטראָם" אַנטשפּרעכט דער סטאַדיע פון אשס העברעיִשע „סיפּורים" פון 1902 (די פּיעסע איז טאַקע

1) אין העברעיִשן טעקסט פון דער דראַמע לייענען מיר טאַקע: „נדמה לי שבמקום אחר במרחק מוכן ומזומן בשבילי אושר גדול, אושר נפלא"... („יצא וחזר", „השלוח", 1904 ז. 207). אין „השלח"-טעקסט זעט זיך נאָך דײַטלעכער די פּערעצישע האַשפּאָע.

צוערשט פארפאסט געוואָרן אין העברייִש), אנטשפּרעכט „מאָשיאכס צײַטן", ווי מאָדנע עס זאָל ניט אויסקומען אפן ערשטן בליק, דער סטאדיע פון „שטעטל". אויב אש אידעאליזירט אין „שטעטל" די אמאָליקע גוטע, ניט דיפערענצירטע פאר-קאַפּיטאַליסטישע צײַטן, פילט זיך אָבער אויך אין „שטעטל" די עלעגיע פון אָפּגיין, דער טרויעריקער באוווּסטזײַן, אז אזוי איז געווען און אזוי וועט שוין מער ניט זײַן. די פאבולע פון „מאָשיאכס צײַטן": דער אלטער בעקאָוועדיקער שטעטלדיקער באַ-לעבאָס ר׳ כאָנען און זײַן ווײַב מאלקעלע פאָרן אָפּ שטארבן אין ערעץ-ייִסראָעל, רופן זיי צו זיך געזעגענען זיך אלע קינדער און -קינדס-קינדער. עס קומען אראָפּ: דער ווארשעווער קאפּיטאליסט באָריס, דער דײַטשעשער פאבריקאנטל קאָן, דער פּאָשעטער אָרעמער שטעטלדיקער סויכער יויסעף, זײַן פאָלקיסטיש-געשטימטער זון מוישע, דער צווייטער זון — א ציאָניסט, דער דריטער — א סאָציאליסט, די קינדער פון באָריס: די פּויליש-אסימילירטע יוסטינע, וואָס טרוימט וועגן דעם שיקזאל פון אן עסטערקע, דער געליבטער פון דעם פּוילישן מיילעך — קאזי-מיעזש, און דער סטודענט אנדזשיי, וואָס וייס ביכלאל ניט וווהין צו גיין.

„איך ווייס ניט ווו איך זאָל מיך ווענדן, צי רעכטס, צי לינקס? שטיי איך מיר בא דעם שלאגבוים און ווייס ניט ווער איך בין, פון וואנען איך קום, וואָס איז דײַן, וואָס איז מײַן, עס איז מיר אלציינס... אלציינס"...

אויך אש שטייט מיט אים באם שלאגבוים פון דער רעוואָליוציע און קלערט, ווו זיך צו ווענדן, צי רעכטס צי לינקס. ער ווייס בלויז וואָס ער וויל ניט, קעגן וועמען גייט ער. ער גיט טאקע א פּרעכטיקע סאטירע אף די יאהודישע אָנקל קאָנס (ס׳איז 1906) און די טאכלעסדיקע באָריס און העלענע; ער לאכט אויס, שוין גוטמוטיקער, דעם ציאָניסט:

„רעב כאָנען: איך פארשטיי שוין גאָרניט. ניבע טאָ איז עס א ייִד, ניבע טאָ איז עס ניט קיין ייִד. וויל נאָך ציִען און גלויבט ניט אין מאָשיאכן, ער רעדט לאָשן-קוידעש און עסט אָן א הוט. האָט איר געזען אביסל א ייִד?"

א קאריקאטור מאכט ער אויך פון דעם „סאָציאליסט" כאיִם. וואָס דאָ רעדט ער בא אשן א פּרימיטיוון—מיקלוימערשט פראָלעטארישן לאָשן, דאָ קניפּט ער אָן מיסאמאָל_צו דער טראדיציע פון די נעוויִים: „מיר וועקן דאָ די נעשאָמע פון דעם נײַעם מאָשיאכן פון אונדזערע ייִדעס, די נעוויִים, וואָס וועט קומען ווי א זון אף דער גאנצער וועלט".

אשן אימפּאָנירט צומייסטן דער אלטער כאָנאָן, וואָס איז טאקע די איינציקע פולבלוטיקע, לעבעדיקע געשטאלט אין דער ראָמאנטיש-סטיליזירטער פּיעסע (די ראָמאנטיק פליסט דאָ פון זעלביקן קוואל, ווי אין „שטעטל": עלעגישע באציִונג צום אָפּגייענדיקן נעכטן). אים אימפּאָנירט די גאנצקײַט פון כאָנאָנען, און די וויכטיקסטע קריטיק, אשס נעגאטיווע פּראָגראם, ווערט טאקע געגעבן דורך כאָנענס רעפּליקעס און באמערקונגען. אינגאנצן א פּאָזיטיווע באציִונג האָט אש בלויז צו דעם אָרעמען סויכער, דעם פאָלק-מענטש יויסעף און צו

זײַן זון מוישע, וואָס דריקט אויס צום נאָענטסטן אשס אידעאָלאָגיע אין יענע צײַטן. מוישע איז „א ייִד, וואָס ליבט דעם גאָלעס, אָט אזוי, ווי עס איז, מיט דעם בעסמעדרעש־געסל, מיטן ראָוו און דײַען, מיטן שויפער און כליצע־שוך, „דאכט זיך, דאָס איז דאָס ייִדישקײַט, דאָס עמעסע, דאָס פּראָסטע"; ער איז שוין צו יונג, אָדער צו אלט, ער זאָל גלויבן אין ניסים, אין דעם מאָשיאכן פון די ציאָניסטן אָדער פון די טעריטאָריאליסטן, זיי זײַנען „ניט ייִדישלעך, ניט דאָס ייִדיש פון מײַן זיידן, פון מײַן באָבען".

עס איז אלזאָ דיזעלביקע „שטעטל"־אָריענטאציע אפן זיידן און באָבען, ד. ה. אף דער פארקאפּיטאליסטישער האנדל־בורזשואזיע; און ווען רעב כאָנען גיט די בײַסיקע רעפּליקע: „א יונגער באָכער מיט א לאָשן פון אן אלטן מאן", ענטפערט מוישע מיט היץ: „איך בין יונג און אלט. מע מוז דעם עלטער פאר־ייִנגערן, און דאָס יונגע מוז זויגן פון דעם אלטן... עס מוז זײַן פון דעם, וואָס עס איז, פון נעכטן און הײַנט, פון הײַנט און מאָרגן".

דעם אויסערלעכן פורעם פאר דער פּיעסע גיט וויספּיאנסקעס דראמע „וועסעליע" (כאַתענע), וואָס דריקט אויס די ייִעשדיקע זוכענישן פון דער פּוילישער קליינבירגערלעכער אינטעליגענץ. צוריקגעשטויסן פון אמטן, שולן, קולטור־פּאָזיציעס, רוקט זי ארויס דעם לאָזונג פון אומאָפּהענגיקן פּוילן, און זעט זיך פאריאָסעמט: די פּוילישע מיטל־און־גרויס־בורזשואזיע איז מיט טויזנטער פעדעם שוין פארבונדן מיטן רוסישן גרויסן און פעטן מארק, און איז „רעאל", פּאָזיטיוויסטיש געשטימט, כאזוערט איבער מיט דער צארישער רעגירונג דעם לאָזונג פון „בלויז קיין שום טרוימען און קיין שום כאלוימעס". דער ארבעטער איז ווײַט, דער פּויער — פײַנטלעך, וואָרעם אן אומאָפּהענגיקע פּוילן דערמאָנט אים די שליאכטישע, לײַבאייגנטימערישע „זשעטשפּאָספּאָליטא". ייִעשדיק פארצווייפלט קאָנסטאטירט וויספּיאנסקע אין „וועסעליע" (1900) דעם ריס צווישן שטאָט (ד. ה. דער קליינבירגערלעכער אינטעליגענץ) און דאָרף. ווען עס בלאָזט אין זײַן פּיעסע דער שויפער פון דער געולע, רוקט זיך ניט קיינער פון אָרט, מע דרייט זיך אין פארקישעפטן קרײַז, מע פארטאכלעוועט דעם גאָלדענעם געולע־האָרן פון די אָוועס...

אשס שטיין אפן שייד־וועג, זײַן דעמלטיקע שטימונג פון אויסזיכטלאָזיקײַט, די צעטומלטקײַט פון ייִדישן קליינבירגערטום און נידעריקע שיכטן פון דער בורזשואזיע אין דער רעוואָליוציע פון 1905, וואָס קומט דאן צום אויסדרוק אין זײַן שאפן, דערנעענטערט אים צו וויספּיאנסקעס ראָמאנטיק. לײַכט נעמט ער דערפאר אריבער דעם וויספּיאנסקישן מאָטיוו פון דער געולע, וואָס קומט פּלוצלונג אָן און טרעפט אלעמען אין צעטומלטער איבערראשונג: קיינער איז צו איר ניט צוגעגרייט, וואָרעם קיינער דארף זי ניט האָבן. אפילע ר׳ כאָנען דארף ניט דעם שויפער שעל־מאָשיאך: ער פאָרט דאָך סײַווי אין ערעץ־ייִסראָעל שטארבן...

די שפּעטערדיקע פּיעסע „יאָרשים" איז ניכטערער און טאָן, רעאַליסטישער. אין „מאָשיאַכס צײַטן" איז די סאַטירע קעגן די נײַע קאַפּיטאַליסטישע עלעמענטן, באָריס און אָנקל קאָן, און די אידעאַליזאַציע פון אַלטן דאָר אַרײַנגעוועבט אין יענער עלעגיש־ראָמאַנטישער שטימונג, וואָס הילט אַרום אויך דעם „שטעטל". אין די אַסאַך שפּעטער געשריבענע „יאָרשים" איז אָט דער עלעגישער שלייער שוין פאַרשוווּנדן, אָבער די קלאַסן־פאַרהעלטעניש איז דיזעלביקע: די נײַע קאַפּיטאַליסטישע עלעמענטן — דאָס איז דער פּאָטער מײַזנער און זײַן פרוי; דער אַלטער פאַרקאַפּיטאַליסטישער דאָר — דער זיידע, רעב שמועל מײַזנער; דער סאָציאַליסט — דער זון לעאָן. אַנדזשיי, דער, וואָס שטייט אויפן שייד־וועג און ווייסט ניט וווּ צו ווענדן זיך — איז דאָ מעגולגל געוואָרן אין מײַזנערס טאָכטער יוסטינע. שמועל מײַזנער שטייט דאָ אַזוי פעלזן־פעסט, אימפּאָנירט אַשן מיט דערזעלביקער קראַפט, ווי דער אַלטער כאָנען אין „מאָשיאַכס צײַטן". לעאָן איז אַ דעקאַדענטישער „סאָציאַליסט", וואָס וויל ניט רײַסן מיט דער נעוויִים־טראַדיציע: „לעאָן: מיר זײַנען יאָרשים פון אַ גרויסער יערושע. אַסאַך קידעש־האַשעם האָט עס אונדז געקאָסט. מיר דאַרפן זי טראָגן אין דער וועלט און צוליב איר מוזן. מיר אַמאָל אַ קאָרבן ברענגען. נאָר ווען איר זײַט צום פײַער געגאַנגען, האָט איר באַם שײַטער־הויפן געזען די טויערן פון גאַניידן... ווען איינער פון אונדז גייט אויף קידעש־האַשעם, זעט ער נאָר דעם טיפן טהאָם, וואָס דעקט אים דערנאָך צו..." פון ה' מײַזנערס אַ רעפּליק דערוויסן מיר זיך, אַז דער „סאָציאַליסט" האַלט פיל פון „יודישער טראַדיציאָן". אויף אַן אַנדער אָרט זאָגט לעאָן: „באַ זיי אין די הייליקע ביכער ליגט געפאַנגען אַ גרויסע ייִדישע נעשאָמע, וואָס זיי האָבן זיך מיטגעבראַכט פון די הייליקע לענדער, און זי וואַרט אויף אַן אויסלייזונג פון אונדז, פון די יונגע". לעאָן דערמאָנט, אַלזאָ, כײַימען פון „מאָשיאַכס צײַטן", ער איז אָבער שוין אַסאַך נאַציאָנאַליסטישער פון אים, דערפאַר טאַקע שילדערט אים אַש מיט אַסאַך סימפּאַטיע. לעאָן איז שוין אַ געשטאַלט, בעיס כאַים — בלויז אַ קאַריקאַטור.

עטלעכע זײַטן פון די „יאָרשים" פאַרדינען אַסאַך אויפמערקזאַמקײַט, ווי אַ גלענצנדיקע אַווטאָ־סאַטירע אויפן אַש פון „קידעש־האַשעם", דעם שפּעטערדיקן יאַהודישן טראָמפּייטער. די „אידיי" פון אַלטן שמועל איז נעמלעך די „קידעש־האַשעם"־אידיי; אין דער פּיעסע איז אָבער גלענצנד סאַטיריש געגעבן אויך דער פּאָרטרעט פון אַ יאַהודי, שמועלס זון, דער רײַכער מײַזנער — דער פּאָרטרעט פון אַש שפּעטערדיקע באַלעבאַטים.

„ה' מײַזנער: ... איך בין טאַקע אַ פרײַדענקער, און אַלע מענטשן זײַנען באַ מיר גלײַך, נאָר איך קער צו מײַן ראַסע, און מײַן ייִדיש האַרץ לאָזט מיך ניט, אַז מײַן קינד זאָל אָנעמען אַן אַנדער גלויבן. טראַדיציע איז אַ גרויסע זאַך, און מײַן קינד איז ניט אין אַזעלכע אומשטענדן, אַז זי זאָל זיך דאַרפן שמאַדן... נאָר איך קען ניט אַנדערש. אַז דאָס קינד האָט זיך פאַר-

ליבט, קען איך ניט אנדערש... איך וועל איר יונג הארץ ניט צעברעכן צוליב דער רעליגיאָן... אָבער איך האָב ליב, אז איך גיי טאָן א געשעפט, צו זײַן דעריבער אין קלאָרן. ביזטו זיכער, — אז איר וועט פון דער צווייטער זײַט אויך טרעפן אזא טאָלעראנץ, ווי פון דער זײַט?".

די טיפּישע שטעלונג פון א יאהודי. איז טאקע אינטערעסאנט צו פארצייכענען די באציִונג פון דעם גרויס-בורזשוא צו דער קידעש-האשעם-אידייע, וואָס שמועל פאָרמולירט זי אין ערשטן אקט:

„שמועל: פיל פעלקער האָבן מיר אין אונדזער לעבן געזען אונטערגיין, און ווען גאָט האָט אונדז דערהאלטן ביז הײַנטיקן טאָג, איז עס דערפאר, קעדיי מיר זאָלן איבערבלײַבן ביזן לעצטן טאָג..."

„ה׳ מײַזנער: (מיט טרערן)... רעד, טאטע, גאָלדענע ווערטער".

יענע יאָרן האָט אש נאָך מיט סימפּאטיע פארצייכנט יוסטינעס קוק אפן קידעש-האשעם, וואָס בא איר גאנצן דערעכערעך פארן „העכערן עמעס, וועלכן זיי (די דוירעס, וואָס זײַנען געגאנגען אף קידעש-האשעם) האָבן אינסטינקטיוו געפילט", רעדט זי וועגן דעם, אז „אן אָטעם פון טויט עטעמט פון זיי, — וואָס נעמט ארום די, וועלכע דערנעענטערן זיך צו זיי". יענער „אָטעם פון טויט" ווערט שפעטער, זינט דער וועלט-מילכאָמע, דער הויפּט-לאָזונג פון אשס שאפן...

3

„מאָשיאכס צײַטן" און „יאָרשים" שטימען אלזאָ מיט דער ליניע פון „שטעטל". די אידעאליזאציע פון דער פאר-קאפּיטאליסטישער האנדל-בורזשואזיע בינדט זיך לאָגיש מיט דער נעגאטיווער באציִונג צו די נײַע קאפּיטאליסטיש-בורזשואזע שיכטן און באַפארבט קליינבירגערלעך די דראמעס. שטארק אין זײַן נעגאציע, ניט שלעכט אין דער שילדערונג פון אלטן דאָר, איז אָבער אש אומבאהאָלפן, צעטומלט באם פאָרמולירן די אייגענע פּאָזיטיווע פּראָגראם אף הײַנט, און זײַנע ליבלינג-העלדן — מוישע אין „מאָשיאכס-צײַטן" און לעאָן אין „יאָרשים", פרעפלען א מעטושטעשדיקן לאָשן. דאן קומט אָבער א נײַער פּעריאָד — אויסגעדריקט אין קוילער-געסל-קרײַז: אף הײַנט נעמט אש א קורס אפן אופגעקומענעם, זאָגט זיך אָפּ פון די באטלאָנישע לעאָנס און מוישעס, און באזינגט יעצט די העלדישקײַט פון די מאטיסעס און מאָטעס. און דאן אנשטייט זײַן דראמע „גאָט פון נעקאָמע" (1907), אין טאָך א קוילער-געסל-דראמע.

די „שטעטל"-אידעאָלאָגיע איז ניט דראמאטיש, אף וויפל זי אידעאליזירט דאָס פארגאנגענע, שילדערט עס ווי א קלאסנלאָזע שאָלעם-בײַיסדיקע אידיליע און שטרעבט צוליבדעם אויסמײַדן, פארשמירן קאָנפליקטן. אויך די פּסיכאָאידעאָלאָגיע פונעם „קוילער-געסל" איז ניט דראמאטיש, אף וויפל דער קאָנ-

פליקט צווישן „קוילער-געסל" און „שול-געסל" ענדיקט זיך אי׳ אשס שילערונג מיט א פשאָרע, מיטן אונטערגעבן זיך דעם שול-געסל און [illegible]סו אין אים.

דאָס וויניקדיפערענצירטע קוילער-געסל האָט אן [illegible] אונטן, מיטן אויבן דערלאנגט עס ביזן זשאָכלינער, ביז יעכעזקל גאַמבי[illegible]ן אונטן—ביזן דעק, ביז דער אונטערוועלט, ביז מאָטקע דעם גאנעוו און סוטעניאָר, ביז יאנקל שאבטשאָוויטש. אָבער סײַ אויבן, סײַ אונטן מאָלט אש דעמזעלביקן פראָצעס: דאָס שטרעבן „אָנשטענדיק" צו ווערן, ארײַנוואקסן אין דער באַלעבאטישער סוויווע, זיך אײַנקויפן אין ייִכעס. דער אונטערשייד איז בלויז דער, וואָס אפן „אָנשטענדיק" ארוף-וואקסנדיקן באלעגוף ווערן די גאָלדמאנס, די פײַנע ייִכעסדיקע ייִדן, אליין אופמערקזאם, גייען אים אנטקעגן, שטרעבן מיט די מאטיסעס אָפפרישן זייער פארמעגן און זייער בלוט —ביידע יאָרדישע; בעיס דער אונטן מוז אליין, מיט גרויסע אָנשטרענגונגען, אויסקויפן זײַן זינד, זײַנע טונקעלע פארנאָסעס. עמעס אויך דאן איז די באלעבאטישע וועלט — ווי-באלד געלט — לײַטזעליק געשטימט. זי נעמט אָן דעם „פעטערס" סייפער-טוירע, פארמאכט די אויגן אף מאָטקעס סוטעניאָרישקײַט און גנייווישער פארגאנגענהײַט. איז שוין ווידער ניטאָ קיין שטאָף פאר דראמע, וויבאלד מע גייט זיך גאנץ פרײַנטלעך אנטקעגן. ביכדיי צו שאפן פון אזא מין שטאָף דראמעס, מוז אש אויסטראכטן און צובאָרגן פון דער פרעמד אידייקעס, אײַנפאלן, עפעקטן.

אין „גאָט פון נעקאָמע" איז עס קוידעמקאָל די אידייקע פון דעם פאטאלן קויעך פון זינד, וואָס פאָדערט, שרײַט נאָך נעקאָמע. מיט דעם דערקלערט זיך די געשלאָסנקײַט, גאנצקײַט פון דער דראמע. פון ערשטן זײַט אָן מאכט אש קלאָר, אז שאבשאָוויטשעס אלע אָנשטרענגונגען וועלן גיין אין ניוועץ — וואָרעם „דאָס זינד מוז נעקאָמע נעמען". די שווערע יערושע פון זינד איז טאקע פאר-קערפערט אין דער געשטאלט פון מאנקען, דער פארפירערקע פון דעם פעטערס טאָכטער, ריווקעלען. אָבער אויך מאנקען קומט עס ניט אָן שווער: „די טעכ-טער פון אזעלכע מאמעס ווערן דערנאָך אליין ווי די מוטערס... עס ציט זיי, דער יעיצערהאָרע שלעפט זיי אין בלאָטע".

די שווערע, פינצטערע פיגור פון דעם „פעטער", יאנקל שאבשאָוויטש, געהערט צו אשס גרעסטע דערגרייכונגען. וואָרעם עס איז א קוילער-געסל-פיגור, עמעס, פון גאָר דעם דער געגומען. אויך פאר אים איז כאראקטעריסטיש דאָס שטרעבן צו ווערן אן „אָרנטלעכער", באלעבאטישער מענטש. „איך וועל האנדלען מיט פערד, וועל איך האנדלען... ווי מײַן טאטע, אָלאָוו-האשאָלעם... איך וועל מיר א שטאל פארלייגן, פאָרן אפן לאָוויטשער מארק, און מײַן איי-דעס וועט זײַן דאָרט, דעריגען, זיצן און לערנען טוירע. אהיים קומען אף א שאבעס — וועל איך מיך אָט דאָ אנידערזעצן און וועל מיר אויסהערן, ווי מײַן איידעס לערנט אין די געמאָרעס". ס׳איז, אלזאָ, ניט סטאם דער טרוים פון אן אלפאָנס — ס׳איז דער טרוים פון גאנצן קוילער-געסל, פון אלע

זײַנע שיכטן, ביז צו שלוימע נאָגיד, דעם זשאָכלינער און דעם גאמבינער. בא שאבשאָוויטשן גייט עס בלויז אף אן אנדער דערעך, זײַן וועג צו טשוווע גייט צוערשט דורך דער טאָכטער, וואָס ער האָדעוועט זי אין באלעבאטישן גײַסט. און וויבאלד די טאָכטער פאלט, ווערן שוין אלע וועגן צו טשוווע פארן „פע-טער" פארשלאָסן.

סימפּטאָמאטיש איז אשס באציִונג צו די פאָרשטייער פון דער באלעבאטי-שער וועלט — עס שפיגלט זיך אין איר אָפּ אשס פשאָרעדיקײַט, זײַן שטרעבן איינצײַטיק מיט דער קריטיק געבן אין הינטערגרונט די אפּאָלאָגיע פון אָט דעם שיכט. פון איין זײַט איראָנישע, סאטירישע שילדערונג פון די „אויסגע-וויקטע יידן" און זייער מאָראל, אזוי ווי מיר האָבן עס שוין געטראָפן אין דער „יאטישער טאָכטער":

„ר' יויכאָנאָן („יאטישע טאָכטער"): אזא' יאָר אף מיר, איך האָב דאָך גוט דײַן טאטן אָלאָוו-האשאָלעם געקענט, ר' זעליק. אן אָרנטלעכער מענטש, איז זיך געגאנגען זײַן וועג. געפאָרן, געטראָפן אן אָרעמען, אפן וואָגן אים אופגענומען... וויס איך? איך בין דאָך א מענטש, וואָס קומט ארײַן אין פאר-שיידענע הײַזער, קען א וועלט מיט מענטשן, פארוואָס דען ניט? טאָמער מאכט זיך אמאָל א גלײַכער שידעך, וואָס? ניט אזא מענטש, ווי אן אנדערער? מיט א באלעבאטיש קינד... אז מען פירט זיך אָרנטלעך"...

ר' עליע (אין „גאָט פון נעקאָמע"): און פארוואָס דען ניט? איך האָב דאָך זײַן פאָטער געקענט... א גאנץ אָרנטלעכער ייד געווען... א באלעגאָלע געווען... א גאנץ שיינער ייד... גלויבט מיר, גאָט וועט העלפן און דער ייד וועט נאָך ווערן מיט יידן גלײַך...——— איך האָב שוין טאקע געקלערט וועגן דעם און איך האָב טאקע אין אויג א כאָסן — אן אנטיק, א פײַנער קאָפּ. דער פאָטער — זייער אן אָרנטלעכער ייד...".

צווישן מאטיסן און יאנקל שאבשאָוויטשן, צווישן ר' יויכענען און ר' עליען, צווישן דעם בעקאָוועדיקן יאנקעוו גאָלדמאן און דעם יידן, וואָס גייט זיך מעשאדעך זײַן מיטן „פעטער", איז אן אונטערשייד בלויז אין גראד, אין קא-מעס, ניט אין אייכעס.

פון דער אנדער זײַט, זעט זיך קלאָר אין אשס באציִונג דאָס שטרעבן צו רעאבילירן די „מאָראל" פון בעסמעדרעש-געסל, ווײַזן, אז ניט די עליעס זײַנען אירע עמעסע פאָרשטייער. אכוץ עליען ווערט צוליבדעם געגעבן די געשטאלט פון דעם סויפער, וואָס אש מאָלט זי מיט גרויס דערעכערעץ. אין דער רעמארקע שילדערט ער אזוי דעם סויפער: „א הויכער אלטער ייד. זײַן לאנגער דארער קערפּער הילט זיך אין א ברייטן כאלאט אײַן. א לאנגע ווײַסע שיטערע באָרד. טראָגט ברילן אף די אויגן. האלט זיך קאלט און געהיימניס-פול" (!). און בעשאס ר' עליע טײַנעט האָפערדיק צו דעם פעטער: „נישקאָשע, נישקאָשע, גאָט וועט דיר העלפן, גאָט וועט דיר העלפן. נישט וואָר,

ר׳ ארן?״ — ענטפערט דער סויפער „קאלט און געהיימניספול״: „ווער קען וויסן?
אונדזער גאָט איז אן אייל ראכום וועכאנון -- אָבער ער איז אויך אן אייל נוי-
קעם וועגויטער״ [1].

עס איז אשס געלונגנסטע דראמע, אף וויפל ער מאָלט דאָ מיט גרויס גע-
ניטשאפט דעם דעק פון דער קוילער-געסל-פסיכאָלאָגיע, און אף וויפל עס
קלינגט דאָ אָפ שטארק דער אופרייסנדיקער פראָטעסט קעגן „מוישע ראביינעס
גווארדיע״ און איר מאָראל. אָבער שוין אין דערדאָזיקער דראמע באמיט זיך
אש אָפצושוואכן דעמדאָזיקן פראָטעסט דורך דער אפאָלאָגעטישער סויפער-גע-
שטאלט, וואָס געהערט אין טאָך צו דערזעלביקער קאטעגאָריע, ווי שמועל
מייזנער. פאראן אין דער דראמע אָבער אויך א צווייטע, דאָסמאָל שוין דעקא-
דענטישע, פון דער פרעמד אויסגעבאָרגטע אידייקע, וואָס פלעכט זיך ענג צע-
נויף מיט דער פאטאליסטישער „גאָט פון נעקאָמע״-אידייע — דאָס איז די
מאָדערניסטישע טעאָריע וועגן דער אָרגאנישער שלעכטקייט און אויסגעלאסנ-
קייט פון דער פרוי, וואָס קומט צום אויסדרוק אין דער פערווערזער עראָטיק
פון מאנקען. אין דער עראָטישער רייצבארקייט פון ריווקעלען. קוילער-געסל
איז נאָענט צו פראָסטיטוציע, צו דער אונטערוועלט. קוילער-געסל איז סעק-
סועל, אָבער ניט עראָטיש — דערוף זאָגן איידעס אלע ליטעראריסטע דאָקומענטן,
וואָס באהאנדלען דעם שטאָף, — צום בעסטן עפשער דער לעצטער גרויסער
לייוונט פון דעם קוילער-געסל, וועלכן עס האָט אונדז געגעבן די יידישע
ליטעראטור — אויזער ווארשאווסקעס „שמוגליארעס״. אָבער דער מאנקע-ריווקע-
קנופ באטייט, אז די הייזל-טעמע ווערט דורך אשן שוין באנומען אין סטיל
פון דער דעקאדענטיש-רעאקציאָנערער ליטעראטור, וואָס בליט זיך פאנאנדער
אין רוסלאנד נאָך דער מאפאָלע פון דער רעוואָליוציע פון 1905.

יאנקל שאבשאָוויטש און זיין „טראגעדיע״ איז טאקע א קאָשערע קוילער-
געסל-דראמע; די „פראָבלעמען״ פון יאנקל שאבשאָוויטש זיינען אין טאָך
אויך די פראָבלעמען פון מאטיס, מאָטע, און אפילע פון דעם זשאָכלינער אָדער
גאָמבינער. מיר קענען איצט אָבער גיין ווייטער און כאראקטעריזירן „גאָט פון
נעקאָמע״, ווי א דראמע, וואָס גייט אנטקעגן דער „סאָציאלער באשטעלונג״
פון דער טריומפירנדיקער רעאקציע, וואָס האָט : רשם אין בלוט, אומצאָליקע
שכיטעס און פאָגראָמען דערשטיקט דעם גרויס, רעוואָליוציאָנערן אופברויז
פון 1905. אין יאָר 1906, ווען דער אויסגאנג פון דער רעוואָליוציע איז נאָך
ניט קלאָר, פארפאסט אש „מאָשיאכס צייטן״; אין יאָר 1907, ווען ס׳ווערט
קלאָר די מאפאָלע פון דער רעוואָליוציע און די מאסן זיינען מיד און אויסגע-
שעפט, אנטשטייט „גאָט פון נעקאָמע״. די קליינבירגערלעכע און בורזשואזע

[1]) עפעס איז אין דער אידייע פון א נעקאָמע־גאָט אָנגעווייט פון די רוסישע „גאָטראנגלער״ — וואָס
זיינען אין טאָך געווען בלויז א פליגל פון די „גאָטזוכער״ — (אשטייגער די פילאָסאָפיע פון וו. רא-
זאנאָוו, א ריי נאָוועלן פון ל. אנדרייעוו — א. א.).

אינטעליגענץ, וואָס האָט זיך אָקאָרשט געוואָרעמט בא דעם פײַער פון דער רעוואָליוציע, אנטלויפט איצט בעכיפּאָזן, פריידיקט אינדיווידואליזם, טרײַבט פון זיך וועלכע ס'איז געזעלשאפטלעכע פּראָבלעמען און געפינט איר רו אין עראָטיק, זנוס און „הײַזל-פילאָזאָפיע".

אש איז יענע יאָרן ענג פארבונדן מיטן אייראָפּייִשן מאָדערניזם—מיטן רוסישן, פוילישן, דײַטשעשן. אין זאקאָפּאנע שליסט ער א נאָענטע באקאנטשאפט מיט די באדײַטנדיקסטע פוילישע שרײַבער,— אין פעטערבורג מיט די רוסישע. די עצעם-אידייקע וועגן דער פרוי, ווי א פּרינציפּ פון שלעכטס, איז כאראקטעריסטיש פארן גאנצן אייראָפּייִשן מאָדערניזם. די מינדערווערטיקײַט פון דער פרוי פריידיקט ניטשע, דער געקרוינטער פילאָסאָף פונעם מאָדערניזם („אז דו גייסט צו דער פרוי, פארגעס ניט מיטצונעמען דעם בײַטש"). סטרינדבערג מאכט עס פאר א צענטראלע אקס פון זײַנע דראמעס (א שטייגער „דער פאָטער"), פון זײַן פּראָזע (אשטייגער „כאסענע געשיכטעס"). אין דער פוילישער ליטעראטור פירט דעם אויבנאָן פּשיבישעווסקי, וואָס וואולגאריזירט ניטשעס פילאָספיע און שאפט צעקראָכענע, ווילנלאָזע „איבערמענטשן", וואָס באווײַזן גוווּרעס בלויז באם פארגוואלטיקן און פארפירן פרויען. ריימאָנט בויט אויס א גרויסע עפּאָפּייע („די פּויערים") אף דער אידיי פון דער אָרגאנישער דעמאָנישקײַט פון דער פרוי. אין די שפּעטערדיקע יאָרן וועט דאנילאָווסקי („מאריא מאגדאלענא") ווײַזן, ווי די פּראָסטיטוטקע ווערט די גרינדערקע פון א רעליגיע. יעזשי זשולאווסקי פירט דורך אין זײַן גאנץ שאפן די אידייע, אז די פרוי איז א ווילנלאָזער, דאָך דעמאָנישער טײַוועלעמענט. די דעקאדענטישע כוואליע פארכאפּט אפילע זשעראָמסקען. דער דיכטער פון די „הײמלאָזע מענטשן" (1900) וועט אין יאָר 1904 געבן די גרויסע עפּאָפּייע „פּאָפּיאָלי", חוו דער הויפּטהעלד איז דער דעקאדענט גינטולט און ס'ווערט געפריידיקט די דעמאָנישע געהיימניספולע קראפט פון דער פרוי (גינטולטס שוועסטער, די פירשטן עלזשביעטא). ביפראט דארף מען דאָ אויפמערקזאם מאכן אף זשעראָמסקיס ראָמאן „די געשיכטע פון זינד", וואָס איז דערשינען סאכאקל א יאָר פאר אשס „גאָט פון נעקאָמע" (1906), און פון וועלכע ס'ציִען זיך דײַטלעכע פעדעם צו אשס שפּעטערדיקן שאפן. אין זשעראָמסקיס ראָמאן ווערט א צניעסדיק מיידל פארפירט, פאלט שפּעטער ארײַן אין די לאַפּעס פון א באנדיט, וואָס פארגוואלדיקט זי — און מיטאמאָל חייבט זי אָן פריידיק-טײַוועדיק דינען דעם באנדיט און זײַנע צילן. שוין אין זשעראָמסקיס „געשיכטע פון זינד" קומט צום אויסדרוק יענע אידעאָלאָגישע סטירע, וואָס שפּאלט דעם ראָמאן אין צוויי העלפטן — די ערשטע העלפט א מעכטיקער סאָציאלער ראָמאן פול מיט געזעלשאפטלעכן פּראָטעסט; — די צווייטע העלפט אָבער — ווילדע שונד, א סטירע, וואָס ווערט שפּעטער קימאט א געזעץ פון אשס שאפן (פארגל. צ. ב. אשס „אָנקל מאָזעס"). 1)

1) פארגל. פּשיבישעווסקיס אינטערעסאנטע זיכרוינעס „Moi współcześni", ווארשע 1926, וואָס גיבן ווײכטיקן מאטעריאל צו דער געשיכטע און אידעאָלאָגיע פון דעם מיריעוו-אייראָפּייִשן מאָדערניזם.

דידאָזיקע מאָדערניסטישע אידייקעס צעברויזן זיך ווידער מיט אן אומהיימלעכער קראפט אין דער רוסישער ליטעראטור נאָך דער מאפּאָלע פון דער רעוואָליוציע פון 1905. דענסטמאָל דערלאנגט עס זײַן גרעסטע פּאָפּוליאריטעט לעאָניד אנדרייעוו. עס שלאָגט די שאָ פון דער „הײַזל״-טעמע, די שאָ פון קופּרינס „יאמא״ און ענלעכע ווערק. אנדרייעוו פירט אריין אין דעמזעלביקן 1907-טן יאָר די רעוואָליוציע אין הײַזל („Тьма“), שטויסט צענויף פּאָנעם־על פּאָנעם דעם רעוואָליוציאָנער מיט דער פּראָסטיטוטקע, מיט „מאנקען״, און ס׳זיגט נאטירלעך מאנקע: דער רעוואָליוציאָנער זאָגט זיך אָפּ פון אטענטאנט און נעמט אָן די פילאָסאָפיע פון „קולוי כײַעוו״. אין דעמזעלביקן יאָר 1907 קריכט ארויס ארציבאשעוו מיט זײַן „סאנין״, ווו האס צו דער רעוואָליוציע, וווּלגארער ניטשעאניזם און טרעטירונג פון דער פרוי, ווי א זינדיק־שלעכטן פרינציפּ, איז צענויפגעשמאָלצן אין אן עקלדיקן פּאָרנאָגראפישן פּאמפלעט.

אכוץ „גאָט פון נעקאָמע״, וועט אש אין דעמדאָזיקן פעריאָד געבן נאָך א פּאָר דראמעס, וואָס באזירן זיך אפן דעקאדענטישן פרינציפּ פון דער פרוי, ווי א טרעגערן פון בייז און אויסגעלאסנקײַט (די ביבלישע דראמעס, שאבסע צווי).

די דראמע „מאָטקע גאנעוו״, געשריבן אסאך שפּעטער (1917), איז אין טאָך א צווייטע אופלאגע פון „גאָט פון נעקאָמע״. דערזעלביקער מאָטיוו — דער אלפאָנס, וואָס גייט טשוווע טאָן דורך דער כאסענע מיט א באלעבאטיש מיידל, דיזעלביקע סאטירישע באציִונג צו דער באלעבאטישער מאָראל, מיט דערזעלביקער אפּאָלאָגיע אין דער טיף פון דעם מעכאבערס קאוואָנע: פאראן א גרענעץ, ביז וועלכער די „אויסגעוויקטע יידן״ זײַנען גענויגט צו גיין אף פשאָרעס. די גרענעץ פון דער זינד איז דאָסמאָל ניט דאָס שאנד־הויז, נאָר דער מאָרד, — מאָטקע, אכוץ דעם, וואָס ער איז אן אלפאָנס, האָט ער אויך דערהארגעט א מענטשן. אויך די זינד שטייט דאָסמאָל ווי א פאטום, וואָס רופט נאָך נעקאָמע. דערדאָזיקער פאטאליסטישער צוגאנג ווערט נאָך קלאָרער אונטערגעשטראָכן אין דעם ראָמאן: „פערצן יאָר איז ער אלט געווען, ווען ער איז געגאנגען איבערן וועג, וואָס האָט אים ארויסגעפירט פון זײַן שטעטל, און אלעס האָט ער שוין געהאט גענאָסן אין זײַן לעבן, און עס האָט ניט מער געפעלט, ווי נאָר א מענטשן צו הארגענען״. (ז. 119). אין די שטערן איז אלזאָ געווען געשריבן, אז מאָטקע וועט הארגענען א מענטשן, און מאָטקע טוט עס טאקע, ווײַזט אויס, קעדיי עס זאָל מעקויעם ווערן די פאטאליסטישע נעוווּע.

אין ביידע דראמעס האָבן מיר אָבער צו טאָן מיט דערזעלביקער אידייקע, — וואָרעם „גאָט פון נעקאָמע״, — די פאטאליסטישע זינד, וואָס פאָדערט א נעקאָמע, — איז א מיראזש פון דעם קוילער־געסל (א מיראזש, וואָס איז אשן דורכויס נייטיק, ביכדיי רייניצוּוואשן די באלעבאטישע וועלט), איר פאָרשטעלונג

וועגן דער פרינציפּיעלער טיפער ריינקײַט און ניטבאפלעקטקײַט פון דער באַלעבאטישער מאָראל. אינדערעמעסן איז אפילע דער געהיימניספולער סויפער, נאָך אביסל וואקלעניש און יִשעוו-האדאאס, גרייט דורכצופירן דעם כינוך האטוירע.

„מאָטקע גאנעוו" איז א צווייטע אופלאגע פון „גאָט פון נעקאָמע" — אן ערגערע. די שונד-מאָמענטן, וואָס אין ראָמאן ווערן זיי טיילווײַז פארגלעט דורך דער ברייטער שטייגער-שילדערונג (ביפראט אין דער שילדערונג פון מאָטקעס גרויזאמער קינדהײַט) פון דער געזעלשאפטלעכער ראם פון דער אונטערוועלט, — א שילדערונג, וואָס גיט אמאָל אויך הויך-קינסטלערישע זײַטלעך, — טרעטן אוף אין דער דראמע נאקעט, ארויסגעריסן פון שטייגער, אין זייער גאנצער וווּלגארקײַט, און ס׳באקומט זיך אן אומהיימלעך סענסאציאָנעלע, שונדיסטישע זאך.

4

„גאָט פון נעקאָמע" און „מאָטקע גאנעוו" זײַנען, אלזאָ, טראגעדיעס פון קוילער-געסל, ווען מ׳שטויסט זיך אָן, לויט אשן, אף ניט בויגזאמע, אומבעראכמאָנעסדיקע צוימען פון דער באלעבאטישער וועלט. דער געהיימניספולער נעקאָמע-גאָט אנטפלעקט זיך, ווי געוויסע צוימען פון דער באלעבאטישער מאָראל. אין ביידע דראמעס, און גאָר בוילעט אין „מאָטקע גאנעוו", פילט זיך דאָס ראכמאָנעס-געפיל פונעם מעכאבער צו זײַנע העלדן, דאָס אונטערשטרײַכן פון געוויסע פּאָזיטיווע זײַטן פון דער אונטערוועלט-מאָראל (א שטייגער דעם גאנעווס באציונג צו זײַן מוטער). דער ראָמאן „מאָטקע גאנעוו" שליסט זיך מ׳טן פאָלגנדיקן סימפּטאָמאטישן אקאָרד: „ער האָט ארויסגענומען זײַן פּאָנעם פון דעם קליידל און זיך ארומגעקוקט פארוואונדערט, נײַגעריק, אמאָל אף דער פּאָליציי, אמאָל אף כאנעלען... און זײַנע קלאָרע, גרויסע, קינדישע אויגן האָבן אויסגעזען, ווי רעגסטמאָל, ווען ער איז געלעגן אין פייגעלעס קאָרב אין קעלער, ווען מע האָט אים צום ערשטן מאָל די שמאטקע אין מויל געשטופּט, — און געוואונדערט זיך, פארוואָס מע האָט אים די מוטערס ברוסט אוועקגענומען".

ווען עס פעלט אָבער די זינד, ד. ה., ווען אש שילדערט א שיכט פון קוילער-געסל, וואָס האָט זיך שוין אופגעהויבן פון דעק, שטייט סאָציאל עטוואָס העכער פון דער אונטערוועלט, איז שוין ניטאָ קיין שום שטער, אז דער מעכאבער זאָל אריבערגיין פון א מיטגעפיל-באציונג, פון ראכמאָנעס צו אָפענער אפּאָלאָגיע פון דער קוילער-געסל-מאָראל, צו אן אָפענעם לויב-געזאנג דעם טריוּמפירנדיקן אופגעקומענעם גוויר. אזוי אנטשטייען צוויי פּיעסעס אשס, ביידע פון יאָר 1909 — „יִכעס" און „דער לאנדסמאן".

בלויז יִכעס טיילט אָפּ דעם אופגעקומענעם פון דער אלט-אײַנגעזעסענער באלעבאטישער וועלט — און דאָס קוילער-געסל רײַסט זיך טאקע זיך אײַנצו-

קויפן זײַן ייִכעס. ראָזע באָרנשטיין, די אייגנטימערן פון א רעסטאָראַן, טשאַטעוועט טאַקע אפן באַנקראָט פון די ייִכעסדיקע גרויסגליקס, ביכדיי אַרײַנצוכאַפּן דעם יונגן לעאָן גרויסגליק, אים כאַסענע מאכן אף זיך. א דראַמע קען דאָ געמאָלט זײַן בלויז יוען מען שטעלט זיך אף דער זײַט פון די גרויסגליקס. דאָס אָפּגיין פון ייִכעסדיקע פאַטריִאַרכאַלע שיכטן, וואָס ווערן ארויסגעשטופּט פון נײַע ענערגישע קאַפּיטאַליסטישע שיכטן, איז טאַקע די טעמע פון אסאך עלעגישע ראָמאַנען און דראַמעס (אשטייגער בערגעלסאָנס „נאָך אַלעמען”, טשעכאָווס „קאַרשן-גאָרטן” א. א. וו.). אין אַש שילדערן קען אָבער דער שטאָף ניט זײַן דראַמאַטיש, וואָרעם אַש דריקט דאָ אויס גראָד די פּסיכאָ-אידעאָלאָגיע פון די אופגעקומענע. בייז און פריידיק שילדערט ער די דעגענעראַציע פון דער מישפּאָכע גרויסגליק: דעם פּאַראַזיטיזם פון אַלטן גרויסגליק, וואָס האָט זײַן גאַנצן לעבן ניט אײַנגעטונקט קיין האַנט אין קאַלטן וואַסער, און וואָס איז גרייט אף קאָלערליי פּשאָרעס און דערנידערונגען, אַבי ער זאָל קענען רויִק ווײַטער פוילן און אַרומדרייען זיך אָן זאָרגן; די כאַראַקטערלאָזיקײַט פון יונגן גרויסגליק; די אויסגעלאַסנקײַט און העפקיירעסדיקײַט פון צוויי טעכטער גרויסגליקס, וואָס שטייען אפן ראַנד פון טהאָם און קוקן אין אים אַרײַן נײַגעריק און זשעדנע (ענלעך, ווי ריוועקע אין „גאָט פון נעקאָמע”); די גײַציקײַט פון דער טאַנטע, וואָס פאַרקויפט איר אייגענע מישפּאָכע. דערדאָזיקן אונטערגייענדיקן שיכט שטעלט אַש אַנטקעגן די פּאָשעטע, פאַרהאָרעוועטע עלטערן פון ראָזע באָרנשטיין, געוועזענע מעשאָרסים בא די גרויסגליקס; די ענערגיע פון זייער טאָכטער ראָזע. ניט ריכטיק איז כ' נוסינאָווס אָפּשאַצונג פון דערדאָזיקער דראַמע, ווי אַש א געוויין איבערן „אָנקומענדיקן כאַם”, איבערן אונטערגאַנג פון ייִכעסדיקע מישפּאָכעס [1]). גראָד פאַרקערט: אַש שטייט דאָ אף דער זײַט פון די באָרנשטיינס קעגן די גרויסגליקס. די דראַמע גופע באַשטייט אין דעם, וואָס אַש טײַטשט אויס, אז קוילער-געסל יאָגט זיך נאָך א מיראַזש — דער ייִכעס פון די צעפוילטע גרויסגליקס איז גאָר קיין ייִכעס ניט. ער איז ווערטפול נאָר א דאַנק דעם ווערט, וואָס דאָס קוילער-געסל לייגט אין אים אַרײַן, אַנדערש געזאָגט, נאָר א דאַנק דער „העכערער מאָראַל” פון דעם אופגעקומענעם. די דראַמע באַשטייט אין דעם, וואָס ראָזע באָרנשטיין, די ענערגישע גאָרקיכערן, איז די אייגנטלעכע היטערן פון דעם גרויסגליק-ייִכעס.

„ראָזע: ... איך האָב כאַסענע געהאַט פאַר די גרויסגליקס... פאַר די גרויסגליקס האָב איך מײַן גאַנץ פאַרמעגן צוזאַמענגענומען, ניט געשלאָפן, ניט געגעסן... יעדערן מײַן ביסן אוועקגעגעבן, געזאַמלט גראָשן צו גראָשן, אז איך זאָל מיט די גרויסגליקס כאַסענע האָבן... איר גייט און שענקט דאָס אַלץ

[1]) „Вспомним его драму „Белая кость“, где он мезальянс разоренного представителя еврейской местечковой знати с разбогатевшим кабатчиком пытался придать характер символа „грядущего хама“. В. Ин. Лит., 1928, 6, 126.

אוועק... אָ, ניין! איר. שענקט דאָס ניט אזוי ביליק אוועק! טײַער קאָסט דער נאָמען! איר פארשטייט זיך ניט דערויף... (צו זאָסיען): און זי, פרײַלן, גרויס-גליקס טאָכטער, נעמט דעם ערשטן בעסטן יונג פון גאס"... (דער „ערשטער בעסטער יונג פון גאס" איז ראָזעס קוזין. — מ. ע.).

טראכט זיך ארײַן — און עס באקומט זיך דיזעלביקע סיטואציע, וואָס אין „גאָט פון נעקאָמע". יענקל שאבשאָוויטש שרײַבט א סייפער-טוירע, שאפט זיך א כאָלעם, טרוימט וועגן א מיראזש — זײַן טאָכטערס ריינקײַט, בעיס זײַן טאָכטער איז אן אויסגעלאסענע; ראָזעס מיראזש — איז די גרויסקײַט, ריינקײַט און שטאָלצער ייִכעס פון די גרויסגליקס, בעיס די גרויסגליקס — די מענער פראָסטיטויִרן מיט זייער ייִכעס און די גרויסגליק-מיידלעך גייען גאָר צום ערשטן בעסטן יונג פון גאס. שאבשאָוויטש פירט דורך א שארפן שטריך צווישן זיך און זײַן ווײַב — און זײַן טאָכטער; ראָזע צווישן זיך און אירע קרויווים — די גאסן-יונגען. דאָך האָט אש געוואגט צו די שאבשאָוויטשעס און מאָטקע גאנעוו ארויסווײַזן בלויז סימפאטיע, מיטגעפיל — בייס אין „ייִכעס" איז ער שוין ארויס מיט אָפענער אפאָלאָגיע פון דער באלעגופישער מאָראל, ווײַל צופעליק זײַנען אין „ייִכעס" אלע אויסערלעכע פאָרמעס אָפגעהיט: ראָזע האלט ניט קיין „הײַזל", בלויז א רעסטאָראציע, עמעס מיט „נומערן".

נאָך בוילעטער קומט צום אויסדרוק די אפאָלאָגיע פון אן אופגעקומענעם בורזשוא און פון זײַן מאָראל אין אשס „לאנדסמאן". געשריבן בעיס אשס ערשטן באזוך אין אמעריקע, איז עס דער ערשטער פרווו אריבערצופלאנצן דאָס קוילער-געסל אפן אמעריקאנער באָדן. די אידעאָלאָגיע פון דעם „אָלרײַט-ניק" אין איר גאנצער באגרענעצטקײַט, פיליסטערישקײַט, זאטקײַט שוימט דאָ איבער די ברעגן, פארפלייצט די פיעסע, ווי נאָך ערגעץ ניט אין אשס ווערק. דער הויפט-העלד — זשאק — דאָס איז מאטיס פון דער „יאטישער טאָכטער". עס איז אראָפגעקומען קיין אמעריקע אויך זײַן קאָלעגע, וואָס בלײַבט בא זײַן אלטן נאָמען, אונדזער גוטער באקאַנטער שלוימע מאלעך.

„זשאק (צו מאלעכן): געדענקסט, ווען מען האָט געפאשעט פערד אף די לאָנקעס, שאבעס נאָך מיטיק, דעם ווײַסן בולאן, ווען ער האָט זיך צעברי-קעוועט איבערן געסל, די ווײַבער זײַנען אנטלאָפן. איז דאָס געווען א פערד! וואָס איז געוואָרן מיט אים?".

„מאלעך: געפאָרן אפן קראָנשטענוויצער מארק, האָט א פוס צעבראָכן, גאָר ניט געהאָלפן, מע האָט אים געמוזט פירן צום היטצעל".

אין דער אלטער היים האָט זשאק — מאטיס געלאָזן א קאלע, וואָס האָט אים „ליב געהאט, איר סוף אָפגעגעבן צוצודעקן זיך אין די ווינטערדיקע נעכט. האָט געבראָטענע הינדעלעך געגאנוועט בא איר באלעבאָס און אים אין שטאל געבראכט", ווי יענטע נאָטען אין „שטעטל". דער קוילער-יונג קומט אראָפ אין אמעריקע, מאכט א לעבן, האָט שוין א גרויסע פאבריק און א קראָם פון פאר-

טיקע קליידער — ווערט מיט איין וואָרט אן „אָנקעל מאָזעס". דער קוילער-יונג ווערט זאַט, אָנגעפרעסן: „אינדערהיים עסט מען נור סימכעס-טוירע געגדזנס מיט קרויט. דאָ וועט איר עסן יעדן טאָג געגדזנס, יעדער טאָג איז אין אמעריקע סימכעס-טוירע". אויך זשאַק וויל זיך איינקויפן אין ייִכעס — די אמעריקאנער גאָלדמאנס זיינען די דייטשן, די יאהודישע קעניגשטיינס, וואָס זשאַק וויל זיך מיט זיי מעשאדעך זיין; דער אמעריקאנער ר' יויכענען — דער דייטש-מעריש-שפרעכנדער מיסטער בענדעט. „דער לאנדסמאן" אָטעמט אָבער מיט אָפּטימיזם: זשאַק הערט אויס אשס מוסער און איבערצייגט זיך, אז זיין אייגענער שטייגער, זיין אייגענע מאָראל שטייט העכער פון דער מאָראל פון די בענדעטס און קעניגשטיינס:

„זשאַק (צו בענדעטן): איך האָב געמיינט, אז איר זייט אידעלע, פיינע מענטשן — דייטשן. איך האָב פאר אייך דערעכערעץ געהאט, איך האָב זיך געוואָלט פון אייך אָפּלערנען, ווי א פיינער מענטש צו ווערן. (צום אוילעם) האָבן זיי מיך דאָס אביסל אָגעלערנט — איז דאָס אידלקייט, איז דאָס פיינקייט?".

ניט צו לייקענען, אידלקייט און פיינקייט דארף מען זוכן נאָר באם אָל-רייטניק. זשאַק האָט טאקע כאסענע מיט דער טאָכטער פון זיין געוועזענער קאלע, מיט א יונג מיידל פון דער אלטער היים, בעיס ער איז דאָפּלט אזוי אלט ווי זי. דערפאר איז זי אָבער „א היימיש קינד", וואָס האָרכט דער מאַמען און האָט גאָרנישט דאקעגן ארייַנצוקומען אין א שמאלץ-גרוב. און אש פארענדיקט די קאָמעדיע מיט אזא מין אידיליע:

„זשאַק (נעמט די מיידל באַ דער האנט און גלעט איר דעם קאָפּ): און יאָ, וועסטו זיין א גוט ווייבל, וועט דיר וויל זיין ווי די וועלט. נור ניט קיין גרויסארטיקע מאדאם, כאָטש דו וועסט האָבן געלט. און ייִדישלעך זאָלסטו מיר דאָ אין הויז אייַנפירן, ווי אינדערהיים. דו הערסט! ווי זי אָלעהאשאָלעם, ווי די מומע בליומעלע — ייִדישלעך, ייִדישע מייכאָלים, היימיש. דו הערסט! (אונדזער קורסיוו — מ. ע.).

„שיינדעלע: וועסט אים קאָכן ייַכעלעך און געבראָטענע הינדעלעך, ער האָט עס גערן"...

5

אשס ביבלישע פיעסעס פון דעמדאָזיקן פעריאָד (1908—1914) „ייִפּטאָכס טאָכטער", „אמנוין און טאָמאָר" (1909) און די היסטאָרישע דראמע „שאבסע צווי" זיינען ווייניק אינטערעסאנט. ווי אין די פּראָזאישע ביבלישע זאכן, האָט אש ניט מיט וואָס צו קומען צו דער פארגאנגענהייט. ער פארמאָגט ניט קיין שום וויכטעקערע אידייע, וואָס זאָל מעגלעך מאכן א קינסטלערישע איבערפורעמונג און דעפאָרמירונג פון דעם ביבלישן שטאָף, וואָס זאָל אף אן עמעס מאָדערנעם אויפן איבערקליידן די ביבלישע געשטאלטן. געבוירן אין א שווע-

רער רעאקציִע-צײַט, געטראָגן פון דעם דראנג צו אנטלויפן פון דער ווירק-
לעכקייט, פארמאָגן די פּיעסעס דעקאדענטיש-מאָדערניסטישע אידייקעס. ס׳ראָוו
איז עס די דעקאדענטיש-קרענקלעכע עראָטיק, וואָס קלינגט שוין אָפּ אין „גאָט
פון נעקאָמע״ (מאנקע—ריווקעלע) און וואָס באזירט, ווי מיר האָבן שוין אָנגע-
וויזן, אף דער טעאָריע פון דער מינדערווערטיקייט פון דער פרוי און אפן
געדאנק, אז די פרוי איז דער מאָקער פון אלעם שלעכטן. דער שטאָף פון
„אמנוין און טאָמאָר״ ווערט „מאָדערניזירט״ אף אזא מין אויפן, אז טאָמאָר
רייַסט זיך טאקע טײַוועדיק-נײַגעריק צו אמנוינען, און עס שטיצט זי אונטער
דערבײַ אוושאָלוים, וואָס וויל „פארוויײַבלעכן״ אמנוינען און אָפּשטויסן אים
אזוי ארים פון די מעלוכע-איניאָנים, פון די מילכאָמעס און שלאכטן פון דער
צײַט. אמנוין ווארפט אָפּ טאָמאָרן, ווי נאָר ס׳רופט די שלאכט. און אין „ייִפ-
טאָכס טאָכטער״ ווארפט די טאָכטער די געזונטע, פּראָסטע ליבע פון איר כאָסן
און רייַסט זיך צום טהאָם, צום עקלדיקן, בעהיימישן גאָט מוילעך. אויך „שאבסע
צווי״ איז געבויט אפן עראָטישן מאָטיוו שאבסע—סאָרע, די עראָטיש-מעשו-
גענע סאָרע און דער דעקאדענטיש-כאראקטערלאָזער שאבסע. דאָס זײַנען אלץ
אידייקעס, צוגעצויגן פון דער פרעמד, און ענלעך ווי אין די ביבלישע פּראָזע-
ווערק, פארלירט גלײַך בא זיי אש לאָשן, לאָזט זיך ארײַן אין „געזאנגען״,
רעדט הויכע, מעליצעדיקע ווערטער, דעקלאמירט אָן א שיר, פארבײַט דאָס
קינסטלערישע בילד אף דער פּאפּירענער דעקאָראציע. עס איז סימפּטאָמאטיש,
וואָס דער קליינבירגערלעכער אינטעליגענטישער פּוילישער שרײַבער זשולאווסקי
גיט קימאט גלײַכצײַטיק און אפן זעלביקן מאָטיוו אסאך א שטארקערע שאבסע-
צווי-דראמע. דער ייִדישער טעאטער אין אויסלאנד האָט אפילע געפּרווט אין
די לעצטע יאָרן מיט דערפאָלג צעניפשמעלצןביידע פּיעסעס, אשס און
זשולאווסקיס.

דאָס איז דער סאכאקל פון די יאָרן 1906—1914, ווען ס׳איז אנטשטאנע
מער ווי א העלפט פון אשס דראמעס. אשס דראמאטישע פּראָדוקציִע זינט
דער וועלט-מילכאָמע האָט שוין גאָר קיין ווערט ניט (אכוץ „מאָטקע גאנעוו״,
וואָס איז אָבער באארבעט פון א ראָמאן). עטלעכע דראמעס פון דעמדאָזיקן
פּעריִאָד פון אשס דראמאטורגיע שטייען שוין באַם ראנד פון גראפאָמאניע.
אזוי צ. ב. די „מאראנען״ (1919). דער שטאָף איז גראָד דראמאטיש: די
מאראנען, וואָס לײַדן די גרעסטע יעסורים צוליב דער ייִדישער רעליגיִע, וואָס
איז זיי אין טאָך ניט באקאָנט, קומען ענדלעך אָן נאָך א ריי פּלאָגענישן אין
פרײַען האָלאנד, דערקענען דעם עמעסן מעהוס פון דער ייִדישער רעליגיִע
און לעבן איבער די גרעסטע אנטוישונג. אז דער שטאָף איז טיף דראמאטיש,
האָט געוויזן די טראגישע לעבן-געשיכטע פון אוריִעל אקאָסטא, און גוצקאָוו
האָט טאקע אף דעמדאָזיקן מאָטיוו אויסגעבויט א שטארקע פּיעסע. אש איז
אָבער אין יאָר 1920 שוין א יאהודישער שרײַבער, דער „גרויסער נאציִאָנאלער

דיכ:ער" פון „קידעש האשעם", ער פריידיקט וועגן קידעש האשעם און גרויסן יידישן גאָט — און אויב אזוי — אויב אזוי, ווו איז דראמע? ווו איז די אנטוי־שונג פון די מאראנען? עס בלייבט בלויז פלאך פאר קלעריקאלער, פאטריאָ־טישער דעקלאמאציע אָן איבערצייגונג, אלזאָ אויך אָן קיין שום לעבעדיקן אָטעם.

שווידערלעך אומגעלומפערט איז די קידעש־האשעם־דראמע „א שנירל פערל" (1916), געשריבן אין רעכטן ברען פון דער אימפעריאַליסטישער מילכאָמע. די דראמע עפנט זיך מיט א מעליצעדיק טראפארעטן פראָלאָג:

„מאָשיאַך: האָסט אופגעעפנט מיין הארץ צו פארנעמען דעם וויי פון דער וועלט, און מיר ניט געגעבן די מאכט צו העלפן איר. אזוי נאָגט אן אייביקער צאאר מיין הארץ... אזוי שלאָפן זיי און ווארטן דוירעס, דוירעס אין דער אייביקער נאכט אף יענער זייט, און איך זע דעם כאָלעם־שמייכל א'בער דער נאכט ליגן..." א. א. וו., א. א. וו.

אין פראָלאָג נעמען אָנטייל: טיטוס, מאָשיאַך און די מוטער. טיטוס — דאָס איז די מילכאָמע; מאָשיאַך — איז מאָשיאַך, „יידישקייט"; די מוטער — די ליידן פון דער וועלט, וואָס באפרייען מאָשיאַכן פון זיינע קייטן, גיבן אים אָבער נאָך ניט די מאכט (דאָס קען גאָט גיבן, ווייזט אויס, בלויז גאָט אליין). מילכאָמע — איז א „גאָיִשע" זאך און שטייט אין א שארפער סטירע צו „יידישקייט".

אין ווייטערדיקן פארלויף פון דער פיעסע ווערט טאקע טיטוס פארוואנדלט אין א ראָצכישן פּאָגראָמירנדיקן צארישן פּאָלקאָווניק, און מאָשיאַך — אין א שלוימע נאָגיד, אין דעם נעגידישן פירער פון א שטעטל, רעב מיילעך. אפן שטעטל און ביפראָט אף מיילעכן גיסן זיך אויס אלע צאָרעס און אומגליקן פון דער מילכאָמע: דער ראָשע, דער פּאָלקאָווניק, קאָנפיסקירט דעם גאנצן פאר־מעגן פון די יידן ביזן לעצטן לעבל ברויט. וויל אפילע צונעמען די יונגע טאָכטער פון רעב מיילעך — און ס'ראטעוועט זי דער באָבעס שנירל פערל, וואָס פארוואנדלט זי אין אן אלטער פרוי, אין דער באָבען גופע. פון די צאָרעס הייבט אָן מיילעך אפילע צו צווייפלען אין דער עצעם עקזיסטענץ פון גאָט — דאָך ווערט אים גלייך קלאָר גאָטס גערעכטיקייט, וויבאלד ער דערוויסט זיך, אז זיינע קינדער קעמפן אין פארשיידענע ארמייען און פארטיליקן איינער דעם צווייטן אין נאָמען פון נייעם אָפגאָט, דעם פאָטערלאנד. און דאן, ווען „ברודער האָט ברודער דערקענט", בלאָזט רעב מיילעך די גרויסע באפרייונגס־טקיִע.

די אומגעהייער רעטארישע דראמע איז אלזאָ אן אייגנארטיקער געמיש פון פאציפיזם, שאָוויניזם און מיסטיק. אלץ איז דאָ אומגעווינטלעך, ווולגער־סימבאָליש, הימלדיק. שלוימע נאָגיד איז שוין מאָשיאַך. א רוסישער פּאָל־קאָווניק — טיטוס האָראָשע. א יונג מיידל ווערט פארוואנדלט אין א באָבע. די קאָמפּאָזיציִע פון דער דראמע ווערט אָנגעהאנגען אפן דעקאָראטיוון מאָטיוו פון שנירל פערל: „עס לייכטן די פערל אף די העלדזער פון אונדזערע געפיי־

ניקטע טעכטער מיט א צנועדיק-קלאָר ליכט און זאָגן איידעס אף זייער ריינקייט״.

ריינסטע גראפאָמאַניע - איז די דראמע „יוסף״, (1924), דאָ פעלט שוין אפילע די דעקאדענטישע עראָטישע אידייע פון די פריערדיקע ביבלישע פיעסעס, עס בלייבט בלויז שטיקנדיקע שונד.

אין „ראבי (רעווערענד) ד״ר זילבער״, פון אשס לעצטע פיעסעס (1930), ווערט דערציילט פון אן אמעריקאנער ראָוו, וואָס זיין לייכטזיניקע פרוי פאַרלאָזט אים, גייט אוועק מיט אן אנדערן, קומט דערנאָך אנטוישט, צעבראָכן צוריק. דער רעווערענד נעמט זי אוף אף אן עמעס „קריסטלעכן אויפן״, דעמלט קערן זיך אָבער אָפּ פון אים זיין קעהילע און זיין מוטער. ניט קיין שלעכטער מאָטיוו, א שאָד בלויז, וואָס מיט יאָרן צוריק האָבן אים שוין דורכגעקייט אף קאָלערליי אויפאנים די סקאנדינאווישע דראמאטורגען, איבערהויפּט איבסען און ביערנסאָן. דער רעווערענד דערמאָנט טאקע גיכער אן איבסענישן פּאסטאָר, איידער א מאָדערנעם אמעריקאנער ראָוו.

די סימבאָלישע „קוילן״ (1922—1928), איז א סאָציאַלע דראמע (פון דער פאשיסטישער קער-זייט געזען) מיט מעטערלינקיש-הויפּטמאַנישע פאנטאסטישע פיגורן, וואָס צו דער אקציע דארף מען זיי האָבן אף קאפּאָרעס. דאָס דארף זיין א דראמע פון דעם לעבן פון שאכטיאָרן. איר וויכטיקסטער טייל שילדערט די טרוימען פון ארבעטער, וואָס זיינען פארשאָטן געוואָרן אין די קוילן-גרובן און ווערן לאנגזאם פארסאמט. דער „רעוואָליוציאָנער״ זייצעוו רופט זיי צו א נייַ-לאנד, „א צויבער-לאנד, ניט פון אונדזערע מעקוימעס״.

„נאָר מיט א היימישער קשאקעלע, אן אייגענער, א מישפּאָכעדיקער, — אז עס האָט דיר נאָר געפעלט די קו די שטאלענדיקע, וואָס זאָל איר פארגאווערט פּיסקל ארויסשטעקן דערפון און זאָל דיר געבן א היימישן מריטשע, — אַז עס האָט נאָר געפעלט דאָס קעלבל, דאָס שקאָצל, וואָס זאָל דיר געבן א צאפּל ארויס פון צווישן די גרעזער, אז עס האָט דיר נאָר געפעלט דאָס זשרעבקעלע דאָס יונגע... אזוי איז אלץ דאָ געוועז. אלעס היימישע — דאָס פעלד, דאָס גרעזעלע, דאָס בוימל — דאָס יואסער דאָס קלאָרע און דער הימל דער שיינער, דער ליכטיקער״. אזוי ווייט גרייכט אשס האשאָגע פון דעם סאָציאַליסטישן צייבערלאנד! די כאָלעמדיקע שאכטיאָרן קומען צום צויבערלאנד. זיי האָבן אלץ צו זאט, אלע זייערע מאטעריעלע באדערפענישן זיינען געשטילט, פארזאָרגט — אָבער איין צאָרע: ניטאָ קיין הימל אין דעם פּראָלעטארישן וואונדערלאנד! דער אנטוישטער זייצעוו רופט גיין ווייטער — אן ארבעטער ענטפערט אים אָבער: „וואָס טויג אונדז דער הימל, אז די ערד איז צו אונדז גוט? האָבן מיר פון דעם הימל אסאך געהאט, ווען מיר זיינען געווען איינגעדרויסן אף דער פרייַ? דער הימל איז פאר די רייכע גוט״. זייצעוו הייבט דאן אָן צו שילטן: „איך בין אייך געקומען רופן צו זיך אליין, צום מענטש, וואָס שטרעקט זיך

אויס צו אײַך אף יענער זײַט, — און איר ווייסט ניט מער, נאָר ברויט, — שקלאפן וואָס איר זײַט, ווי דער מויל-אייזל אין פינצטערן קוילן-קאָרידאָר, ניט קיין פרײַע מענטשן". צום סאָף קאָנסטאַטירט ער ביטער: „גייט איר ניט מיט — גיי איך אליין. איינזאם שטייט דער מענטש — און האקט די וואנט יעדער איינער פאר זיך אליין" (אונדזער קורסיוו. מ. ע. דער לעצטער זאץ קלינגט שוין אָפּ איבסעניש).

אשס לעצטע דראמע איז בעכיין א פאמפלעט אף דער ארבעטער-באוועגונג. אש, וואָס האָט אָנגעהויבן מיט א דעקלאראציע וועגן „ערד", רופט יעצט צו די הימלען, צום אידעאליזם און אינדיווידואליזם, קעגן דעם פראָלעטארישן מאטעריאליזם און קאָלעקטיוויזם. „קוילן" איז דער לעצטער עטאפּ, דער פאשיסטישער גילגול פון דעם אויסגעליידיקטן אמאָליקן „נאָווי צום גאָט פון דער ערד" [1]).

6

אין אשס דראמאטורגיע שפּיגלען זיך, אלזאָ, אָפּ אלע עטאפּן פון זײַן אידעאָלאָגישן וועג. זי איז צוערשט קליינבירגלעך-אינטעליגענטיש („מיטן שטראָם"). אפן צווייטן עטאפ פון אשס דראמאטורגיע שפיגלט זי אָפּ זײַן אידייִשע פארלוירנקײַט, ניטרעצידירטקײַט, זײַן קלאמערן זיך אָן דער פאר-גאנגענער, פארקאפּיטאליסטישער פאָרמאציע און זײַן עלעגיש באוויינען פון פאקט, אז ס'איז שוין פאַרגאנגענהײַט, וואָס מע קאָן ניט צוריק דרייען, אום-קערן צוריק („מאָשיאכס צײַטן"). אפן דריטן עטאפ, דעם פרוכטבארסטן, איז זי באלעגופיש, אפּאָלאָגיזירט מער אָדער ווייניקער אָפן דעם אופגעקומענעם („גאָט פון נעקאָמע", „יִכעס", „לאנדכמאן"). אפן פערטן עטאפ ווערט זי א ווערקצײַג פון דער יאהודישער גרויס-בורזשואזיִע און ווערט ענדגילטיק פאשיזירט („דער טויטער מענטש", „א שנירל פערל", „קוילן").

אין דערדאָזיקער קינסטלערישער עוואָליוציִע שפיגלט זיך אָבער אָפּ געטרײַ די סאָציִאלע געשיכטע פון גרויסע צווישנשיכטן פון דער יִדישער בורזשואזיִע אין די יאָרן 1900—1930. א טייל אירער הערט צעמאָלט און צעקוועטשט דורכן אופבלִיענדיקן קאפיטאליזם, ווערט אין אים אנטוישט, פארורטיילט אים און בענקט צום פארקאפיטאליסטישן נעכטן, מאָלט זיך אים אויס אידיליש. אין די רעוואָליוציע-יאָרן 1905—1907 שטייט זי צעטומלט, בעהאָלעדיק צעשראָקן אפן שייד-וועג, ניט וויסנדיק וווהין צו קערן זיך, צי רעכטס צי לינקס, און פורעמט

[1]) אין דעם ערשטן וואריאנט פון „קוילן" („די קינדער פון ערד") איז נאָך די מעטערלינקישע פאנטאסטיק שוואך פארטראָטן. מיט דער וואקסנדיקער פאשיזירונג פון אשס שאפן איז נייטיק געוואָרן פארשטארקן דעם פאנטאסטישן טייל, ווי א מאסקירונג-מעטאָד פון א בורזשואז-צווייִעטדיקן שרײַבער, ווען ער באהאנדלט א טעמע, וואָס איז ענג פארבונדן מיטן פראָלעטארישן קלאסנקאמף.

אויס א בעהאָלעדיקע נאַציאָנאַליסטיש-„סאָציאַליסטישע“ אידעאָלאָגיע. אין די קריזיס-יאָרן 1900—1904 און אין די שפּעטערדיקע רעוואָליוציע-יאָרן איז צו איר געוואָנדעט אַ סך אויפמערקזאַמקייט און זײַן שאַפן דריקט אויס איר פּסיכאָ-אידעאָלאָגיע. אין די רעאַקציע-יאָרן, וואָס נאָך דער רעוואָליוציע, דריקט אויס אַ ס דערהויפּט איר צווייטן טייל, דעם באַלעבאָטיש-אויפשטײַגנדיקן, און שפּיגלט אָפּ זײַן פעסטן פילן זיך אין זאָטל, זײַן זאַטע האָפּערדיקע טאַכלעס-דיקייט. אָן דערפאָלג פּרווט אויך אַ ס אין דעמדאָזיקן פּעריאָד שאַפן מאָדער-ניסטיש-דעקאַדענטישע דראַמעס. זינט דער אָקטיאַבער-רעוואָליוציע גייען אָבער אַריבער גרעסערע מאַסן פון דער ייִדישער קליינער און מיטעלער בורזשואַזיע אונטער דער דיקטאַטור פון דער גרויס-בורזשואַזיע, זיי ווערן פאַשיזירט, און אַ ס שאַפט זײַנע יאַהודישע, שאָוויניסטיש-קאָנטער-רעוואָליוציאָנערע ווערק. (פּגל. דעם ווייער באַלערנדיקן אַרטיקל פון פּ. נאָוויק „דער יאַהודי איז צוריקגעקומען“, אין מינסקער „שטערן“, 9, 1930, וואָס שילדערט די וואַקלענישן פון גרויסע שיכטן פון דער ייִדישער בורזשואַזיע אין אַמעריקע זינט דער אימפּעריאַליסטי-שער מלחמה און זייער איצטיקע בולעטע פאַשיזירונג).

אַ ס דראַמאַטישע ווערק זײַנען תּמיד שוואַכער פון זײַנע פּראָזאַישע זאַכן, ווײַל אויף יעדן טאַפּ איז' אַ ס פּסיכאָ-אידעאָלאָגיע — די פּסיכאָ-אידעאָלאָגיע פון אַ בורזשואַזן צווישנשיכט, — ניט דראַמאַטיש, מײַדט אויס קאַמף, איז געניגט צו פּשרה. אין אַ ס דראַמאַטישע ווערק קומען אָבער אויך בולע-טער צום אויסדרוק די גוואַלטיקע פעלערן פון זײַן קונסט. די אַפּאָלאָגיע פון דעם אויפגעקומענעם ווירקט דאָ נאָך נאַקעטער, נאָך עקלדיק-זאַטער, נאָך פיליסטערישער, וואָרעם אין דעם דראַמאַטישן זשאַנער ווערט זי אַרויסגערוקן פון דעם שטייגער, וואָס מילדערט אָפּ, אין דער רײַכער דאָקומענטירונג פון דער פּראָזע, דעם באַלעבאָטישן גרונט-טאָן (אַשטייגער די פּרעכטיקע אָרעמשאַפט-בילדער אין דעם ראָמאַן „מאָטקע גנבֿ“).

די אַלע סיבות ברענגען דערצו, אַז גראָד אין דעם דראַמאַטישן זשאַנער איז אַ ס גיכער פאַרכאַפּט געוואָרן פון אויסערלעכע, מאָדערניסטישע האַשפּאָעס ווי אין זײַן פּראָזע, — די אָרגאַנישע אומבאַהאָלפנקייט אין דעם דראַמאַטישן זשאַנער רופט אַרויס די שטרעבונג זיך אָנצושפּאַרן אויף פרעמדע מוסטערן.

———

די טעמע „אַ ס און דער מאָדערניזם“, אַ ס און די דעקאַדענטישע, דעגראַ-דירנדיקע קונסט פון דער בורזשואַזיע אויפן גרענעץ פון 19-טן און 20-טן י״ה פאַרדינט אויפמערקזאַמקייט. ניט ביכדיי אויסצוציילן און גענויער פעסטשטעלן די אָדער יענע האַשפּאָעס פון דער מאָדערניסטישער שול אויף אַ ס שאַפן, נאָר ביכדיי פעסטצושטעלן — געוויסע טיילן פון אַ ס שאַפונג אין יענער דעגראַדירנדיקער קונסט, וואָס צייכנט אָפּ, פון איין זײַט, דעם סטיל פון דער

זינקענדיקער בורזשואזיע אין איר לעצטן עטאפּ, ערעוו דער גרויסער רעוואָ-ליוציאָנערער אופטרייסלונג פון די יאָרן 1905—1917, פון דער אנדער זײַט, — די פארקנעכטונג פון א ריי צווישנשיכט-שרײַבער דורך דער בורזשואזיע, וואָס ברענגט צו דער פולשטענדיקער יערידע פון זייער קונסט. שטודירט מען אשט עקלעקטישע דראמאטורגיע, דערמאָנט זיך ביפראט דער גוירל פון גערהארדט הויפּטמאַן, וואָס האָט אָנגעהויבן מיט ווערק, וואָס האָבן געוועקט גרויסע האָפענונגען („די וועבער" האָט הויפּטמאַן פארפאסט אונטער דער האשפּאָע פון דער וואקסנדיקער דײַטשעשער סאָציאַל-דעמאָקראטיע, נעמענדיק פארן אויס-גאנג-פּונקט די אָפּהאַנדלונג פון ווילהעלם וואָלף, דעמיעניקן, ויעמען מארקס האָט געווידמעט דעם ערשטן באנד „קאפּיטאל"), איז גיך אוועק אין דינסט פון דער בורזשואזיע, און גיך געענדיקט מיט מיסטישע און שאָוויניסטישע פּיעסעס. די רעאקציע אין הויפּטמאַנס שאפן צייכנט זיך אויך גלײַך אָן מיטן אָפּגאנג אין דער געשיכטע פון מיטלאלטער („דער אָרעמער היינריך"), מיט סימבאָלישע און מיסטישע פּיעסעס. ער איז געווען א דיכטער פון א צווישן-שיכט, ניט נאָר לויט זײַן אידעאָלאָגיע, נאַר אויך לויט דער אָפּשטאמונג. „הויפּטמאַן — זאָגט מערינג (269) — שטאמט פֿון יענע פּראָלעטארישע שיכטן, וואָס שטרעבן זיך ארופצוארבעטן דורך האכנאָעדיקער צופּאסונג צו די אונטערדריקער פון זייער קלאס [1]).

אויך הויפּטמאַן האָט זיך קעסיידער געוואקלט צווישן נאטוראליזם און סימוואָליזם, און מערינג קוואליפיצירט אָפּט זײַן קונסט ווי אן עקלעקטישע. מערינג אונטערשטרײַכט ווײַטער הויפּטמאַנס קנאפּן אינטעלעקט: „בא גרויסע היסטאָרישע און פילאָזאָפישע שטאָפן פאלט דורך הויפּטמאַן פולשטענדיק". הויפּטמאַנס וואקלדיקײַט ברענגט צו א קעסיידערדיקער אָפּהענגיקײַט פון פרעמדע מוסטערן און האשפּאָעס. אפן כאראקטערלאָזן טאלאנטפולן דיכטער איז גלײַך אופמערקזאם געוואָרן די בורזשואזיע: „מיטלמעסיקע טאלאנטן, ווי הויפּטמאַן, נייטיקן זיך קוידעמקאָל אין זעלבסטקריטיק, און אין זײַן פּריצײַטיקן סאָף ווי א דיכטער טראָגט א גרויסן טייל פון שולד די קליקע, וואָס האָט מיט אלע מיטלען פון דער רעקלאמע פאבריצירט אים א טומלדיקן רום. וואָלט

[1]) וואָס איז ווידער בעניייע אשט סאָציאַלער אָפּשטאמונג, איז זײַן פאָטער מײַשע גאָמבינער צוערשט געווען א פארטעגלעכער טריכער (געהאנדלט מיט שעפּסן, וואלד א. א. וו.), שפּעטער פּאראָרעמט געוואָרן, און אש האָט אפילע אין דער יוגנט געמוזט ווערן א מעלאמעד אפן דאָרף. „שאָלעם אש האָט, דוכט זיך, געלעבט צווישן צוויי וועלטן — פון איין זײַט, ברידער, היכע געזונטע יונגען, וואָס פלעגן האנדלען מיט גוייִם, קאצאָקים און פלעגן ליב האָבן א לעב טאָן (עטלעכע פון זיי האָבן ארויסגעוואנדערט קיין אמעריקע און געוואָרן „לײַט"), פון דער אנדער זײַט, עלטערע שטיף-ברידער כסידים, וואָס פלעגן דאווענען אין שטיבל און גיין אָנגעטאָן אין זײַדענע קאפּאָטעס". פארגל. דר. גליקמאנס זיכרוינעס אין די ליט. בלעטער. 1930, 51—52, ווו ס'איז צעשפּרייט אסאך מאטעריאל צו אש' קינדער- און יוגנט-יאָרן און צו דער כאראקטעריסטיק פון קוסנע אין די יאָרן 1880—1900.

ער פארשטאנען, ווי זיי צו שטעלן א ווידערשטאנד און וויַיטער צו גיין אפן וועג, וועלכן ער האָט אָנגעהויבן מיט זייַנע „וועבער" און „ביבערפעלץ", וואָלט זייַן גורל גליקלעכער געווען. דערצו אָבער דארף מען זייַן א גרויסער דיכטער, וואָס איז אף זייַן שטייגער טאָמיד אויך א גרויסער כאראקטער" (פראנץ מערינג. צור ליטעראטור-געשיכטע. באנד 2, 194, בערלין, 1929).

בא דער גאנצער פארשיידנקייט פון אשן און הויפטמאנען, קוואליפיצירט מערינגס לעצט-ציטירטער גרויזאמער אורטייל אויך אשס ליטעראַרישן גורל.

5. אשס ראָמאנען פון אמעריקאנער לעבן

„יעדן טאָג איז אין אמעריקע סיכבעס־טוירע״
ש. אש. „דער לאנדסמאן״.

„אמעריקע איז א פארקערטע וועלט. דאָ לעבט
מען באנאכט, און מע איז טויט באטאָג״.
ש. אש. „אָנקל מאָזעס״.

1

צוויי ווערק זײַנען פאָרויסגעגאנגען אשס גרויסע לײַוונטן פון ייִדיש-אמע-ריקאנער לעבן: די קאָמעדיע „דער לאנדסמאן״ (1909) און די גרויסע דערציי-לונג „אמעריקע״ (1910—1911). ביידע ווערק שטייען אָבער אין א שארפער סטירע איינער צום צווייטן. עס איז יענע סטירע, וואָס איז כאראקטעריסטיש פאר אשס גאנצן שאפן זינט דעם „שטעטל״, און וואָס אש באמיט זיך טאָמיד זי צו פארגלעטן, פארשמירן. אמאָליקע יאָרן האָט אש זי אויסגעדריקט אין דער סימבאָליק: קוילער-געסל — בעסמעדרעש-געסל, די מאטיסעס און די יאָרדיש-באלעבאטישע גאָלדמאנס. די סטירע צווישן איין קליינער שיכט פון דער ייִדישער בורזשואזיע, וואָס שטײַגט ארויף, וואקסט עקאָנאָמיש, איז זאט-האָפערדיק, און דער צווייטער שיכט — דער „באלעבאטישער״, דער ווײַט-גרעסטער, וואָס גייט אונטער מיטן פאנאנדערוויקלען זיך און אופבלי פון קאפיטאליזם. ווענדנדיק זיך מיט איין פאָנים צו די מאטיסעס, איז אש רעאליס-טיש, מונטער, באהאנדלט סארקאסטיש די באלעבאטישע וועלט; ווענדנדיק זיך מיטן צווייטן פאָנים צו דער יאָרדישער האנדלקאפיטאליסטישער בורזשואזיע, איז אש ראָמאנטיש און עלעגיש-סענטימענטאל.

אין די גוטע „שטעטל״-צײַטן, אין דער ערשטער טקופע פון זײַן שאפן, איז אשן אָן קיין שום גרעסערע שוועריקײַטן געלונגען צו פארלאטען דעם-דאָזיקן גוואלד-ריס. ער פלעגט די אקציע פון זײַנע ווערק פארלייגן אין אָפגע-שטאנענע פארוואָרפענע שטעטלעך; ער פלעגט די צײַט פון די געשעענישן פארוקן אין דער פארגאנגענהײַט, אין דער ווייניק-דיפערענצירטער האנדל קאפיטאליסטישער געזעלשאפט. אזויארום האָט זיך באקומען א ריי ווערק מיט

אן אמאלגאמירטן סטיל, א סטיל, אין וועלכן עס זײַנען צענויפגעשמאָלצן באַלעגופֿישע און יאָרדיש־באַלעבאַטישע מאָטיוון. די צײַט איז אָבער געגאַנגען, א היפּשע צאָל פֿון זײַנע העלדן האָט אויסגעוואַנדערט אין אַמעריקע, אין א לאַנד פֿון הויך־קאַפּיטאַליסטישער אַנטוויקלונג, אין א טקופֿע פֿון שאַרפֿסטן קלאַסן־קאַמף. און שוין אין רעזולטאַט פֿון אַ סך ערשטער, אויבערפֿלעכלעכער באַקאַנטשאַפֿט מיט אַמעריקע אַנטשטייען צוויי ווערק — „דער לאַנדסמאַן" און „אַמעריקע", וווּ ס׳פֿלאַצן מיט אַמאָל און מיט ראַאַש אַ סך שטעטלדיק־קוסטאַ־רישע לאַסטעס. דאַן שפּאַלט זיך אויך אַ סך סטיל. „לאַנדסמאַן" איז באַלעגופֿיש, „אַמעריקע" — יאָרדיש־עלעגיש. אַ סך קינסטלערישע אָנשטרענגונג אין די שפּע־טערדיקע יאָרן וועט ווידער אָוועקגיין אויף לייגן נײַע לאַסטעס, איצט וועט עס אים שוין אָבער אָנקומען מיט ריזיקער אָנשטרענגונג, און ענדיקן וועט זיך דידאַזיקע אַקציע אַ סך פֿון איצט אָן טאָמיד מיט א דורכפֿאַל. אַזוי וועלן אַנטשטיין אַש ראָמאַנען פֿון אַמעריקאַנער לעבן: „אַנקל מאָזעס", „די מוטער", „כאַיִם לעדערערס צוריקומען", „טויט־אורטייל", — ווערק פֿון א שווערער עקלעקטישער אָנשטרענגונג.

שוין אַן אויבנאויפֿיקער אויפֿציילן פֿון פּאַבוליאַטאַרישע מאָטיוון דערווײַזט, אַז אין „לאַנדסמאַן" און „אַמעריקע" האָבן מיר צו טאָן מיט פּאָר־אַרבעטן, פֿאַר־עסקיזן צו „אַנקל מאָזעס" און „די מוטער". אָט איז א ריי קאַפּיטלען פֿון „אַמעריקע", וואָס דערציילן, ווי מע גרייט זיך פֿאָרן פֿון דער אַלטער היים אין אַמעריקע — א פֿאָראַרבעט צום ערשטן טייל פֿון דער „מוטער". אָט איז די מיידעלע, ראָכעלע, וואָס גייט אויסשפּילן באַם רײַכן פֿעטער א האַלוואָע („אַמעריקע", 9—14), — א סצענע, וואָס וועט זיך איבערכאַזערן אין „אַנקל מאָזעס". אָט איז דער עפּיזאָד פֿון כּײַע פֿעטערס טויט, בוכשטעבלעך איבער־געכאַזערט אין „לאַנדסמאַן" (20) און אין „אַמעריקע" (27). דאָס שענסטע איז אָבער, וואָס אין ביידע ווערק פֿיגורירט שוין אַנקל מאָזעס גופֿע — אין ביידע אָבער געזען פֿון א דיאַמעטראַל־קעגנזעצלעכן קוק־ווינקל. אין „לאַנדסמאַן" איז אַנקל מאָזעס — דער אויפֿגעקומענער זשאַק, דער נעכטיקער מאַטיס פֿון קוילער־געסל, דער קאָלעגע פֿון שלוימע מאַלעך. ער איז שוין אין אַמעריקע, האָט, ווי אַנקעל מאָזעס, א פֿאַבריק און א קראָם פֿון פֿאַרטיקע קליידער, אַ סאַך הײַזער, און קוקט מיט זאַטע, אָלרײַטניק־אויגן אויף אַמעריקע: „יעדן טאָג איז אין אַמעריקע סימכעס־טוירע". דאָס גאַנצע לעבן איז פֿאַר אים א קעסיידער־דיקער זאַטער יאָנטעוו. שלוימע מאַלעכן גיט ער אַזאַ גוט־ברודערשע אייצע: „דו מוזט טון ווי איך האָב געטון. איך וועל דיר געבן עפּעס געלט, און קויף דיר אײַן אַביסל סכוירע, און פּעדלע, ברודער, און פּעדלע, און זע דיך אַרויס־צואַרבעטן, ווי איך האָב געטון. נור ניט אין דער שאַפּ אַרײַן, נור ניט קיין אָפּרייטער ווערן, ביססו א פֿאַרפֿאַלענער אויסס לעבן־לאַנג". דער קאָנפֿליקט לייזט זיך אַלזאָ אויף גאַנץ לײַכט, גאַנץ איינפֿאַך: די לאַנדסלײַט אַרבעטן נאָך

ניט בא אָנקעל מאָזעסן, זשאק העלפט זיי מיט געלט און גיט זיי אן אייצע אויסצומיַידן מיט אַלע קויכעס דעם שאפּ. אַלע דאַרפן מאַשמאָעס ווערן פּעדלער — און די סאָציִאַלע פּראַגע איז לעכאָלאפּאָכעס אין דעם קאָמפּלעקס זשאַק-לאַנדסלַייט געלייזט. און ענלעך ווי אָנקל מאָזעס, האָט זשאַק כאַסענע׳ מיט א לאַנדסמאַנס א טאָכטער, א „היימישער מיידל״, וואָס איז צוויי מאָל ייִנגער פון אים. קיין קאָנפליקט זעט זיך נאָך דערווײַל דערפון ניט אַרויס. אין „לאַנדסמאַן״ שטראַלט העל די זון פון אַשס סימפּאַטיִע צום אָלרייטניק, דערלאָזט ניט קיין שום קאָנפליקטן, און זשאַקן פאַרלאָזן מיר מיט א געפיל, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט א פּאָשעטן גראָבן יונג, אָבער א מעזעג-טויוו, א דימענט — מיר האָבן שוין פאַרגעסן ווענן דער שנײַדער-פּעקטאָרי אויבן אין זײַן קראָם, ווו עס באַגיסן זיך מיט שווייס צענדליקער שנײַדער, ביכדיי זשאַק זאָל האָבן „יעדן טאָג אין אַמעריקע סימכעס-טוירע״.

מיט א יאָר שפּעטער שרײַבט אָבער אַש זײַן ראָמאַן „אַמעריקע״, און ווידער דערשײַנט דאָ אַף א ווײַל אָנקל מאָזעס, וואָס איז גלײַך זשאַקן, וואָס איז גלײַך מאַטיסן פון דער „יאַטישער טאָכטער״. ווען מייער קומט אַרויף צו די לאַנדסלײַט, וואָס זיצן און שמועסן פון זייער שטעטל און האָרכן נײַס פון אן אָקאָרשט אַראָפּגעקומענעם, באַווײַזט זיך דאָ אויך „איינער אן עלטערער מענטש, מיט א דיק בײַכל און אַסאַך גאָלד אַף זיך... דער אוילעם האָט אים גערופן דער אָלרײַטניק, — האָט עפּעס גערעדט וועגן יאָרצײַט און וועגן אַהיים פאָרן נאָך יאָרצײַט. דערנאָך האָט ער דערציילט וועגן זײַנע געוועזענע קאַלעס, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אינדערהיים... דערנאָך האָט ער דערציילט, דער אָלרײַטניק, אַז אַלע זײַנע געוועזענע קאַלעס שיקן צו אים די דערוואַקסענע זין און פאַר יעדן קוש, וואָס ער האָט געגעבן די מוטער און די יונגען, באַצאָלט ער יעצט די זין צו צען דאָלאַר... דער אוילעם איז אַרײַנגעקומען אין א ליכטיקער שטימונג פון דעם אָלרײַטניקעס מײַסעס מיט די קאַלעס, און דער אָלרײַטניק האָט אַראָפּגעשיקט נאָך ביר פאַר דעם גאַנצן אוילעם״ („אַמעריקע״, 28). און אין „אָנקל מאָזעס״ לייענען מיר: „אָנקל מאָזעס איז געווען א קוזמינער לאַנדסמאַן... און פלעגט נאָר אים דערמאָנען אָן קוזמין, אָן א מענטשן, וועלכן ער האָט געקענט אין זײַן יוגנט... האָט עס אים אַזוי געדריקט אַז עס האָבן זיך באַלד געוויזן טרערן אין זײַנע אויגן. ער פלעגט אָפּטמאָל אַרײַנפאַלן צו די קוזמינער, ווען זיי האָבן פאַרבראַכט שאַבעס אינאָווגט בא א לאַנדסמאַן און זיך צוהערן צו די קוזמינער מײַסעס״. („אָנקל מאָזעס״, 68). צום דריטן מאָל כאַזערט זיך איבער דער מאָטיוו אין דער שפּעטערדיקער נאָוועלע „לייבל אינדערהיים און לייבל אין אַמעריקע״, ווו עס ווערט נאָכאַמאָל באַרירט די אָנקל-מאָזעס טעמע. אַגעוו, איז דער קאַרגער פּעטער וואָלף, מייערס ייִנגערער ברודער („אַמעריקע״) — דערזעלביקער לייבל פון דער נאָר-וואָס דערמאָנטער נאָוועלע (225—226). די ווערק „לאַנדסמאַן״, „אַמעריקע״,

„אָנקל מאָזעס", „לייבל אינדערהיים — לייבל אין אמעריקע", „די מוטער" בילדן אלזאָ איין ענגערן קאָמפּלעקס.

עס איז קימאט אומגלויבלעך, אז דערזעלביקער שרײַבער האָט קימאט גלײַכצײַטיק געשריבן אזעלכע ווערק, ווי „דער לאנדסמאן" און „אמעריקע". אין „לאנדסמאן" באגיטיקט אש דעם קאפּיטאליזם און דעם קאפּיטאליסט, פּרייט זיך מיט זײַן גדולה, מיט „זײַן" אמעריקע. אין „אמעריקע" פארשילט ער דעם קאפּיטאליזם. ס'איז א ווערק, וואָס אָטעמט מיט שווערער מעלאנכאָליע, א ווערק אין צארטע, עלעגישע טענער. ס'איז אמעריקע, געזען פון שטאנדפּונקט פון די פּײַנע ייִכעסדיקע ייִדן, וואָס האָבן מיטאמאָל אין דעם קאפּיטאליסטישן געהענעם פארלאָרן דעם באָדן אונטער די פיס. „ער, מייער רעב יאָסעלעס סאָכאטשעווערס, וואָס די שטאָט האָט געקלונגען מיט זײַן לערנען, א גערער כאָסיד און איז עפּעס פון־דער היים־אויס א סויכער געווען — זאָל ווערן א העמדל־נייער, ווי סענדערל דער דאמסקער שנײַדער בא זיי אין שטעטל! דאָ איז אלעס מעגלעך און פאר דעם איז עס דאָך אמעריקע" (19). די מייערס גייען ארום ווי אין נעפּל: „ווי אזוי ער איז דאָרט אהין (אין פאבריק) געקומען ווייס ער, נאָך ביז היינטיקן טאָג ניט, באָטש ער פאָרט יעדן טאָג צו דער ארבעט, און יעדן טאָג פון דער ארבעט" (18). אין אמעריקאנער קעסל באמיִען זיי זיך מיט אלע קויכעס אײַנצוהאלטן זייער אייגענע, אמאָליקע וועלטל. זיי ארבעטן טאקע אין פאבריק, אָבער „בלויז צוליב פּארנאָסע": "דער קאָרעוו פון דער דריטער סטריט האָט אים צוגערעדט, ער זאָל אויך ארײַנטרעטן אין עפּעס א כעוורע „אכדעס", ווו אלע ארבעטער האלטן זיך צוזאמען. נאָר אים האָט בעשאס מײַסע פארדראָסן, וואָס דער קאָרעוו האָט אים גענומען ביוּוכינעס ארבעטער. וואָס פאר אן ארבעטער איז ער? ער איז א ייִד, א ייִדיש־סייפער".

די עקספּלואטאציע פון די מייערס ווערט טאקע ניט געוויזן — זיי אליין באמיִען זיך עס ניט צו זען, זיי טיילן אײַן זייער לעבן אין צוויי וועלטן — די קאפּיטאליסטישע ראָד נעמט צו דעם גרעסטן טייל פון לעבן, אָבער דאָס איז ניט מאמאָשעסדיק; ווערנטלעך איז יענץ אויסגעטיילט ביסל לעבן, וואָס בלײַבט איבעריק, דאָס ביסל מישנײַעס, דאָס דאווענען — און דער אומענטש־לעכער בענקען צו דער אלטער היים. די פאמיליע ווערט אָפּגעפרעמדט, די קינדער ווערן אמעריקאניזירט, פארלירן דאָס ביסל „ייִדישקײַט". דאָס איינציקע קינד, וואָס ציט די אלטע טראדיציע, גויסעסט און טויט ארבעט אפן אמעריקאנער באָדן. אזויארום ווערט אמעריקע געוויזן מער דורך דעם פענצטערל פון שטיי־גער, ווי א שווערער כאָלעם, ווי אן אומגלויבלעכער קאָשמאר. אָפּטיילנדיק זיך פון לעבן, שטארבן אָפּ די מייערס נאָך פארן פיזישן טויט. זיי לעבן בלויז [illegible] כאָלעם פון אלטן שטעטלדיקן מארק. אסאך א גרעטערע לעבן־פייִקײַט [illegible] די פרוי; ווען כאנע־לייע קומט צוריק פון יאָסעלעס לעווײַע, „האָט זי [illegible] געטראכט, ווי אזוי וועט זי שוין קענען אוועקציִען פון דאנען און

איבערלאָזן יאָסעלעס קיוווער דאָ? און איר האָט זיך געדאכט, אז זי מוז שוין דאָ פארבלײַבן אף דער ערד — זי האָט שוין דאָ א קיוווער...״

„אמעריקע״ ווײַזט דאָס אָפּשטארבן, גייסעסן פון די אמאָליקע פאָרשטייער פון בעסמעדרעש-געסל, געזעגן פון זייער שטאנדפונקט, דערפאר עלעגיש באַ-ווײנט. צי איז טאקע גאָרניט פאראַן, וואָס פארבינדט די גײַסטיקע מײַערס מיט די אויפקומענדיקע זשאקס? געוויס איז גאָרנישט פאראַן. און דאָך פארפאסט אַש דעם ראָמאַן „אָנקל מאָזעס״, ווו ער נעמט צעגײַך די ליניעס פון בײדע וועלטן און עקלעקטיש געוועבט. מיט גרויס מוט, מיט אַסאַך בראַוווּר פאַרטרײַבט ער די מײַערס אין גאָלעס צו די זשאקס, און הייבט אָן אויסצו-זוכן ניט וואָס טײלט אָפּ די עקספּלואַטאַטאָרן פון די עקספּלואַטירטע, נאָר וואָס פארבינדט זיי. אַזוי אַנטשטייט די אפּאָלאָגיע פון „אָנקל מאָזעס״.

2

דעם פארביטערטן קאַמף צווישן ארבעט און קאַפּיטאַל שפּארט קיידעמקאָל אש ארײַן אין די אלטע פאָרמולעס: קוילער-געסל און שול-געסל. דאָס אלטע שפּיל הייבט זיך ווידער אָן אף א נײַער באַזע.

די צײַטן האָבן זיך געביטן. סײַ קוילער-געסל, סײַ שול-געסל זײַנען שוין איצט צוזאַמען אין אמעריקע. אש זאַמלט זיי אַפילע צעַנויף אין איין בנין — אין אָנקל מאָזעסעס פארשטויבטער פאבריק אף דער בויערי. אַזוי אַנטשטייט א גראָטעסק-בילד פון גרויסן פארנעם: אָנקל מאָזעס, וואָס שלעפּט אַראָפּ צו זיך אין פאבריק דאָס גאַנצע „שטעטל״, פון קליין ביז גרויס. אלע זײַנען דאָ פאראַן: די פישערס און די סעדערס, די דאַיאָנים און די שאָכטים, די זשאָכ-לינערס און די דאָרף-גייערס.

דאָס פארהעלטעניש צווישן דעם אויפגעקומענעם פונעם קוילער-געסל און דער באַלעבאַטישער וועלט האָט זיך שוין שטאַרק געביטן. אויך אין דער אלטער היים פלעגן די מאַטיסעס זיך ענערגיש רוקן פאָרויס, און די באַלעבאַ-טישע וועלט איז וואָס פון טאָג שווינדזיכטיקער, יאָרדישער געוואָרן. דאָך איז דאָרט, אין שטעטל, דער אָפּגאַנג געווען א לאַנגזאַמער. מע האָט זיך געוועדט מיט אלע קויכעס, אײַנגעהיט א ביסל סטאַטעק, און וויפל די מאַטיסעס האָבן ניט געלאַכט הינטער די פּלייצעס פון די יִכעסדיקע ייִדן, וואָס כאַפּן באַ ווײ א גמילעס כעסעד, איז עס דאָך געווען הינטער די פּלייצעס, שפּאָט געמישט מיט דערעכערעץ. דאָ, אין אמעריקע, איז דער פּראָצעס פאָרגעקומען גיך, קאַפּיטאַליסטיש. די „אויסגעווייקטע״ ייִדן זײַנען מיטאַמאָל פארוואַנדלט געוואָרן אין פּראָלעטאַריער, און די מאַטיסעס — אין פאבריקאַנטן און סאָכרים. די געכטיקע יונגען פון קוילער-געסל האָבן מיטאַמאָל באַקומען פּעסטקײַט, זיכער-קײַט, כוצפּע, זײַנען געוואָרן דײַטלעך בלוט-זויגעריש, מיט איין וואָרט — זיי האָבן באַקומען אלע מאַנירן פון א מאָדערנעם קאַפּיטאַליסט. „נארעשקײַטן —

באַ מיר רעדט מען ניט קיין נאַרעשקייטן; באַ מיר רעדט מען גאָרניט. באַ מיר שווײַגט מען. געהערט? מע שווײַגט! — האָט דער אָנקל אופגעהויבן די ברעמען. — ווי האָט מען אים גערופן אינדערהיים, סעם? — אָרן גאָרגל. — גאָרגל האָט מען אים גערופן — האָט דער אָנקל זיך הויך פאַנאַנדערגעלאַכט — גאָרגל? גאָרגל איז גוט. נאָר דאָ אין אַמעריקע גאָרגלט מען ניט. אין קוזמין גאָרגלט מען, ניט דאָ אין אַמעריקע".

אַזוי פורעמט זיך אויס איין פּלאַן פון דעם ראָמאַן — דער שטאַרקסטער, דער רעאַלסטער, דער קינסטלערישסטער, — די שילדערונג פון דער מוירעדיקער עקספּלואַטאַציע פון די „גרינע", וואָס קומען אַראָפּ אין אַמעריקע רעזיגנירט, צעטומלט, אָן קיין שום האָפענונגען און אָן קיין שום ענערגיע. דער אָנקל עקספּלואַטירט זייער איינזאַמקייט און פאַרלאָרנקייט אויפן אַמעריקאַנער באָדן, און אָרגאַניזירט דערויף אַ סיסטעמע פון פּאַטריאַרכאַלער, היימיש-מישפּאָכעדיקער עקספּלואַטאַציע. ער עקספּלואַטירט זייערע רעליגיעזע געפילן, ביכדיי זיי אַף אַ פאַרשלייערטן אויפן נאָך שטאַרקער אויסצונוצן. מע אַרבעט ניט לעפּאָנים באַם אָנקל אום שאַבעס, דערפאַר מוזן אָבער אַראָפּקומען די יינגערע צוהעלפן אָן געצאָלט אין געשעפט. דערווײַל איז עס אַ סגולע קעגן דער יוניע, אַלזאָ פאַר נידעריקערן אַרבעט-לוין. אָנקל מאָזעס שליסט אָפּ „קוזמין" פון דער גאַנצער וועלט און ער טוט זיי טויוועס — בויט פאַר זיי שולן, שפּיטעלער. עס באַקומט זיך אַ סיסטעם פון ראַפינירטער קאַפּיטאַליסטישער עקספּלואַטאַציע, וואָס האָט קיין שום שײַכעס ניט צו דער אַלטער סימוואָליק: קוילער-געסל — שול-געסל.

קעגן אַשס ווילן. וואָרעם דידאַקטישע ליניע פון ראָמאַן איז באַ אַשן פאַרטראַכט ניט אין פּלאַן פון אַרבעטער-עקספּלואַטאַציע, פון קלאַסן-קאַמף, נאָר ווי די שילדערונג פון דער לעצטער יערידע, דעם לעצטן עטאַפּ פון דער באַלעבאַטישער וועלט. עמעס, פאַרשיידענע סאָציאַלע שיכטן פון שטעטל זיצן אויסגעמישט באַ דעם אָנקל מאָזעסעס מאַשינען. דאָ זײַנען פאַראַן סײַ פּערסאָנאַזשן פון קוילער-געסל — פישער, סעדער, כעוורע דרײַ פייען — סײַ פון די „אויסגעוויקסטע יידן". „אָנקל מאָזעס האָט אויסגעגלײַכט גאַנץ קוזמין. ניטאָ מער קיין שיינע באַלעבאַטים, דאָזאָרצעס מיט אָרעמע באַלמעלאָכעס, ניטאָ קיין טאַלמידיי-כאַכאָמים מיט גראָבע יונגען — אַלע דינען צו איין גאָט, אַלע טוען איין זאַך — נייען הויזן...". קוזמין איז אַלזאָ שוין געשטאָרבן. דער קאַפּיטאַליזם האָט אויסגעגליכן אַלע אַלטע כעזשבוינעס, אַף אַ גלײַכן אויפן צוגעקוועטשט סײַ די באַלמעלאָכעס, סײַ די באַלעבאַטים. אָבער אין לעצטן מאָמענט פון גסיסע טריומפירט ווידער אַמאָל דאָס שול-געסל, די אַלטע באַלעבאַטישע וועלט: „קוזמין וויל נאָך גיט שטאַרבן. באַם אָנקל מאָזעס אַפן בוידעם, באַ דער נאָדל, לעבט ווידער דאָס אַלטע קוזמין און מיט אַלע אירע מערקווירדיקייטן. יעדער אַלטער שטיין, יעדעס אַלטע הויז אין ווינקל ווערט מיט ליבע און

בענקשאפט דערמאָנט פון די געטרײַע קינדער פון אלטן קוזמין, וועלכע זיצן און בענקען נאָך איר, און ווו ניט ווו פאלט א טרער, לאָזט זיך הערן א קרעכץ פון אן אלטן אײַנוווינער פון קוזמין...".

קוזמין וויל ניט שטארבן — און ס׳לעבט מיט טויטע, אלטע זיכרוינעס; קוזמין איז מעקאנע צוויי „טויטע", דאָס הייסט, צוויי אלטע לײַט, וואָס קערן זיך אום צוריק אין שטעטל ביכדיי דאָרט צו שטארבן. קוזמין זינגט די קדושעס פון דעם אלטן כאזן. איינער פון די „טויטע" פאָרמולירט אזא קוק אף אמע־ריקע: „אמעריקע איז א פארקערטע וועלט. דאָ לעבט מען באנאכט, און מע איז טויט באטאָג", און ס׳איז גראָד אשס אידעאלע, פאָזיטיווע געשטאלט.

קוזמין איז אלט. פינף מאָל כאזערט זיך איבער אין איינער פון די לעצטע ציטאטעס דער עפּיטעט „אלט". מע זעט ניט קיין יונגע מענטשן אין דעם קוזמינער ארבעטער־לאגער. און ס׳איז ביכלאל כאראקטעריסטיש פאר אשס אמעריקע־ראָמאנען, אז קיינמאָל שילדערט ער ניט דעם קאמף פון יונגע, פרישע, געזונטע ארבעטער. קיינמאָל אינטערנאציאָנאליזירט ער ניט דעם פּראָ־לעטארישן קאמף. ניט נאָר אָנקל מאָזעס, — אויך אש שליסט אָפּ די עקספּלוא־טירטע קוזמין־לײַט פון דער וועלט, פון דער גרויסער מיליאָניקער מאסע אמע־ריקאנער פּראָלעטאריער. אש פארוואנדלט זיי אין „פּויאלים", אין „אנשיי קוזמין", וואָרום אויב ניט וואָלט צערונען געוואָרן אויך דער צווייטער פּלאן פון דעם ראָמאן — די אָנקל מאָזעס־אפּאָלאָגיע. אקעגן זשע אָבער פארמאָגט אש א נאָוועלע „א יוניאָן פאר שאבעס", וואָס שילדערט מיט ליבע דעם קאמף פון אָרטאָדאָקסישע ארבעטער פאר שאבעס־רו. — און ווען דער יונגער טשארלי אָרגאניזירט ענדלעך א שטרייק פון די „אנשי קוזמין" קעגן דעם אָנקל מאָזעס, וואָלט דער שטרײַק פארלאָרן געגאנגען, געבראָכן געוואָרן — ווען ניט א דראָשע פון דעם אלטן זשאָכלינער מיט א מאָשל פון כומעש. בלויז דער כומעש קען לויט אשן נאָך באגײַסטערן די קוזמינער. פון כומעש נעמען זיי אויך זייער קלאסן־טערמינאָלאָגיע: אָנקל מאָזעס ווערט פארוואנדלט אין א פּארע מעלעך מיצראים, אין אן אכאשווייראָש, מאשא — זײַן געליבטע, אין אן עסטער האמאלקע, איר פאָטער — אין א מאָרדכע האיעהודי...

קוזמין איז טויט; זײַן גאנץ לעבן איז אין נעכטן, זײַנע בליקן זײַנען אף צוריק געווענדעט, און ס׳אָטעמט פון קוזמין מיט אן אומהיימלעכער בענקשאפט צום אמאָליקן לעבן. דאָ, אף דער בריק פון בענקשאפט צום נעכטן, צום פאָר־קאפּיטאליסטישן שטעטל, שליסט אײַן אש דעם צווייטן פּלאן פון ראָמאן — די אָנקל־מאָזעס־אפּאָלאָגיע. די בענקשאפט צו דער אלטער היים איז יענע אידייע, וואָס פארבינדט אזעלכע קעגנזעצלעכע ווערק, ווי „לאנדסמאן", „אמע־ריקע", „אָנקל מאָזעס", „לייבל אינדערהיים — לייבל אין אמעריקע". אויך זשאק — דער פּראָטאָטיפּ פון אָנקל מאָזעס אין „לאנדסמאן" — איז פול מיט בענקשאפט צו דער אלטער היים. דערפאר טאקע האָט ער כאסענע מיט

א „היימישער מיידל". אפילע דער יונגער טשאַרלי, דער סאָציאַליסט, אנטוויקלט אין אַש נאָמען א טעאָריע, אז די נעשאָמע פון ניו-יאָרק — דאָס איז די בענקשאַפט צו דער אלטער היים: „אז מע זעט א ניו-יאָרקער מאַסע, זעט מען די גאַנצע וועלט פאר זיך. אין אלעמענס אויגן ליגט א בענקשאַפט פון א יוגנט, פון א קינדהייט, וואָס זיי האָבן ערגעץ אנדערשוואו, אין אנדער לאַנד איבערגעלעבט". עס בענקען צו דער אלטער היים די עקספּלואַטירטע „אויסגעווייקטע יידן", די אמאָליקע כעוורע דריי פּייען, אָבער אויך דער אָלרייטניק זשאַק און דער אָנקל מאָזעס. דאָ, אַף דער בריק פון בענקשאַפט, ווייל אַש שאָלעם מאַכן צווישן קוזמין, וואָס גיסט זיך אָפּ מיט שווייס, און דעם אָנקל מיט זיין דיקן בויך, גאָלדענער קייט און דער שער אין האַנט.

דאָס אלטע שפּיל פון קוילער-געסל און באַלעבאַטים כאַזערט זיך איבער אַף א נייער באַזע. אָנקל מאָזעס האָט טאַקע אויסגעגליכן, ניוועלירט דאָס גאַנצע שטעטל — אָבער אין לעצטן געצאַנק רופט עס ווידער צום לעבן די אויסגעלאָשענע באַלעבאַטישע וועלט. דאָס קוילער-געסל איז איצט אָנקל מאָזעס. לויט זיין פאַרגאַנגענהייט איז עס א קאַצעווו-יונג, א שמייסער-יונג פון שטעטל. אין גוטע מינוטן איז זיין אידעאַל „אליין אהיים צופאָרן אין דער קליינער שטעטל און ווערן דער גרעסטער נאָגיד, מיט שאַבעס, מיט יאָנטעוו, — מיט צוויי גרויסע בולאַנעס, ווי רעב יצכאָק דער אָקסן-סוחער, זיין באַלעבאָס, האָט געהאַט, און לעבן דאָס אלטע יידישע לעבן, וואָס ער האָט געקענט פון זיין קינדהייט". ווי אַן עכט קינד פון קוילער-געסל, כאָלעמט ער וועגן „ארויסנעמען א קינד פון א באַלעבאַטיש הויז און כאַסענע האָבן", און צו דעם צוועק, עמעס שוין צו שפּעט, האָדעוועט ער זיך א יונג מיידל פון א לאַנדסמאַן.

איצט הייבט אַש אָן פאַרזיכטיק צו רעאַביליטירן אָנקל מאָזעסן. ער טוט עס פאַרזיכטיק — ווייל צו הויך שרייט ארויס די קריוודע פון די אויסגעזויגטע, ביזן לעצטן טראָפּן מאַרך אויסגעוועסטע קוזמינער. אָבער נאָך יעדן קאַפּיטל, וווּ אָנקל מאָזעס דערשטיינט אין זיין גאַנצער בלוט-זויגערישער פּראַכט, קומט באַלד א רעאַביליטאַציע-קאַפּיטל. נאָך דעם גלענצנדיקן 6-טן קאַפּיטל, וואָס ווייזט דעם מאָדערנעם „פּאַרעך" אין זיין מעלוכע, אין פאַבריק, קומט גלייך א קאַפּיטל „אָנקל מאָזעסעס לעבן", וואָס שוואַכט אָפּ די פריערדיקע שילדערונג, באַשרייבט אָנקל מאָזעסעס שווערע יוגנט, נאָך שווערערן געיעג נאָך געלט אין זיינע רייפע יאָרן. און אזוי מישן זיך אויס ביידע מאָטיוון, און ס'אַנטפּלעקט זיך אַשס גרונט-אידייע: אָנקל מאָזעס איז פונקט אזא קאָרבן פון קאַפּיטאַליזם, ווי די קוזמין-לייט; אזוי ווי זיי. האָט אים אויך פאַרכאַפּט די ראָד פון קאַפּיטאַליזם מיט אירע ציינער, „עס איז געווען ווי ער וואָלט פאַרשקלאַפט געוואָרן צו זיין אומערשעפּטער ענערגיע, און די ענערגיע יאָגט אים ווי א ניט-גוטע קראַפט און ער מוז בלינד אויספירן די באַפעלן, וואָס זי באַפעלט אים". אָנקל מאָזעסעס „לעבן אין אמעריקע איז בא אים ניט געווען פאַרעכנט".

אַנקל מאָזעסעס קאַפּיטאַליסטישקייט — באַלערנט אונדז אַש — איז פֿרעמד זײַן נאַטור, איז אַ דרויסנדיקע, געצוווּנגענע, אָנגעוואָרפֿענע זאַך. אין טאָך איז „אַנקל מאָזעס געווען אַ קוזמינער לאַנדסמאַן. און כאָטש ער איז געווען זייער באָס, זייער הערשער, זייער געוועלטיקער, איז ער געבליבן דערזעלביקער לאַנדסמאַן וואָס זיי. זײַן לעבן איז ניט אַנדערש געווען פֿון זייערס״...!) קעגן אַנקל מאָזעסן, זאָגט אַש, האָבן די קוזמינער קיינמאָל ניט געשטרײַקט. ווען זיי זײַנען שוין יאָ אַרויס אין שטרײַק, איז עס געווען קעגן סעמען, ניט קעגן דעם לאַנדסמאַן אַנקל מאָזעס. דערפֿאַר ענדיקט זיך אויך זײַן לעבן טראַגיש. אויך ער איז, ווי די קוזמינער, אַ פֿאַרמישפּטער. אויך ער ווערט אָפּגערוקט פֿון דעם יינגערן, מער ענערגישן סעם, וואָס האָט שוין קיין שום פֿאַרפֿליכטונגען ניט און קיין שום סענטימענטן צו דער אַלטער היים. ער ענדיקט אין שענקל און פֿאַלט אַרײַן אין שטילן אידיאָטיזם...

און דאָך געלינגט ניט אַשן אײַנצוהאַלטן דעמדאָזיקן פּלאַן פֿון שילדערונג. צו בוילעט זעען זיך אָן די פּשאָרע-שטעך, און צו אָפּט רײַסט זיך דער אַפּאָלאָגעטישער שלייער. האָט טאַקע אַנקל מאָזעס אַן אינערלעכע, אויפֿריכטיקע באַציִונג צו די לאַנדסלײַט, אָדער עס איז אַ מאַנעוור פֿון ראַפֿינירטער עקספּלואַטאַציע? אין אַשס שילדערונג איז עס אין איין קאַפּיטל אַזוי, אין צווייטן אַנדערש. וואָס איז מאַשע פֿאַר אים — די טשוווע פֿון אַ קוילער-יונג אָדער די ראַפֿינירטע זינד פֿון אַן אַלטן באַלטשוועניק? גיכער דאָס צווייטע, איידער דאָס ערשטע. די פּשאָרע פּלאַצט אין שײַן פֿון נאַקעטן, אָנראַכמאָנעסדיקן קלאַסן-קאַמף פֿון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדענונג, און מיט איר פּלאַצט דער ראָמאַן.

ווערטפֿול איז בלויז דער ערשטער טייל — די שילדערונג פֿון דער שוידערלעכער עקספּלואַטאַציע פֿון די קוזמין-לײַט. פֿון צווייטן טייל אָן הייבט זיך אָן אַ שונד-מעשׂה וועגן אַן אַלטן אימפּאָטענט, וואָס גייט כאַסענע האָבן מיט אַ יונגער מיידל. דעם ראָמאַן ראַטעווען ניט אַפֿילו די פֿיגורן פֿון יונגן דאָר — מאַשע, טשאַרלי. אַש קען ניט דעם אַמעריקאַנער יונגן דאָר, און מער ווי אַ סכעמע באַקומט זיך ניט. און דאָס ווײַכטיקסטע — אַש וואָלט דאַן געמוזט אויפֿהייבן די פּראָבלעם קוזמין אויף אַ העכערער באַזע, ווײַזן, ווי די לײַדנדיקע ווערן פֿאַרוואַנדלט אין קעמפֿער, די עקספּלואַטירטע — אין מאָדערנע רעוואָלוציאָנערע פּראָלעטאַריער: עס וואָלט דאַן געפּלאַצט די אָפּגעזונדערטקייט פֿון קוזמין, זיי וואָלטן אַרײַנגעפֿלאָכטן געוואָרן אין דעם גרויסן קאַמף פֿון דעם אַמעריקאַנער פּראָלעטאַריאַט, וואָלטן באַקומען אַן אינטערעס אין לעבן, אַחוץ דעם בענקען צו דער אַלטער היים און דעם טרויעריקן זינגען פֿון דעם אַלטן כאַזנס קרושעלע. דאַן וואָלט אָבער געפּלאַצט אויך די „לאַנדסמאַנשאַפֿט״ פֿון אַנקל מאָזעס, דער גאַנצער נײַ-אויפֿגעפֿרישטער שפּיל פֿון קוילער-געסל און שול-געסל, אַשס גאַנצע טעאָריע וועגן דער ניט „קאַפּיטאַליסטישקייט״ פֿון אַנקל מאָזעס. דאָס לוינט אָבער ניט אַשן, דעם בורזשואַזן שרײַבער; און ווען

סיפלאצט דער ראָמאַן אין פייער פון דער סטירע צווישן ארבעט און קאפיטאל, פארשיט עי גיך דעם טהאָם מיט בערג עראָטיק, מיט דער דערציילונג וועגן דעם אלטגעוואָרענעם אָנקל מאָזעס און זיין יונגער ווייב.

3

„אמעריקע", „אָנקל מאָזעס" זיינען א נעגאַציע פון דער הייך-קאפיטאליס-טישער אמעריקע, ס'איז אמעריקע געזען פון דעם שטאַנדפונקט פון דער אלטער, פארקאפיטאליסטישער באַלעבאַטישער וועלט. אין „אמעריקע" איז די נעגאַציע אויסגעדריקט אין דער פאָרמע פון אן אלעגאָריע; אין „אָנקל מאָזעס" — ווי א שווערער קאָשמאַר. ביידע ווערק זיינען צוליב דעם אין סאָך ראָמאַנטיש-יאָרדיש. דערפאר הייבט זיך סאקע אָן דער ראָמאַן „אָנקל מאָזעס" מיט א ראָמאַנטישער פייזאַזש-אוווערטורע. די נעגאַציע פון הויך- אַפיטאַליזם דיקטירט א מין שפויך כאמאָסכאָ-פייזאַזש פון „ניו-יאָרק, באַגאָסן מיט דער אונטערגייענדיקער זון, וואָס האָט זיך אויסגעדוכט אויסצוזען ווי א צעשטערטער באָוועל, ווי א צע-פאַלענע שטאָט, וואָס איז צוטרינען (?) געוואָרן פון אלטקייט". דער לאנדשאפט באקומט צוליבדעם א מיסטישע באפאַרבונג: „פון דאנען, פון דעם וויליאמס-בורגער בריק האָט מען אָנגעזען ווי קליין און ווי נידעריק זיי (די וואָלקן-קראצערס) זענען דאָס אויס קעגן די הויכקייטן פון הימל... א שטארקע מעכ-טיקע האנט האָט פון דער זייט פון יאם מאטע שלייערס באצויגן און איבער-געוואָרפן איבער די טייכן רויט-בלוט". דער קאפיטאליזם ווערט געשילדערט ווי א ווילדע כייע, וואָס האלט אין אירע לאפעס דערשראָקענע, געריצטע פארמאטערטע מענטשן: איבער דעם רוקן פון דער בריק „זיינען געפלויגן ווי ווילדע אייזערנע כאיעס מיט אָנגעצונדענע קעפ איין באַן נאָך דעם אנדערן. און די כאיעס האָבן געהאט אין זייערע בייכער איינגעשלונגען טויזנטער און טויזנטער מענטשן. זיי זיינען געשטאנען קאפ אף קאפ און מיט דערשראָקענע געריצטע אויגן ארויסגעקוקט פון די פענצטערלעך, די אייזערנע כאיעס פענצ-טער-אויגן. דאָס האָבן די אייזערנע קאסטנס, וואָס שפיגלען זיך איצט אין דער רויטער זון, צוריקגעשיקט זייערע איינגעווייד אף איבער נאכט צו זייערע ווייבער און קינדער איבער דער טייך". און אש ווענדעט זיך צו די הימלען אין דער האָפענונג, — אז א שטארקע, מעכטיקע האנט וועט פון דאָרטן צע-שטערן ביזן גרונט, ביז טויט פארפלייצן מיט בלוט די קאפיטאליסטישע וועלט.

שפעטער שליסט אָבער אש שאָלעם מיט דער קאפיטאליסטישער אמעריקע, און דער שאָלעם גייט אף דער ליניע פון דעם אמאָליקן „לאנדסמאן"—אף דער ליניע פון אופשטייגנדיקן אָלרייטניק. פון א ראָמאַנטיש-יאָרדישער פארוואנדלט זיך דאן זיין קונסט אין א רעאליסטישער. אזוי אנטשטייט זיין ראָמאַן „די מוטער" (1923).

דער ראָמאַן „אָנקל מאָזעס״ שטייט נאָך נאָענט צו ־דער צייַט פון דער אימפּעריאַליסטישער מילכאָמע, מיט איר שווער פאַרוואָלקנטן הימל, וואָס זאָגט צו וויייניק גוטס דער קאַפּיטאַליסטישער וועלט. „די מוטער״ שטייט שוין אין מיטן פון דער אמעריקאַנער נאָך-מילכאָמעדיקער „פּראָספּעריטי״ [1]). טומלדיק-פעסט זעט אויס דער אמעריקאַנער קאַפּיטאַליזם, ס'איז ווידער סימכעס-טוירע-יאַריד, און אַש האָט איז שוין ווידער אויסגעשטרעקט פשאָרע צו מאַכן. אַש פאַרקאַשערט ווידער די אַרבל און בויט געשווינד אַ בריק צווישן דער אַלטער באַלעבאַטישער וועלט און דעם אמעריקאַנער קאַפּיטאַליזם. די לאַנדסמאַנשאַפט-אידייע פון „אָנקל מאָזעס״ האָט געפּלאַצט—און אַש ראַטעוועט פון איר גיך אַרויס אַ מער שמאָלע אידייע — די אידייע פון מישפּאָכעדיקייַט, פון מוטערשאַפט. די מוטער — פרייַדיקט איצט אַש, איז דער בונד צווישן דוירעס. אַלץ פאַרגייט, די מוטער-ליבע פאַרבלייַבט. עס גלאַנצט זיאָ עפּעס אָפּ מיט דער מאָדערנער בורזשואַזער טעאָריע פון פרויד און זייַן טאַלמידים.

„די מוטער״ איז אַ ראָמאַן, וואָס באַשטייט אייגנטלעך פון צוויי ראָמאַנען, גאַנץ זעלבשטענדיקע. איין ראָמאַן שילדערט דאָס אַריבערקומען פון אַן אָרעמער מישפּאָכע פון דער אַלטער היים און אירע שיקזאַלן אין אמעריקע. דער צווייטער ראָמאַן איז אַ שילדערונג פון אמעריקאַנער באָהעמע-לעבן, פון דעם סקולפּטער בוכהאָלץ, זייַנע כאַווײרים — די שרייַבער, מאָלער, סטאַם קאַפּעלייַדיקגייער, און פון דער געשיכטע פון זייַן ליבע צו דווירען, דער אָרעמער אַרבעט-מיידל. דער ערשטער ראָמאַן איז שטאַרק און קינסטלעריש, און ווען ניט די טראַדיציאָנעלקייַט פון דעם שטאָף אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָלט דאָס געווען באַשטימט אַ נייַ וואָרט. דער צווייטער ראָמאַן איז אומבאַהאָלפן, צעצויגן, פּלאַטשיק. ווי געוויינלעך וואַרפט דער סקולפּטער דאָס מיידל, ווי נאָר עס גיט אַ שמייכל צו אים דער דערפאָלג, די גונסט פון דער בורזשואַזיע. אַ שטאַרק באַנאַלע, גוט באַקאַנטע טעמע, און אַש האָט דאָ גאָרניט מעכאַדעש געווען. דער סקולפּטאָר ווערט געשילדערט מיט יענער פאַרליבטקייַט, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אַשס באַציִונג צו זייַנע קינסטלער-העלדן. קאַוואַלסקען („מערי״) האָט אַש אַמאָליקע יאָרן געשילדערט אין פּלאַן פון אימפּרעסיאָניסטישן דעקאַדענטיזם, און בלויז עפּעס דערפון אייַנגעהיט אויך אין בוכהאָלצן. בוכהאָלץ איז גיכער געשילדערט אין עקספּרעסיאָניסטישן פּלאַן: „אַ יונג. וועלכער האָט געמאַכט דעם אייַנדרוק פון אַ קאָלאָס, אַ ריז, הויך, אומגעלומפּערט, ווי אַ פּירקאַנטיקער אָפּגעהאַקטער קלאָץ״. בא דעם אַלעמען האָט קאַוואַלסקי געלעבט, און בוכהאָלץ איז בלויז אַ סכעמע, ניט אינטערעסאַנט, ניט קלאָר אַפילע. איבעריקנס איז די גאַנצע באָהעמע-וועלט בלויז מיט קויל שקיצירט און איז לאַנגווייליק-סטאַטיש אין איר שטייענדיקער בלאָטע. סצענעס און באַגעגענישן פלעכטן זיך דאָ צונויף. אין דעם צווייטן ראָמאַן, אָן אַן אי-

[1]) „פּראָספּעריטי״: — אויפבלייונג, וווילשטאַנד.

נערלעכן מיז, אָן א דיַיטלעכער סיבע — וואָרעם אש האָט ניט מיט וואָס צו
קומען צו אָט דער וועלט אכרץ ווי מיט פוסטן באַלעבאַטישן עקזאָטיק-נייגיר —
זיַינען אָבער אויך דידאָזיקע פיגורן גאָרניט אזוי עקזאָטיש פארביק, אזוי גלאַנצט
און בליצט אין רײַכקײַט פון עמעצן לעבן דער ערשטער ראָמאן, — און א לאַנג-
ווײַליקער גענעץ טראָגט זיך פון צווייטן ראָמאן.

און ווי אלעמאָל, ווען אש האָט ניט וואָס צו זאָגן, ווערט ער פרעטענציעז
און דעקאָראטיוו. אין „קישעפמאכערן פון קאסטיליען" פארוואנדלט ער די
דעקאָראציע אפילע אין א קאָמפּאָזיציע-מאָטיוו, וואָס אף אים האלט זיך דער
גאנצער ראָמאן: ס'איז דאָס מאדאָנע-בילד, וואָס עס מאָלט פון דער יידישער
מיידל דער קריסטלעכער מאָלער. אזוי אויך אין דער „מוטער", אין צווייטן
טייל: ס'איז יענע מוטער-סקולפּטור, וואָס עס קלעפּט אויס דער ס ולפּטאָר
בוכהאָלץ. ביידע ראָמאנען פארבינדט די רעאקציאָנערע אידייע פון דער מינדער-
ווערטיקייט פון דער פרוי: די פרוי דארף זײַן א פוס-בענקל פארן מאנצביל,
דארף אָפּפערן מיט זיך פאר זײַן ווויל, גליק און קאריערע.

מיטן טויט פון דער מוטער, פון סאָרע-ריווקען, ענדיקט זיך פאקטיש דער
גאנצער ראָמאן. דאָס איבעריקע זײַנען צוגעשטוקעוועטע עפּיזאָדן, ביכדיי צו
בארעכטיקן די הויפּט-אידייע פון ראָמאן — מוטער-ליבע, אָפּפערווילקײַט פון
דער פרוי, ווי די בריק צווישן דעם אלטן דאָר עמיגראנטן און דעם נײַעם.
דער ערשטער ראָמאן ענדיקט זיך מיטן טויט פון דער מוטער, ענלעך ווי
„אמעריקע" ענדיקט זיך מיטן טויט פון דעם קינד, פון יאָסעלען. און דאָך איז
עס בלויז אן אויסערלעכע ענלעכקײַט. „אמעריקע" איז ייִעשדיק, פעסימיסטיש,
ענלעך ווי „אָנקל מאָזעס". ביידע ראָמאנען דריקן אויס דיזעלביקע אויסזיכט-
לאָזיקײַט; די „מוטער" איז אָבער אן אָפּטימיסטישער ראָמאן. אש נעמט דאָ
אָן אמעריקע און גלײַך לייקנט ער אָפּ מיט א לײַכטן הארץ אלץ, וואָס ער
האָט געוויזן אין די פריערדיקע ווערק.

דער אלטער דאָר — האָט אש געלערנט אין „אמעריקע", אין „אָנקל מאָ-
זעס" — ניט ער לעבט אין אמעריקע, נאָר ער גויסעסט. ער לעבט נאָר מיטן
כאָלעם וועגן דער אלטער היים, ער בענקט צום טויט. אין דער „מוטער" שיל-
דערט אש גראָד, ווי דער אלטער אנשל, דער באל-קוירע, דער קאָנסערוואטי-
ווער פאראזיט פון דער אלטער היים, ווערט מאמעש איבערגעבוירן אין אמע-
ריקע צוליבן פראָלעטאריזירט ווערן, צוליבן נייען העמדלעך. אויך ער הייבט
אָן לעכאטכילע מיט א פּראָטעסט: „ווי קום איך, א ייִד, וואָס איז געווען אינ-
דערהיים א באל-טוירע, א שטיקל טאלמיד-כאָכעם, ווי קום איך צו זיצן מיט
שיקסעס לעהאוודל און טאָן אזא ווײַבערישע זאך, ווי נייען העמדער?" פאמע-
לעך זעט ער זיך אָבער ארום, אז אינדערהיים איז ער געווען „א ליידיקגייער,
א פוסט און פאסטניק, וואָס האָט גאָרנישט געטאָן, נאָר ער האָט זיך ארומגע-
דרייט אין גאס. און דאָ, אז איך ניי דאָס העמד, ווייס איך, אז א מענטש

וועט עס טראָגן, הייסט עס דאָך, אז איך ברענג א נוץ דער וועלט מיט מײַן ארבעט, הייסט עס דאָך, אז איך בין א נוצלעכע זאך אף דער וועלט". ער באקומט שוין א מין „פראָלעטארישן באוווסטזײַן": „מיר, ארבעטער — האָט אנשל געוויזן מיט זײַן פינגער אף זײַן ברוסט... מיר ווילן ניט פון אײַך, באָסעס, קיין געלט. מיר באדארפן ניט"... ער הייבט שוין אָן האלטן פון א יוניע, און פארטיידיקט די סאָציאליסטיש-געשטימטע טאָכטער, וואָס וויל ניט גיין ארבעטן אין א ניט-אָרגאניזירטער פאבריק: „איך מיין, אז זי טוט זייער גוט, וואָס זי וויל ניט ארבעטן אין קיין העפקער שאפ". עס איז, נאטיר-לעך, זייער פרימיטיוו. ווען אנשל דערוויסט זיך, אז זײַן טאָכטער איז א סאָציא-ליסטקע, בארויִקט ער זי: „אזוי גאָר! פון די, וואָס ווילן דעם קייסער פון בענקל אראָפּוואַרפן? עס שטייט דערפון אין פייפער — ווײַזט אנשל אָן אפן צײַטונג, וואָס ער לעזט — איך האָב גאָרניט געוווסט, אז איך האָב א טאָכטער א סאָציאליסטקע. אוואדע, אמעריקע איז א פרײַע וועלט. דאָ מעגסטו, מײַן טאָכטער. דאָ מעג מען זײַן א סאָציאליסט. — ווײַזט אנשל אפן פייפער, ווי אף אן אווטאָריטעט"... ניט קוקנדיק דערויף וועט אנשל אָפּזאָגן זיך פון זײַן טאָכטער, ווײַל זי האָט כאסענע אָן כופּע קדושין. — דאָך איז אין דער אנשל-געשטאלט פאראן שוין א פּאָרשריט: עס ווערט געוויזן, ווי דער א/טער דאָר קערט זיך אויס פאמע-לעך צום אמעריקאנער לעבן, מאָדערניזירט זיך צוביסלעך, באקומט די ערשטע סימאָנים פון א פראָלעטארישער פּסיכאָלאָגיע, — ס'איז גאָר עפּעס אנדערש, ווי אין אשס פריערדיקע ראָמאנען. אנשל שלאָגט אפילע די קינדער, ווען זיי כאפּן זיך צום דאַווענען, אבי ניט צו וואשן דאָס געפעס. „גיב נאָר א קוק מײַנע צאדיקים, מיטאמאָל זײַנען זיי פרום געוואָרן. אז די מאמע איז קראנק, ווערן זיי פרום".

קאפּיטאליזם — האָט אש געלערנט אין „אָנקל מאָזעס" — איז א ווילדע כײַע, וואָס האלט אין אירע לאפּעס דערשראָקענע, דערשטיקטע מענטשן. אין דער „מוטער" שליסט ער שוין אָבער שאָלעם מיט דער ווילדער כײַע. פאראן, לאָזט זיך אויס, א מיטל, ווי אנטרונען צו ווערן פון אירע גרויזאמע לאפּעס. דעם וועג האָט געוויזן זשאק, דער אָלרײַטניק, אין „לאנדסמאן": „פעדלע, ברודער, און פעדלע, און זע דיך ארויפצוארבעטן, ווי איך האָב געטון. נאָר ניט אין דער שאפּ ארײַן, נאָר ניט קיין אָפּרייטער ווערן, ביזטו א פארפאלע-נער אף ס'לעבן לאנג". און אשס ליבלינג-העלד אין דער „מוטער", מאָזעס, וואָס שלעפּט ארויס די גאנצע מישפּאָכע פון נויט, האלט זיך גענוי בא זשאקס אייצע: „מאָזעס לעבן, וואָס איז נאָך געווען א סויכער פון דערהיים, האָט פון טאָג אָן, וואָס ער האָט געשטעלט זײַן פוס אפן אמעריקאנער באָדן, אָנגעהויבן קלערן וועגן א טאכלעס. א קאָפּ האָט ער דאָך געהאט א גוטן און פארשטא-נען אן אייסעק — האָט ער זיך אָנגעהויבן צוצוקוקן און צוצווזען, אז א טאכלעס אין אמעריקע — איז נאָר בא פעדלען, בא דעם קען מען קומען צו עפּעס".

אין בעשאס „אמעריקע" און „אָנקל מאָזעס" זײַנען בארג-, אָפּ-ראָמאנען, ראָ-
מאנען פון פיזישן און גײַסטיקן אונטערגאנג, איז די „מוטער" א בארג-ארויף-
ראָמאן, וואָס שפּיגלט אָפּ דאָס רײַסן זיך פון גרויסע ייִדישע האלב-פּראָ-
לעטארישע מאסן אין יאָרן פון פּראָספּעריטי זיך ארופצוארבעטן, פארוואנדלט
צו ווערן אין באלעבעסלעך און ארויסרײַסן זיך פון שאפּ. מאָזעס כאָלעמט
וועגן אן אייגענער פירמע „בראָדערס מאָזעס און סאָלאָמאָן זלאָטניק": „זעט
ער שוין פאר זײַנע אויגן פינקלען א לאנגע שילד מיט גאָלדענע בוכשטאבן,
אין דער לענג דרײַ-פיר פענצטער. ער און סאָלאָמאָן זײַנען די באָסעס, סאָלאָ-
מאָן איז דער „אינסײַד-מען". ער גיט אכטונג אף דער פאבריק, אף די ארבע-
טער, אף די אָנגעשטעלטע, און ער, מאָזעס, איז דער אויטסײַדער. ער שאפט
דעם קרעדיט, קויפט אײַן די סכוירעס, זעט זיך מיט מענטשן. דער טאטע
ארבעט ניט מער, זיי האלטן אים אויס מיט אלעס, וואָס ער דארף... די צוויי
גרעסערע יונגען זײַנען מיט זיי אויך אין די ביזנעס". סאָף ראָמאן גיט איבער
אש מיט צופרידנקײַט, אז דער דאָזיקער כאָלעם פון דעם אַלרײַטניק איז טאקע
מעקוייעם געוואָרן.

און ווײַל „די מוטער" איז אן אָפּטימיסטישער ראָמאן, ווײַל דאָס איז א ווערק,
וואָס באגיסיקט דעם קאפּיטאליזם און שטעלט ארויס זײַנע שאָטן-זײַטן, ווי
צײַטווײַליקע, ווי ניטוועזנטלעכע, פעלט שוין דאָ די עלעגיע פון „אמעריקע".
פעלט אויך די ביטערע סאטירע פון „אָנקל מאָזעס", און ס'עפּעגען זיך מעג-
לעכקײַטן פאר א הומאָריסטישער שילדערונג. זי איז פארבונדן הויפּטזעכלעך
מיט דער פיגור פון אנשלען, דעם טאטן, יענעם, וואָס קערעוועט זיך אויס
פאמעלעך מיטן פּאָנים צו אמעריקע. עס פעלן דאָ אויך סצענעס פון דעם
קאפּיטאליסטישן פאבריק-לעבן, ווי מיר האָבן עס באגעגנט אין „אָנקל מאָזעס".
אמעריקע ווערט געוויזן ס'ראָוו פון דער זײַט פון שטייגער.

אָבער דאָ, אין דער שטייגער-שילדערונג, וואקסט אויס געוואלטיק די
פיגור פון דער מוטער, אנשלס פרוי, סאָרע-ריווקע. „די מוטער" שילדערט דעם
שווערן וועג פון די גרינע אין אמעריקע, ביז זיי שטעלן זיך אף די פיס און
ווערן פּאָטער פון דער קלאָלע פון שאפּ. אלע וועגן פון דעמדאָזיקן שווערן לײַדן-
וועג לאָזן זיך אויס קוידעמקאָל צום קאָפּ פון דער פארהאָרעוועטער, פארפּײַניקטער
מוטער, — סאָרע-ריווקע. צעטומלט טראָגט זי זיך אף די כוואליעס פון נײַעם
לעבן. זי פארשטייט גאָר ווייניק פון דעם, וואָס עס קומט פּאָר ארום, אירע
קינדער און אפילע איר מאן גייען דורך א מאָדנע ניט פארשטענדלעכע עוואָ-
ליוציע, און די שווערע לאסט פון איר לעבן ווערט ניט קלענער. „דער אויס-
געמוטשעטער שאָטן אף דער וואנט, מיט דעם לאנגן אויסגעצויגענעם האלדז,
די דארע טאָרבעדיקע ברוסטן, וואָס האָבן זיך איצט ארויסגעזוען, און דער
איינגעבויגענער רוקן, דער אײַנגעהויקערטער גרויסער רוקן, וואָס האָט אין

שאָטן פארנומען א האלבע וואנט, האָט זיך געדאכט, טראָגט אף זיך מאסאָעס ניט געזעענע״... (215).

די טראדיציאָנעלע פּאָר אנשל — סאָרע־ריווקע, דער באטלאָניש־פּאראזיטישער מאן, וואָס שטופּט אראָפּ אלע צאָרעס פון לעבן אף דער פארהאָרעוועטער פרוי, די פרוי, וואָס קוקט ארוף מיט דערעכערעך צום מאן דעם לאמדן, פארשטייט זײַן באטלאָנעס און האָט אים דאָך ליב, און איז שטאָלץ אף אים — איז געווען א אָפּטע טעמע אין דער ייִדישער ליטעראטור. געשילדערט האָט זי לינעצקי אין „פּוילישן ייִנגל״. מענדעלע אין „ווינטש־פינגערל״, פּערעץ אין צאָלרײַכע נאָוועלן, שאָלעם אלייכעם און נאָך אנדערע. דידאָזיקע אלע אָנשטרענגונגען פון דוירעס קינסטלער האָבן זיך ארײַנגעגאָסן אין אשס שילדערונג, וואָס גייט ניט אָפּ פון דעם טראדיציאָנעלן פּלאן, הייבט אים ניט אוף אף׳א נײַער, העכערער מאדרייגע, דאָך גיט זי אים אין א זעלטענער פולקײַט און זויסדריקלעכקײַט. די צוויי קאפּיטלעך, וואָס שילדערן דעם טויט פון סאָרע־ריווקען, געהערן צו די שטארקסטע זײַטלעך פון אשס שאפן. און ווי טאָמיד בא אשן אין זײַן לעצטן, אָפּן־רעאקציאָנערן פּעריאָד, פירט ער גלײַך אונטער א ווולגער־מיסטישע אידייקע אונטער דערדאָזיקער דורכויס רעאליסטישער געשטאלט. פאטערט די גרויסע, אין איר מענטשלעכער באוולטקײַט, פיגור דורך א טעאטראל־מיסטישן ביליקן עפעקט: סאָרע־ריווקע וואכט איבער איר מישפּאָכע אויך נאָכן טויט, זי באווײַזט זיך צו איר זון מאָזעסן. בעיס ער בלאָנדזשעט אין א שניי־שטורעם און פירט אים צו ביזן הויז פון א פארמער. מוטערשאפט — פּריידיקט איצט אש — איז אן אייביקע „גאָלדענע קייט״. ווען ס׳גויסעסט סאָרע־ריווקע, באווײַזט זיך צו איר איר מאמע „אין ברייטן טערקישן קלייד, מיט דעם שטערן־טיכל אפן שטערן״. און איר טאָכטער דווירעלע, ווען זי לעבט איבער די קאטאסטראָפע פון איר ליבע צו בוכהאָלצן, „איז ערגעץ אנדערשווו אוועק צו ערפילן די פארבאָרגענע פליכט, וואָס זי טראָגט אף זיך, א ירושע פון אירע מוטערס״. (שלום־אקאָרד פון ראָמאן).

4

די מיסטישע פיגור פון דער מאמען באווײַזט זיך ווידער צום סאָף פון אשס גרעסערער דערציילונג „טויט־אורטייל״, ווען דער באנקיר סטאָון גייט אוועק צוליב א פארברעכן אפן עלעקטרישן שטול: „אז ער האָט צוגעמאכט די אויגן, האָט זיך צו אים ווידער געוויזן די אלטע אײַנגעשרומפּטע פרוי. זי איז געקומען ארויסצוקריכן פון דעם פארהוילטן ווינקל. ווי נעכטן, א נאקעטע. און ער איז צוריק ווידער א קליין קינד געוואָרן און האָט ארײַנגעשלומערט אין אירע ברוסטן א גאנצע נאכט, ביז מען איז געקומען אים וועקן צום טויט״.

„טויט־אורטייל״ און „כאים לעדערס צוריקומען״ זײַנען ענג־פארבונדענע גרויסע דערציילונגען. זיי זײַנען מער אָפּגעשלאָסן אין זייער קאָמפּאָזיציע,

ווי „די מוטער״ אָדער „אָנקל מאָזעס״, ווײַל עס איז פון זיי אויסגעשלאָסן דער סאָציאַלער קאָנפליקט, וואָס רײַסט אוף „אָנקל מאָזעס״. ניטאָ דאָ אויך קיין צוויי ראָמאַנען איניינעם, ווי אין דער „מוטער״. דאָס אַלץ האָט אש אויסגעשלאָסן, געקאַרגט אַפילע מיט שטייגער. ער האָט זיך קאָנצענטרירט אף דער פּסיכאָלאָגישער שילדערונג פון איין העלד — סטאָון אין „טויט-אורטייל״ און לעדערער אין דער צווייטער דערציילונג — מיט א מאָראַליזירנדיקער טענדענץ. דאָס זײַנען ווערק פון דעם טשוווע-טוענדיקן בורזשוא, ענלעך ווי די רוסישע ליטעראַטור קען א לאַנגע בילדער-סעריע פון טשוווע-טוער יקע פּריצים. דערפאַר דערמאָנט טאַקע דער „טויט-אורטייל״ סטאָלסטאָיס „טכיעס האמיי-סים״, אַפילע אין איינצלנע עפּיזאָדן (די שילדערונג פון פּראָצעס), אויך סטאָלסטאָיס „טויט פון איוואַן איליטש״. דער פּסיכאָלאָגישער אַנאַליז גייט אָבער ניט אין דער טיף; ער ווערט לעבעדיק בלויז, ווען ער בינדט זיך מיטן לעבן-שטייגער. דערפאַר איז טאַקע „כאַיִם לעדערערס צוריקומען״, וואָס איז אָן א פאַרגלײַך ענגער צוזאַמענגעבונדן מיט דער שטייגער-שילדערונג פון יידישע אופגעקומענע קאַפּיטאַליסטן אין אַמעריקע, אסאַך מער געלונגען ווי דער אַבסטראַקט-סכעמאַטישער „טויט-אורטייל״. ווען אַש העלד בלײַבט אַליין מיט זיך, באַקומט זיך א שורע פלאַכע גריבלעניש, און ס׳ציען זיך לאַנגע, טויטע אין זייער „מאָראַלישקײַט״ זאַצן. אַזוי צ. ב. געפינען מיר אין „טויט-אורטייל״ אַזא מין מעשונעדיקן, אומגעלומפּערטן „מאָראַליש״-מעלי-צעדיקן זאַץ: „דער יונגער ראַבינער, וועלכער איז אַרויסגעקומען יעדן שאַבעס נאָך סינג-סיג, און האָט באַגלייט די יידישע צום טויט-פאַרור-טיילטע אף זייער לעצטן וועג, אָנגעטאָן אין א טאַלעס מיט א ביכל אין דער האַנט, איז ניט אימשטאַנד געווען אין די וועגן פון סטאָונס מאַרך, וווּ די ניכטערקײַט האָט אויסגעשטיינערט, צו פאַר-זייען דעם וווּנדער-גראָז, וואָס הייסט גאָט (!)״.

כאַיִם לעדערער איז אין דער יוגנט געוועזן אַן אַרבעטער און געהאַט א שײַכעס צו דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, ער האָט געהאַט א נעטיע צו בילדונג און צום פילאָזאָפישן זוכן דעם „זין פון לעבן״. דערנאָך איז ער געוואָרן אַן אָנקל מאָזעס. הונדערטער אײַנגעהויקערטע רוקנס האָבן פאַר אים פיבערדיק גענייט העמדער. ער האָט באַקומען „יענע בליקן, וועלכע האָבן א פראָסט אײַנגעפראָרן אין די ביינער פון זײַנע אָנגעשטעלטע און אַרויסגע-יאָגט דעם לעצטן אָטעם פון זיי״ (51). ווי אָנקל מאָזעס, האָט ער „געדאַוונט מיט זײַנע אַלטע יידן מינכע, קעדיי זיי זאָלן דערנאָך דערפאַר א שאָ לענגער אָפּאַרבעטן״... און אויך אים פאַרטיידיקט אַש מיט דערזעלביקער אַרגומענטאַציע ווי אָנקל מאָזעסן: „וואָס אַמאָל ווײַטער, ווײַטער איז ער געיאָגט געוואָרן פון אַן אומגעזעענער קראַפט, וואָס טרײַבט אַלעס אַרום אים״, דאָס הייסט, געוואָרן א שרײַפל אין דער קאַפּיטאַליסטישער מאַשין, וואָס ווערט געיאָגט

„פון א אומגעזעענער, [illegible] [illegible]אפט, וואָס מאלאכיי כאבאָלע אין א געהע־נעם האָבן ערגעץ־ווו דאָרטן ארויסגעלאָזט״. א רײַכער מאן, ציט ער זיך צוריק צו זעכציק יאָר פון זײַן געשעפט — און אנטדעקט א פוסטקײַט ארום זיך און אין זיך. די קינדער זײַנען אים אָפּגעפרעמדט געוואָרן, אויך זײַן פרוי; און ער גופא האָט איצט ניט מיט וואָס אויסצופילן זײַן לעבן. קיין שום אינטערעסן האָט איצט שוין ניט דער אלטער לעדערער. ער ווערט נערוויִיש, הייבט זיך אָן גריבלען אין זין פון לעבן, הייבט אָן בענקען צו אמאָליקע טעג, פול נויט, ארבעט, אָבער טאָמיד אויסגעפילט פון אָנהייב ביזן סאָף, און ער פארשווינדט אין אן אנדער שטאָט, ביכדיי דאָרט אפסנײַ אָנצוהייבן ווי אן ארבעטער.

אויך אין „טויט־אורטייל״ הייבט אָן דער באנקיר סטאָון צו פילאָסאָפירן, ווען א צופאל — א ניט געוואָלטער מאָרד פון א מענטשן, ווענעס געליבטע ער האָט צוגענומען — רײַסט אים ארויס פון דעם ביזיצטיקן לעבן. אין דער טפיסע פארגייען אסאך טעג, און סטאָון זעט אײַן די פארדאָרבנקײַט און פוסט־קײַט פון זײַן ביזיצטיקן לעבן. ער זוכט גאָט — און ווען ס'גיט אים דאָס ניט דער ראבינער, ברענגט אים עס אָבער זײַן אייגן הארץ — און די מאמע. ער ווערט „עטיש״, און פארן טויט באגייט ער א פילאנטראָפּישן אקט: ער שטעלט זיך אײַן פאר א פארמישפּעטן נעגער. ער איז שוין מויכל זײַנע אלע סאָניב, און אפילע זײַן ווײַב, וואָס האָט אים פאראטן מיט אן אנדערן.

אין אשס ביידע פסיכאָלאָגישע דערציילונגען האָבן מיר א פאָרזעצונג פון יענער אָפּנייגונג און מוירע פארן קאפיטאליזם, וואָס דריקט זיך אויס אי „אמעריקע״ און „אָנקל מאָזעס״. „אמעריקע״ און „אָנקל מאָזעס״ זײַנען אויס־זיכטלאָזע, טיף־פעסימיסטישע זאכן. די אויסזיכטלאָזיקײַט טרײַבט דעם שרײַבער, וואָס דריקט דאָ אויס די אידעאָלאָגיע פון אונטערגייענדיקע בורזשואזע שיכטן, צום עטישן מאָראליזירן אלא טאָלסטאָי, צו זוכן „מענטשלעכקײַט״ און גוטסקײַט, און איר קאָנקרעטער אויסוועג איז פילאנטראָפּיע. די וואָרצלען פון דעם שרײַענ־דיקן אומרעכט פון דער קאפיטאליסטישער אָרדענונג וויל אש ניט אָנרירן. ער וויל זי בלויז קריטיקירן אף די וועגן פון טאָלסטאָיאנישער מאָראל, פון אינדיווידועלער אויסלייזונג. און ס'איז ביז גאָר כאראקטעריסטיש, אז סײַ סטאָונס פראָטעסט, סײַ לעדערערס אָפּאָזיציע גיסן זיך אויס סאָפקאָלסאָף אין די פאָרמעס פון „ניט שטעלן ווידערשטאנד דעם שלעכטס״. לעדערער אנטלויפט פון זײַן מישפּאָכע — ווי טאָלסטאָי, און סטאָון גייט צו דער שכיטע, מויכל זײַענדיק אלע זײַנע סאָנים און זײַן גאנצער סוויווע.

5

אשס ראָמאנען פון אמעריקאנער לעבן, וואָס קומען אוף אין דער לעצטער סטאדיע פון דער אנטוויקלונג פון קאפיטאליזם, ווען ער איז צעריסן פון אום־צאָליקע סטירעס, ווען ס'טרייסלט זיך דער באָדן אונטער זײַנע פיס זינט דער

אימפעריאליסטישער מילכאָמע און דער אָקטיאבער-רעוואָליוציע, דריקן אויס א ברייטע אמפּליטודע פון וואקלעניש. דער אמאָליקער אידעאָלאָג פון דער פארקאפּיטאליסטישער פּאטריארכאלער בורזשואזיע פארלירט אינגאנצן אפן אמעריקאנער באָדן די גלייכגעוויכט. ס'ראָון זיינען אשס אמעריקע-ראָמאנען געטראָגן פון א געפיל פון מוירע פארן קאפּיטאליזם. קימאט גלייכצייטיק איז אָבער דאָ א טענדענץ זיך אָנצושפארן אף די ארוף-שטרעבנדיקע מער פעסטע שיכטן פון דער מיטעלער בורזשואזיע, אפן ארוף-שטרעבנדיקן אָלרייטניק, און דאן איבערצייגט זיך אש, אז די קאפּיטאליסטישע אמעריקע איז גאָר ניט אזוי שלעכט, זיין שילדערונג ווערט אָפּטימיסטישער, זיכערער.

די יידישע „גרינע" מאסן און די אָלרייטניקעס, וואָס קלעטערן בעכיפּאָזנדיק-ברוטאל ארוף אף זייערע פּלייצעס — דאָס זיינען קימאט אלע פּערסאָנאזשן אשס פון אמעריקאנער לעבן. אן אויסנאם איז בלויז „טויט-אורטייל", ווו אש שילדערט אויך דעם גרויס-בורזשוא, וואָס איז שוין קימאט אינגאנצן אויסגעליידיקט פון „יידישקייט". „טויט-אורטייל" איז אָבער א שטאַרק „ליטעראַרישע", סכעמאטישע זאך. זי איז פול מיט מוסער-זאָגעכץ, און מע דארף פאר איר זוכן מוסטערן סיי אין דער אמעריקאנער היינטצייטיקער פּראָזע (אין ענגליש), סיי אין טאָלסטאָיס שאפן פון לעצטן פּעריאָד.

מאסן-סצענעס פעלן קימאט אינגאנצן אין אשס אמעריקאנער זאכן — ווייל ס'פעלט אין זיי דער סאָציאלער אופברויז, חייל אש היט זיך פאר דער נאקעטער אנטפּלעקונג פון קלאסן-קאמף. די סטירע גופע צווישן ארבעט און קאפּיטאל שטרעבט אש קאָנסערווירן אין נאציאָנאל-היימישע פאָרמעס („אָנקל מאָזעס"). דערפאר פעלט בא אים אינגאנצן דער אָרגאניזירטער אמעריקאנער פּראָלעטאריאט. זיין באליבטעסטער פּערסאָנאזש — איז דער גאנץ אָדער האלבפּרומער, פּראָלעטאריזירטער באלעבאטישער ייד.

דערפאר געלינגט אים אויך ניט די שילדערונג פון „יונג-אמעריקע", פון נייעם דאָר, וואָס וועבט זיך איין אין אמעריקאנער לעבן, וואקסט אין אים פעסט אריין און זוכט אפן אמעריקאנער באָדן די לייזונג פון זיינע נויטן און קאמפן. אש האלט זיך פאָרזיכטיק באם ענגן ראנד פון געטאָ — איבעריקנס, ווי קימאָט אלע אנדערע בורזשואזע אָדער קליינבירגערלעכע יידישע שרייבער.

בלויז אויבערפלעכלעך באנומען קלינגט אשס קריטיק פון קאפּיטאליזם ווי א קליינבירגערלעכע קריטיק. דעם קאפּיטאליזם קריטיקירט אש פון בורזשואזן שטאנדפּונקט — נעמלעך פונעם שטאנדפּונקט פון דער ארונטערגייענדיקער מיטעלער האנדל-בורזשואזיע. דאָס דערנענטערט אים צו דער טאָלסטאָישער קריטיק, צו דער טאָלסטאָישער רעאקציאָנערער מאָראל מיט איר מוירע פארן קאפּיטאליזם.

אף אשס שאפן דריקט ניט דירעקט דער פּראָלעטארישער קאמף—יענער, וואָס סטימולירט מער אָדער ווייניקער די בונטארישקייט, די פּראָנדע פון אסאך קליינבירגערלעכע שרייבער. דערפאר איז אש אבסטראקטער מיט זיין קריטיק,

מעליצעדיקער, ליטעראַרישער, „מאָראַליש" — דערפאר איבערצייַגט זי אַזוי ווייניק און איז גיכער א פארטיידיקונג-אַקט פון די סטאַנס און לעדערערס, איידער א באַשולדיקונג-אַקט פון קאַפּיטאַליזם.

אַזוי צי אַזוי — דער ווײַ-געשרײ" פון די קאָרבאָנעס פון קאַפּיטאַליזם רײַסט זיך דורך אפילו דורך אַשם אפּאָלאָגעטישער קונסט; מיט אָפּגעהאַקטע פיס און הענט — שטאַרצט דאָך אַרויס דאָס טאָרסאָ פון דעם לײַדנדיקן „גרינעם" האַלבן פּראָלעטאַריער. זייער לעכצן צו אינטערנאַציאָנאַלער סאָלידאַריטעט פון אַלע אַרבעטער, זייער רײַסן זיך פון די געטאָ-שראַנקען, זייער דראַנג אַראָפּצורײַסן דאָס בעסמעדרעש-ייִדישקײַט, זייער אופקומענדיקן קלאַסן-באַוווסטזײַן האָט ניט געקאָנט שטום מאַכן אפילו אַשם נאַציאָנאַליסטישע, בורזשואַזע קונסט.

6. שאָלעם אש און די רעוואָליוציע

i

פאקטיש רעאגירט אשס גאנץ שאפן אין דער אָדער יענער פאָרם אף דער רעוואָליוציע — דער „גענעראלער רעפעטיציע" פון 1905 און דער גרויסער אָקטיאבער־רעוואָליוציע. זײַן שאפן ביז 1905 שפיגלט אָפ [illegible]עם מוירעדיקן קריזיס אין רוסלאנד, וואָס פארשארפט זיך פון יאָר צו יאָר און ברעכט ענדלעך אויס אין די טיטאנישע קאמפן פון 1905. אשס ערשטע זאמ־לונג אין יידיש, „אין שלעכטע צײַטן" (1903), שטייט אונטערן אײַנדרוק פון יענער סעריע פאָגראָמען, מיט וועלכער דער צאריזם איז אנטקעגנגעקומען דער שאריַענדיקער רעוואָליוציַע (ביפראט פון דעם טשענסטאָכאָווער פאָגראָם, 1902). אשס ווערק ביז 1907, ווען ס׳ווערט קלאָר די מאפאָלע פון דער רעוואָליוציע, דריקן אוים די צעטומלטקײַט און ניטדעצידירטקײַט פון גרויסע שיכטן פון דער יידישער קליין- און מיטל-בורזשואזיע (ביפראט ווערט עס קלאָר אין אשס דראמאטורגיע: „מאָשיאכס צײַטן" און אנד. פיעסעס). אין די יאָרן פון רעאקציע גייט אויך אש אף צוריק, גיסט וואסער אף דער מיל פון דער קאָנטר־רעוואָליוציע, גריבלט זיך אין עראָטישע „פר[illegible]עס" און באזינגט דעם אופגעקומענעם גוויר [illegible] („לאנדסמאן", „שלוימע [illegible]"). א טיפער יִיעש און שרעק כאפט אים ארום אין די יאָרן פון דער [illegible]פעריַאליסטישער מיל־כאָמע און דער שפעטערדיקער אָקטיאבער־רעוואָ[illegible] [illegible] („דער טויטער מענטש", א „שנירל פערל"). די וועלט טרייסלט זיך ווידער! און אש אנטלויפט אין אינדיוויִדואליסטישע גריבלערײַען, בויט איצט פאנאנדער די גוואלטיקע אידייע פון קידעש־האשעם, ווערט קלעריקאל־מיסטיש געשטימט, און שטעלט זיך, ענדלעך, ניט פארהילט אין דינסט פון דער גרויס־בורזשואזיַע, פון פאשיזם. הײַנטצוטאָג פריידיקט אש אָפן, אז „אין באָלשעוויזם זעט ער די שטראָף פון גאָט [illegible]אר די כאטאָיִם פון צאריזם... יעדע זאך פאָדערט איר פרײַז, אָבער דער פרײַז, וואָס דער באָלשעוויזם פארלאנגט, איז צופיל פאר איין דאָר. דער קאָמוניזם לייקנט אין גאָט, און דאָס איז א צוגרויסע אכרײַעס", (פון אשס אן אינטערוויו, „מאָרגן־פרײַהײַט", 1930, 15 דעקאבער). ניט צו לײקענען, דער

פרײַז, וואָס דער באָלשעוויזם פארלאנגט — די פארניכטונג פון דער קאפיטאליסטישער אָרדענונג און דער אויסבוי פון דער קלאסנלאָזער קאָמוניסטישער געזעלשאפט — איז צופיל פאר דער בורזשואזיע, איר גאָט און אירע מאָדערנע נעוויים, די אשס און זייער גלײַכן. און גאָר טשיקאווע איז, ווען אש וואָרנט די באָלשעוויקעס, זיי זאָלן צופיל ניט ארומוואָיעווען מיט גאָט. דאָס איז בעטמעס אן אייצע פון א גוטן פרײַנט...

אשס גאנץ שאפן איז, אלזאָ, צוזאמענגעקוועטשט צווישן צוויי גרויסע רעוואָליוציעס. אין דעמדאָזיקן שטורמישן פעריאָד פון גיגאנטישע סאָציאלע קאמפן לאַווירט די בורזשואזיע און פארשיידענע שיכטן פון קליינבירגערטום, וואָס גייען איר נאָך; כאפט קלעפּ, פאלט, שטעלט זיך ווידער אף די פיס, טריומפירט, פארפלאָנטערט זיך ווידער אין דער מילכאָמע, ווערט נאָכאמאָל אין רוסלאנד, איצט שוין ענדגילטיק, געוואָרפן צום באָדן און באזיגט, כאפט אָפּ דעם אָטעם און טריומפירט ווידער אפסנײַ אין די אנדערע לענדער; סומירט איר דערפארונג, באנײַט אירע מעטאָדן פון קאמף, פארשטארקט איר אָנפירונג מיט גרויסע מאסן פון קליינבירגערטום און גרייט זיך פיבערדיק צו נײַע אנטשיידנדיקע קאמפן — צו דער אינטערווענץ קעגן סאָוועטנפארבאנד. דאָסדאָזיקע לאווירן פון דער בורזשואזיע אין א שווערער צײַט פון מאפּאָלעס און ניצחונעס באשטימט אויך דעם כאראקטער פון אשס גאנץ שאפן.

דאָ באהאנדלען מיר ניט אשס פארשיידענע פּאָליטישע דעקלאראציעס, בריוו, רעדעס און אינטערוויוען. מיר שטעלן זיך אָפּ בלויז אף אשס ראָמאנען, וואָס באהאנדלען דירעקט די רעוואָליוציעס 1905 און 1917 — „מערי" (1911), „דער וועג צו זיך" (1913), און אשס לעצטע טרילאָגיע „פארן מאבל" — די דרײַ ראָמאנען „פעטערבורג", „ווארשע", „מאָסקווע" — 1928—1930.

אשס „מאָמענטן פון די פרײַהײַט-טעג" (קראָקע, 1908, 38 זײַטן) זײַנען א טאָגבוך, געפירט אין מארט—אָקטיאבער 1905. דאָס זײַנען זייער צארטע עלעגישע בלעטלעך, געווידמעט די קאָרבאָנעס פון דער רעוואָליוציע. א טייל עפּיזאָדן וועט אש אויסנוצן אין זײַן ראָמאן „ווארשע" (די שילדערונג פון דעם סוים פון א רעוואָליוציע...). די גרויסע קאמפטעג פון דער רעוואָליוציע רופן ארויס בא אשן א געפיל פון יִיראס-האקאָוועד. דעמלט שרײַבט אש: „ניט פון גאָלד געהעפט, ניט רײַך געפוצט איז דער ארבעטער-פאָן. אין די שווארצע נעכט, אין פינצטערן קעלער, האָט די מאמע — די נויט — דעם פאָדעם געשפינט, די שוועסטער די סוכאָטניצע (פון דער טאבאק-פאבריק) האָט די פעדעם אף דער וועבשטול אופגעצויגן. און דער ברודער, דער דאלעס, האָט דעם פאָן געשפינט.

„אין בלוט זײַנען די פעדים געטונקט געוואָרן; אין בלוט פון די הארוגים, פון אָרעמקײַט, פון נויט און דאכקעס.

פלאטער, אָרעמקייט, פלאטער איבער דעם יאם קעפ און שארף, און שטארק זאָג דיין וואָרט, ווארף דיין וואָרט אין מענטשנס געזיכטער. שארף און שטארק ווי דיין האמער, ווי דיין האנט איז".

אָט דעם לויבגעזאנג דער שטארקער האנט פון פראָלעטאריאט האָט ארויס-געריסן די גרויסע, הייסע רעוואָליוציאָנערע שאָ אפילע בא אשן. אין די שפע-טערדיקע יאָרן, ווען אש האָט זיך ארומגעזען, אז רעוואָליוציע איז גאָר אַן אָנשיקעניש פון זיין ליבן נאָמען, האָט ער זיך ווייזט אויס פון דעם ביכעלע אָפגעזאָגט. וואָרעם אין זיינע געזאמלטע ווערק, וואָס די ווארשעווער „קולטור-ליגע" גיט ארויס, זיינען די „מאָמענטן" שוין ניט איבערגעדריקט. בלויז א האלב-הומאָריסטישער עפיזאָד („האקאָפעס") איז אדורך אשס איצט שוין ניכטערער קלאסן-צענזור.

אָבער אפילע אין די „מאָמענטן" אונטערשטרייכט אש זיין אָפגעפרעמדקייט צו דער רעוואָליוציע, זיין אייגענע אינדיווידואליסטישע ליניע. ער דרייט זיך ארום אינמיטן פון שלאכטן ווי א זייטיקער צושויער. ווען א כאווער, א בונדיסט, פירט אים אוועק אף א באראטונג פון אן אונטערערדישן קאָמיטעט, פראָטעסטירט דאָרט אש קעגן דעם אָרגאניזירן א מאניפעסטאציע, בעיס דער ווארשעווער גענעראל-גובערנאטאָר האָט באפוילן די סאָלדאטן צו שיסן בא דער קלענסטער מאסן-אָנזאמלונג: „באווייזיט — זאָג איך — יעדנס מענטשנס לעבן איז א הייליקטום פאר זיך באזונדער, א וועלט באזונדער. מע טאָר ניט שפילן זיך מיט יענעמס לעבן אף צוזעקן, מעג דער אידעאל זיין ווי הייליק ער איז. איך האָב נאָר רעכט אף מיין אייגענעם לעבן. אין קיינמאָל ניט אף יענעמס...

„מען איז מיר באפאלן ווי מיט האָגל: מיר דארפן ניט קיין ראכמאָנעס.

און עפשער האָבן זיי רעכט. זיי זיינען וועגווייזערס, בויערס פון א נייער וועלט, און יעדער איז נאָר א ציגל צו בויען די נייע וועלט. איך בין א צעבראָ-כענער, אָרעמער זינגער, איך זע אין יעדן מענטשן, אין יעדן אינדיווידום א באזונדער וועלט פאר זיך אליין... איך וועל שוין גאָרניט רעדן..."

ווען ס'קומט אָבער אין די שפעטערדיקע יאָרן צום [illegible] אָרגא-ניזירן פון דעם רעוואָליוציע-שטאָף, באווייזט זיך בא אשן, אין דער שטורמישער און בלוטיקער יאָר 1905 לאָזט זיך באגעגענען גאנץ אידייִש. אין אש פארפאסט די נאָוועלע „צוויי [illegible]", ווי די רעוואָליוציע ווערט גאנץ [illegible] ארײַנגע-קוועטשט אין די ראמען פון שטעטלדיקן [illegible] אויך אין שטעטל. לאָזט זיך אויס, באווייזן זיך „אבדעס-[illegible]" אין ס'אָרגאניזירט זיך [illegible] אָבער די אידייע ווערט ניט צעשטערט מאכט מען א דעמאָנסטראציע אף אשס לאָשן — „גייט מען מיטן פענדל" — גייט [illegible] דער [illegible] פון ראטהויז, קלאפט אין פויק און [illegible] די רעוואָליוציע אין שטעטל ווערט שטאָף בלויז פאר א [illegible] [illegible]

א לעפל פון איין זײַט. און עס פאלט א טעלער פון דער אנדער זײַט... און דאָס הייסט אף אכדעס-לאָשן: דיסקוסיע״...

די גרויסע רעוואָליוציע פון ארבעטער און פויערים לאָזט זיך אָבער ניט ארײַנקוועטשן אין די דאלעדאמעס פון קוטנע, שעמעניק, קראָשניעוויק. און אפילע דאָרט האָט עס אויסגעזען גאָר אנדערש, ווי אש וויל אונדז אײַנ-שמועסן, גאָר ווײַט פון א הומאָרעסקע. אין די „מאָמענטן״, מיט דער דאטע פון 24 מארט 1905, באשרײַבט אש אליין די לײַווײַע פון גרויזאם צעשאָסענע רעוואָליוציאָנערע פויערים אין קוטנע. און ווײַסנבערג, וואָס שילדערט קימאט גלײַכצײַטיק די רעוואָליוציע אין פוילישן שטעטל, וויס גראָד צו דערציילן פון שווערע קאמפן און שלאכטן, פון באַלעבאטישער קאָנטער-רעוואָליוציע, פון שטעטלדיקע פראָוואָקאטאָרן, פון ארעסטן און שכיטעס.

פארפאלן! אש האט לאנג ניט געקענט שפילן דידאָזיקע שטרויס-פאָליטיק, אף שטענדיק ניט געקענט באהאלטן דעם קאָפּ אין שעמעניצער בעסמעדרעשל. און מיט אסאך בראוור שטעלט ער זיך אין זײַנע ראָמאנען „מערי״ און „דער וועג צו זיך״ אויג אף אויג מיט דער רעוואָליוציע פון 1905.

2

עס רעדט זיך נאָר אזוי — אויג אף אויג מיט דער רעוואָליוציע. וואָרעם פאקטיש שטרעבט אש אויך אין „מערי״ גיין אויסן וועג דער רעוואָליוציע, אָדער — אין בעסטן פאל — ארײַנקוועטשן איר גאנצע פראָבלעמאטיק אין דעם סדוים-בעטל פון שטעלדיקער שילדערונג.

די דרײַ הויפּט-העלדן פון „מערי״ — מישא, קאוואלסקי, מערי — געפינען זיך אין פעטערבורג גראָד באם אויסברוך פון דער רעוואָליוציע. „אף די פע-טערבורגער גאסן האָט זיך שוין שטארקער דערפילט די לופט פון דער רעוואָ-ליוציע. געהיימע שטימען האָבן זיך געלאָזט הערן: מע גרייט זיך אף זונטיק צו א גרויסער דעמאָנסטראציע פארן ווינטער-פאלאץ, און א פּאָפּ מיט א היי-ליקער בילד אין דער האנט וועט די דעמאָנסטראציע אָנפירן״. אָבער... „מישא האָט קיין צײַט ניט געהאט זיך צו פארנעמען דערמיט, וואָס איז אין גאס און אין אוניווערסיטעט פאָרגעקומען. ער איז אינגאנצן געווען באשעפטיקט מיט מערין״ (129). האלטן מיר, הייסט עס, באם 9 יאנואר 1905, בא יענער גרוי-סער שכיטע, וואָס האָט אויסגעברענט אַלע ספייקעס און וואקלענישן פון די רוסישע ארבעטער- און פויערים-מאסן און געוויזן זיי בלויז איין וועג — דעם וועג פון אומבעראכמאָנעסדיקן קאמף מיטן צאריזם. אָבער מישא, ד. ה. אש, האָט ניט קיין צײַט צו פארנעמען זיך דערמיט. דערווײַל באשרײַבט אש וויכ-טיקערע זאכן: פינלענדישן לאנדשאפט, דעם עסטעטישן קריטיקער מאקסימאָ-וויטש, די פעטערבורגער סאלאָנען, שרײַבער, רעזשיסאָרן, שוישפילער. ערשט 50 זײַטן שפעטער דערוויסן מיר זיך וועגן דעם אויסברוך פון דער רעוואָליוציע.

און מיר האלטן שוין באם אָקטיאבער-מאניפעסט. די שילדערונג פון דידאָזיקע גרויסע רעוואָליוציאָנערע געשעענישן ווידמעט אש איין קאפיטל — סאכאקל 4 זײַטלעך...

דאקעגן אײַלט ער זיך פאַרדרייען דעם קאָפּ מישען מיט מערי, און צוערשט זעט מישע ביכלאל גאָרניט פון דעם, וואָס טוט זיך ארום אים אין דעם ברויזנדיקן פּעטערבורג, אין דעם באריקאדן-פּעטערבורג. דערנאָך פארשיקט אש מערין און מישען אין פינלאנד, און ברענגט שפּעטער אראָפּ קאוואלסקען. קאָוואלסקי און מערי האָבן ביכלאל קיין שום אינטערעס ניט צו דער רעוואָ-ליוציע, און זיי זעען בלויז די פּעטערבורגער באָהעמע, לעבן מיכוץ צײַט און רוים. אין די אָקטיאבער-טעג ווערט מישע אינגאנצן אופגערודערט, ווערט מיטגעשלעפּט מיטן שטראָם, אָבער... „אַן איינזאמער האָט ער זיך ארומגעדרייט איבער די פּעטערבורגער גאסן אין דעם ראעש פון אופגערעגטע מאסן. ער איז געוואָרן מיטגעשלעפּט מיט דעם שטראָם און טיילמאָל זיך געפילט, ווי אף א פרעמדער כאסענע... און האָט זיך געפילט ווי א ניכטערער צווישן שיקו-רים" (181). ס'דערמאָנט יענע האלטונג אשס, וואָס איז באשריבן אין די „מאָ-מענטן". מישען קומט אויס, „ווי ער וואָלט אין א שווערן שלאָף ארײַנגעפאלן און געכאָלעמט, געכאָלעמט". ערשט די ערשטע יעדיעס פון די פּאָגראָמען רײַסן אים ארויס פון הינערפלעס, און ער אנטלויפט אהיים, אין זײַן אוקרא-יִנישער שטאָט.

אש מײַדט אלזאָ אויס צו באגעגענען זיך מיט דער רעוואָליוציע אף אירע וויכטיקסטע שלאכטפעלדער, אין איר דעמלטיקן הארץ — דעם רעוואָליוציאָנערן פּעטערבורג. האסטיק שיקט ער פאנאנדער זײַנע העלדן און אנטלויפט מיט זיי אין דער קליינער שטאָט פון דעם יידישן טכום.

טכום — זאָל זײַן טכום!

די רעוואָליוציע פון 1905 איז געוועזן א רעוואָליוציע פון ארבעטער און פּויערים. ניטאָ אָבער אין אשס ראָמאן ניט קיין ארבעטער און ניט קיין פּויע-רים! פונעם רוסלענדישן פּראָלעטאריאט אינטערעסירט אשן די האלטונג בלויז פון איין שיכט — פון דעם יידישן פּראָלעטאריאט.

זאָל זײַן יידישער פּראָלעטאריאט.

דער יידישער פּראָלעטאריאט — זאָגט אָבער אש — איז דער „ראָוו" — יענע שמוציקע פּאָרשטאָט, ווו ס'לעבן אייניקע טויזנט נעפאשעס אָן ליכט, אָן זון, מיט שטענדיקע בלאָטעס, מיט אלע עפּידעמישע קראנקײַטן, מיט קריפּלדיקע קינדער „שוואכע, קראנקע, האלבע קאליקעס".

„ראָוו" — זאָל זײַן „ראָוו".

לעבט אָבער אש אוף די באריִמטע ס. ס.-טעאָריע: די יידישע מאסן פּראָ-לעטאריזירן זיך ניט, ניטאָ בא יידן קיין ארבעטער... „ראָוו" איז טאקע דער יידישער פּראָלעטאריאט, דער יידישער פּראָלעטאריאט איז אָבער קיין פּראָלע-

טאריאט ניט. מעמיילע איז ניט מעגלעך קיין שום קלאַסנקאַמף אין דער ייִדי-שער סוויווע. „אָבער קעגן וועמען קעמפן? איך בין דאָך דאָרט, אין די הײַז-לעך יעדן טאָג, די „באַלעבאַטים" זײַנען דאָך נאָך פיל אָרעמער פון די ארבע-טער, און די באַלמעלאָכעס גייט עס דאָ נאָך פיל מאָל ערגער, ווי זייערע „מענטשן". קעגן וועמען פירט איר א קאַמף?... ווער איז דאָ דער אונטערדרי-קער און ווער דער אונטערדריקטער? עס איז דאָך איין גרויסער „ראָוו" מיט אָרעמעלײַט" (58). אזוי שרײַבט אויס אין אשס נאָמען דער פילאנטראָפּישער ד"ר לייזעראָוויטש. ניט קיין וווּנדער, אז ווען מען רופט צונויף א פאַרזאַמלונג פון „ראָוו", זײַנען „אנשטאָט די ארבעטער געקומען די „באַלעבאַטים" אליין: וואָרעם קיין „מעשאָרסים" זײַנען ניט געווען אין „ראָוו" (108).

מיילע — זאָל זײַן, אז „ראָוו" איז ייִדישע אָרעמשאַפט.

איז ער אָבער, לאָזט זיך אויס, אסאך מער פון א פאָרשטאָט פון אָרעמע קוסטארן: „דאָס גאנצע ייִדישע פאָלק — דערקלערט אש — לעבט אזוי אין רוסלאנד, אויסער איינציקע גליקלעכע, וועלכע האָבן זיך אויסגעקליבן פון דעם „ראָוו"... (51).

פון דעם גרדיסן רוסלענדישן פראָלעטאריאט ווערט אלזאָ בא אשן אויסגע-טיילט דער ייִדישער פראָלעטאריאט; ער ווידער ווערט פארביטן מיטן „ראָוו", דער „ראָוו" ווידער איז אָבער דאָס גאנצע ייִדישע פאָלק... ניטאָ אלזאָ קיין קלאַסנקאַמף „באם ייִדישן פאָלק", וואָרעם ס'איז ניטאָ, אכוץ איינצלנע פאַלן קיין אונטערדריקער און אונטערדריקטע. און וויבאלד אזוי, איז אויך ניטאָ קיין רעוואָליוציע אין „ראָוו". ווען דער „ראָוו" גייט ארויס אין א דעמאָנ-סטראציע, באקומט זיך א כויזעק-בילד, א קאריקאטור. אין דער שפּיץ גייען „די מייסטע אינטערעסאנטע עקזעמפּליארן", שווינדזיכטיקע קינדער מיט גזשוואָ-לענע קעפּ, קרומע, לאָמע, אף קוליעס, בלינדע, קראנקע ייִדן, ווײַבער מיט סוכאָטישע טאָרבעס, — ניט קיין וווּנדער, אז די דעמאָנסטראציע גיט א קנאַפּן עפעקט. די סטראזשניקעס, וואָס באגעגענען זיי, „האָבן געמיינט, אז עס גייט א באנדע אָרעמעלײַט, אָדער עס איז א ייִדישע לעווײַע... און די זשאנדארמען האָבן געלאכט: „זשידאָווסקאיא סוואָדבא" — האָבן זיי צווישן זיך גערעדט און זײַנען ווײַטער געריטן" (116). די „רעוואָליוציאָנערן" זײַנען ווידער באלעבאַ-טישע באָכערימלעך און מיידלעך, סטודענטן און גימנאזיסטקעס, און אפילע זיי זיינען צו לינק פאר אשן, און ער קריטיקירט זיי פארביסן-סארקאסטיש. און ס'איז דאָ וואָס צו קריטי-ירן — דאָס זײַנען די פאָרשטייער פון די קליינ-בירגערלעך-סאָציאליסטישע ייִדישע פארטייען, יענע אינטעליגענץ, וואָס איז מיטגעלאָפן בעשאס דער רעוואָליוציע, ביכדיי טייקעף, בא דער ערשטער מאפּאָלע פון איר זיך אָפּשאָקלען. סאָניע, מישעס שוועסטער, כאראקטעריזירט אזוי איר „סאָציאליזם": „נאָר איך רייד ניט דערפון אין געזעלשאפט: ארבעט איז אן אנדער זאך און געזעלשאפט איז אויך אן אנדער זאך. אז איך וויל אגיטירן

גיי איך ארויס צו דער „ארבעט״, און אז איך בין אין געזעלשאפט — בין איך ניט קיין פארטיי-מענטש״ (37). ניט בעסער זײַנען קימאט אלע אנדערע „רע-וואָליוציאָנערן״ אין אַשס „מערי״. אָבער אשס קריטיק קומט ניט פון לינקס: זי קומט פון רעכטס, ס׳איז די באלעבאטישע טעאָריע, אז די רעוואָליוציע האָבן געמאכט „יינגלעך מיט מיידלעך״.

בלויז אין איין געביט מאכט מיט „ראָוו״ די רעוואָליוציע — דאָס זײַנען די פּאָגראָמען. און אזוי קומען מיר צו אשס גרונט-אידייע אין ביידע ראָמאנען: „דאָס יידישע פאָלק״ האָט קיין שום שײַכעס ניט צו דער רוסישער רעוואָליוציע. די רעוואָליוציע — איז בלויז אן עפּיזאָד, א קליינער עפּיזאָד אין דער יידישער געשיכטע. די פּאָגראָמען — דאָס איז ניט דער ענטפער פון דער קאָנטער-רעוואָליוציע — ניין, ס׳איז א ספּעציפיש-יידישע זאך, ס׳איז א שטענדיקע באַ-גלייט-דערשײַנונג פון דער יידישער געשיכטע: „מישע האָט געהאט דאָס געפיל, ווי ער פאָרט אף א גרויסן שיף, דאָס גאנצע יידישע פאָלק פאָרט אף דעם שיף, און דאָס שיף איז ארויסגעפאָרן אין דעם ערשטן טאָג, וואָס די וועלט איז באשאפן געוואָרן, און פאָרט ביז צום הײַנטיקן טאָג... און הײַנט איז איין טאָג פון דער יידישער געשיכטע: נעכטן איז די זאך געשען אין אלעקסאנדריע, אין קעסאריע, אין רוים, אין מאדריד, אין פראנקפורט, אין קראָקע, — הײַנט געשעט עס אין קישעניעוו, אין קיעוו... עס וועט אדורכגיין, אדורכגיין — אלץ וועט אדורכגיין, און דאָס שיף וועט ווײַטער שווימען, בא אנדערע פאָרטן זיך אָפּשטעלן, ביז צום לעצטן טאָג פון דער וועלט״ (197).

אזוי ארום האָט אש שוין אין „מערי״ פאָרמולירט די קלעריקאל-מעטאפיזישע טעאָריע פון „קידעש-האשעם״, די יאהודישע טעאָריע פון דער יידישער געשיכטע, וואָס באשטייט פון „ליידן און טוירע״. ער וועט טאקע פארענדיקן דעם „וועג צו זיך״ מיטן בילד פון מישען, וואָס גרינדעט א כיידער (ניט א שול, דאפקע א כיידער!) אין „ראָוו״ און ווערט דאָרט מיט מאזל א מעלאמעד. שוין אין „מערי״ שטעלט זיך אש אוועק בא פוסטע פּאָליצעס און פארקויפט ביטאָכן („עס וועט אדורכגיין, אדורכגיין״), — ווי אין זײַן שפּעטערדיקן ראָמאן „קידעש האשעם״.

3

אין דעם שפּעטערדיקן ראָמאן „קידעש-האשעם״ שפּילט אָבער אש גראָב אף איין סטרונע, לייגט אויס דעם אלטן שיימעס-באגאזש און קלימפּערט צו מיטן ביטאָכן-מאָטיוו. אין „מערי״ ארבעט ער אסאך קאָמפּליצירטער, דינער. דעם ראָמאן בויט ער אין צוויי פּלאַנען; ביידע ליניעס לויפן זיך צונויף אין איין ציל-אײַנשטעלונג: קאמף קעגן דער רעוואָליוציע, וואָס איז ניט „אונדזער זאך״. אף איין פּלאַן שטייט מישע, און ס׳באטײַט: רעוואָליוציע איז א גאָיִשע זאך, צו אונדז יידן האָט עס ניט, „דער הײַנט איז בלויז איין טאָג פון דער יידישער געשיכטע״. עס איז אָפּקער פון דער רעוואָליוציע מיט שאָווי-

ניסטיש-קלעריקאלע לאָזונגען. אפן צוויטן פלאן שטייט קאָוואלסקי, און סיבא-
דייַט: רעוואָליוציע איז א זאך פון ארבעטער און פויערים, צו דער קונסט
האָט עס ניט קיין שייַכעס. עס איז אָפקער פון דער רעוואָליוציע אין נאָמען
פון „עסטעטיק", אין נאָמען פון „קונסט צוליב קונסט". מערי, די דריטע וויכ-
טיקסטע געשטאלט פונעם ראָמאן, וואקלט זין צווישןביידע ליניעס. צום סאָף
פון דעם „וועג צו זיך" שלאָגט צו אויך איר שיפל צו די ברעגעס פונעם
„ייִדישן ביטאָכן"...

באַ דער גלייַכער סאָציאלער פונקציע האָבן מיר אָבער דאָ צו טאָן מיט
צוויי סטירעסדיקע ליניעס. מישע האָט געזעלשאפטלעכע אינטערעסן — קאָוואל-
סקען אינטערעסירן אבסאָליוט ניט סאָציאַלע פראגעס. ס'איז א מאָדערניסטיש
„ניצשעאנישע קרעאטור", וואָס פארמאָגט עפּעס פון האמסונס נאגעל („מיס-
טעריעז") און נאָך מער פון ארציבאשעווס „סאנין". מישע זוכט דעם זין פון
זייַן לעבן, זוכט א גרונט-פרינציפּ פון זייַן עקזיסטענץ — און געפינט ענדלעך
דעם „סאָד פון דער נאציאָן" אין א בעסמעדרעשל פון „ראָוו". קאָוואלסקי
איז אקעגן זשע פרינציפּלאָז: „היינט האָב איך אייַך איינס געזאָגט, מאָרגן קאָן
איך אייַך גאָר עטוואָס אנדערש זאָגן. און גלויבט מיר, דער יעניקער, וואָס
האלט זיך אָן א שטענדיקער מיינונג, איז נאָר א לאנגווייַליקער מענטש". בלויז
איין פרינציפּ האָט קאָוואלסקי — דאָס איז שיינקייַט. אָבער אויך אין דער עסטע-
טיק פריידיקט קאָוואלסקי דעם סוביעקטיוויסטישן רעלאטיוויזם פון דער אימ-
פרעסיאָניסטישער שול. מישע איז נאציאָנאל געשטימט, קאָוואלסקי — קאָסמאָ-
פאָליטיש. מיט פארווּנדערונג דערוויסן מיר זיך צוזאמען מיט די העלדן פונעם
ראָמאן, אז קאָוואלסקי איז א ייִד.

באנומען אָבער פון דער זייַט פון זייער סאָציאלער פונקציע, האָבן ביידע
ליניעס גאָר אסאך באַרירונג-פונקטן. דער געזעלשאפטלעך-אָריענטירטער מישע
איז דאפקע אן „אומפארטייִשער", ווי אף א פרעמדער כאסענע פילט ער זיך
סייַ באַ די רעוואָליוציאָנערע פארטייען, סייַ באַ די ציִוניסטן. אין פאלעסטינע
אנטוישט ער זיך ענדגילטיק אין דעם אָפיציעלן ציִוניזם. „דאָס ערעץ-ייִסראָעל
פון היינט, וואָס ער האָט דערקענט, וואָס ער זעט זייַט די צייַט, וואָס ער גע-
פינט זיך אין לאנד — האָט גאָרניט צו טאָן מיט זייַן אידעאל, און מיט דעם
אידעאל, דעם כאָלעם און דער עמונע פון זייַן פאָלק... עפשער איז אמאָל
געווען צווישן זיי דער אידעאל, אָ, געוויס איז ער געווען, דער אידעאליזם—אָבער
די אידעאליסטן זייַנען אויסגעשטאָרבן, און די, וואָס זייַנען איבערגעבליבן,
זייַנען וואָכעדיקע ייִדן, וואָס זייַנען גרייט צו פארקויפן זייערע נאכלעס, וועלכע
זייַנען אָנגעקומען מיט אזויפיל מי און אזויפיל האָפענונגען, פאר יעדערעס
בעסערעס געשעפט".

יענע יאָרן איז אש נאָך ניט געווען קיין מיטגליד פון דער ציִוניסטישער
„אגענץ", פארקערט, ער האָט פראָנדירט קעגן דעם ציִוניזם, לעכאָלעפּאָכעס אין

זײַן אָפּיציִעלער געשטאַלט, ער האָט פּראָטעסטירט קעגן דעם ציִעניסטישן העברייִזם, און אין זײַן אַרטיקל „פּילעגעש-בעגיווע אין רעכויוועס“ („די יִדישע וועלט“, 1913, 8) זאָגט ער אַסאַך ביטערע ווערטער וועגן דעם ציִעניזם און זײַן קאָלאָניזאַציע-אַרבעט אין פּאַלעסטינע. ס'איז אָבער געווען נאָר פּראָפּאַגאַנדע. אויך אַש אַנערקענט, אַז צו פּאַלעסטינע „זײַנען געווענדעט אונדזערע בליקן, אונדזערע דאָרשטיקע נעשאָמעס“, די אַראַבער זײַנען בא אים „ווילדע“ און ראָצכים (דאָרט). און אויך אין „וועג צו זיך“ דערקלערט אַש, אַז „ערעץ-ייִסראָעל איז דער אידעאַל פון אַלע ייִדן“. די פּראָפּאַגאַנדע רײַסט דאָך אַרויס אַ פּאָר שאַרפע שורעס קעגן ציִעניזם.

„הע, איר יונגער מאַן! ניט אַזוי ברייט דאָס מויל, — שרײַט אויס מישע, וועלכער האָט שוין ניט געקענט אויסהאַלטן — מיינט ניט, אַז מיט אײַערע ריקודימלעך וועט איר בויען דעם ייִשעוו. אײַער סימכע איז די סימכע פון אָרעמעלײַט, וועלכע כאַפּן אַ ביין אָף אַ פרעמדער כאַסענע. הינטער אײַער סימכעדיק פּאָנעם איז אַ בעסוילעם אין אײַער האַרץ. — „גלויבט איר ניט אין דעם ייִשעוו? — פרעגן אים שטימען, און די אויגן ברענען אין צאָרן. — אין ייִשעוו — ווייס איך ניט. איך גלויב אין דער אייביקײַט פון ייִסראָעל“ („דער וועג צו זיך“, טעקסט פון דער „ייִדישער וועלט“, 1914, אַפּרעל).

אין דער שפּעטערדיקער בוך-אויסגאַבע האָט שוין אַש געפונען פאַר נייטיק די דאָזיקע פּראָנדערישע שורעס אַרויסצוּוואַרפן. וואָרעם אַ פּאָר יאָר שפּעטער ווערט שוין אַש אַ „באַלפור-ציִעניסט“: ער גייט אַריבער אין די רייען פון אָפיציִעלן ציִעניזם זײַט דער באַלפור-דעקלאַראַציע (פאַרגל. זײַן אַרטיקל „דער ניצאָכן“, צוקונפט, 1917, ז. 673-674).

ניגער, רעצענזירנדיק אַשס „מערי“ („ייִדישע וועלט“ 1913, 12), פאַרצייכנט, אַז אַש "האָט פון דער ייִדישער פרײַהײַט-באַוועגונג און די ייִדישע רעוואָליוציאָנערע פּאַרטייען געמאַכט — לאָמיר אָפן זאָגן — אַ קאַריקאַטור, אַ פּאַראָדיע“. ניגער נעמט זיך דאָ אָן די קריוודע פון די קלײנבירגערלעכע ייִדישע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען. וואָס זײַנען אָבער די סיבעס פון אַשס אַזאַ מין באַציִונג צו דער פרײַהײַט-באַוועגונג? ניגער ענטפערט, עמעס מיט אַ באַוואָרעניש: „נאָר... איין טערעץ איז פאַראַן, עמעס זייער אַ שוואַכער טערעץ, פאַרוואָס די רעוואָליוציע און „ראָוו“ האָט אַזאַ אָרעם, מיעס אויסזען. זי וואָלט פאַרכאַפּט אויך מישען, ווען זי וואָלט געווען שענער, אימפּאָנירנדיקער, און אַשן איז נייטיק, אַז מישע זאָל בלײַבן אויסער דער רעוואָליוציע, זיין האַרץ זאָל פרײַ זײַן פאַר מערין“ (58).

דאָס הייסט געטראָפן אין פּינטל! ס'איז טאַקע אַ ביז גאָר שוואַכער טערעץ, וואָס דאַרף פאַרטיידיקן אַשן פון פאַרטייִשקײַט, פון אַ באַשולדיקונג אין קאָנטער-רעוואָליוציִאָנערע קאַוואָנעס. און מע קאָן גלײַך ענטפערן מיט אַ צווייטער קלאָץ-קאַשע: גוט, מישען האָט ניט פאַרכאַפּט דער „סאָציִאַליזם“ פון די ניגערס

און זײַנס גלײַכן אין יאָר 1905; אָבער פאַרוואָס האָט אים ניט מיטגעריסן די רעוואָליוציע אין פּעטערבורג, וואָס איז דאָך אוואַדע געווען שענער, אימפּאָנירנדיקער, ווי אין „ראָווו"? פאַרוואָס האָט ער זיך אינמיטן פון דעם קאַמפּנדיקן פּראָלעטאַרישן פּעטערבורג אַרומגעדרייט ווי אַף אַ פרעמדער כאַסענע? אַש אַליין ענטפערט דערויף גאַנץ קלאָר: ווײַל מישע, וואָס דירעקט אויס צוזאַמענסטן אין ראָמאַן אַשס אידעאָלאָגיע, שטייט רעכטער אַפילע פון די נאַציאָנאַליסטיש-סאָציאַליסטישע פּאַרטייען.

אַש האָט אין די רעאַקציע-יאָרן דורכגעמאַכט אַ היפּשן רוק אַף רעכטס אַפילע לעגאַבע יענער אידעאָלאָגיע, וואָס קומט צום אויסדרוק אין „מאָשיאַכס צײַטן". ער האָט שוין געפונען דעם „סאָד פון דער נאַציאָן" באַ די ייִדן, וואָס דאַוונען אין בעסמעדרעשל פון „ראָווו", און כאַפּט זיך צו מיט זיי מיטצודאַוונען. מישע פּאָדערט שוין דאַפקע צו שטעלן כופּע-קדושן באַ אַ ראָווו. אַש רעדט שוין איצט וועגן דער אייביקער מיסיע פון פאָלק ייִסראָעל און ווערט אַ נאָענטער מעכוטן מיטן ריבוינע-שעלוילעם.

מישעס אומפּאַרטעיִשקײַט — דאָס איז די אידעאָלאָגיע פון דעם עקסט-רעכטן, בורזשואַזן פליגל פון ייִדישיזם. זי איז קעגן ק ר י ג ע ר י ש ן העברעיִזם, — אָבער ניט קעגן העברעיִזם אין אַ קולטורעלער, מעסיקער פאָרם. זי איז קעגן אָפיציעלן ציִעניזם — אָבער פאַר „ערעץ-ייִסראָעל ווי אַן אידעאַל". זי איז דאַקעגן שוין אָפן קלעריקאַל — פּריידיקט דעם „צוריק אין שול אַרײַן", דעם ראָווו און כיידער. ניגערס פאַרווונדערטע קלאָצקאַשעס — דאָס איז די פּ ר ײַ נ ט ש אַ פ ט לעכע קריטיק פון דער בורזשואַזער ריכטונג אינעם ייִדישיזם דורך דער קלײנבירגערלעכער. דערפאַר איז טאַקע ניגער יענע יאָרן עטוואָס ראַדיקאַלער אין דער אָפּשאַצונג פון דער אַרבעטער-פראַגע אין פּאַלעסטינע אָדער פון דער שול-פראַגע. ביידע פליגלען פאַרייניקט אָבער די נעגאַטיווע באַציִונג צו דער רעוואָליוציע. די ניגערס ווילן, אַז די וואַסערן פון דער רעוואָליוציע זאָלן דרייען די נאַציאָנאַליסטישע רעדער. בעיס דער בורזשואַזער שרײַבער אַש איז פרײַ פון דידאָזיקע איליוזיעס, האָט אַ בעסערן קלאַסנכוש פון די ניגערס, דערשמעקט גיכער די געפאַר און זאָגט זיך אָפּ קאַטעגאָריש פון וועלכע ס'איז טויוועס, וואָס די רעוואָליוציע קאָן ברענגען זײַן קלאַס.

בלויז אַן אויבערפלעכלעכע באַאָבאַכטונג וועט פירן צו דער קוואַליפיקאַציע פון מישען, ווי אַ קלײנבירגערלעכן אידעאָלאָג, ווי אַ יוירעש פון ד"ר לייזעראָוויטש, דעם פאָלקיסטישן פילאַנטראָפּ אין „ראָווו". מישע וועט טאַקע יאַרשענען פון ד"ר לייזעראָוויטשן אַלע רעאַקציאָנערע שטריכן פון זײַן פאָלקיזם: די אידייע פון דער קלאַסנלאָזיקײַט פונעם „פאָלק", ד. ה. דאָס אויסמישן אין איין מאַסע אַרבעטער, באַלמעלאָכעס, פויערים און אָרעמשאַפט; זײַן אינטעליגענטישע פילאַנטראָפּיע און אינדיווידואַליסטיש „גיין אין פאָלק", וואָס דערפירט באַ לייזעראָוויטשן קאָנסעקווענט צום אָפּלייקענען פונעם קאָלעקטיוון, אָרגאַניזירטן

געזעלשאַפטלעכן קאַמף. מישע וועט אָבער גיין נאָך ווײַטער אַף רעכטס, און מיט רעכטס מורמלט דער אַלטער נאַראָדניק פון די 70-קער יאָרן: „אַ דאָר הײַנט! מיר האָבן כאַסענע געהאַט אָן כופּע-וועקוידישן, אָן אַ ראָוו, און זיי דאַרפן אַ שטרײַמל, כופּע-קדושן, — שיינע ראַדיקאַלן!".

פון די ביידע העלדן — מישע און קאָוואַלסקי — איז מישע אַ שן נעענטער, ווײַל ער איז דער דירעקטער טרעגער פון אַ שס אידעאָלאָגיע. אַ ש דאַרף זיי אָבער ביידן האָבן: קאָוואַלסקעס „עסטעטיק" איז באַשטימט פאַר דער אינטעליגענץ, מישעס „סאָד פון דער נאַציאָן" — פאַר דער אַסאַך ברייטערער מאַסע פון קליין — און מיטעלער בורזשואַזיע. ביידע לאָזונגען האָבן זיך טאַקע איבערגעפלאָכטן אין דער רעאַקציאָנערער ייִדישער ליטעראַטור פון די יאָרן 1914-1907. עס באַווײַזן זיך די „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפטן" (1908), וואָס פּריידיקן עסטעטישן „קולטור-רענעסאַנס", — די ליטעראַטור דאַרף בליִען, ווען ס'האָט נאָך ניט אָפּגעטריקנט אין די גאַסן דאָס אָקאָרשט פאַרגאָסענע אַרבעטער-בלוט. די נעכטיקע „קאַמפן" פון די פּאַרטייִעלעך פון ייִדישן קליינבירגערטום זײַנען מיטאַמאָל פאַרגעסן געוואָרן: דעם זשורנאַל רעדאַגירן ברידערלעך דער נעכטיקער בונדיסט אַ. ווײַטער, דער נעכטיקער ס. ס. ש. ניגער און דער ציאָניסט גאָרעליק. דאָס אַליין באַווײַזט, אַז מע האָט לאַכלוטן ניט געהאַט בעדייע דורך דער ליטעראַרישער טריבונע ווײַטער פירן דעם געזעלשאַפטלעכן קאַמף פון נעכטן. פאַרקערט, מע איז אַוועק צו דער ליטעראַטור ביכדיי צו דעמאָנסטרירן, אַז מע רײַסט מיט דער פּאָליטיק, מיטן נעכטיקן אופברויז. אין דער קריטיק זיגט ניגערס פּרינציפּלאָזער אימפּרעסיאָניזם און פאַרטרײַבט באַלמאַכשאָוועסעס „סאָציאָלאָגיע", - וואָס בא איר גאַנצער פּרימיטיווקייט און ציִעניסטישער אײַנשטעלונג איז זי דאָך געווען זאַכלעכער פון ניגערס „ליריק". אַ. ליטוואַק גיט איבער אַזאַ כאַראַקטעריסטישן פאַקט: ווען ער האָט האַרבסט 1908 געהאַלטן אַ רעפעראַט וועגן שאָלעם-אַלייכעמען און געוואָלט זיך אָפּשטעלן אַף דער כאַראַקטעריסטיק פון דער געזעלשאַפטלעכער אַטמאָספער אין די 80-קער יאָרן, ווען ש. אַ. האָט געשטעלט זײַנע ערשטע שריט, האָט די ייִדישיסטישע אוידיטאָריע אים ניט געוואָלט הערן, הויך געשריִען: גענוג, ווער דאַרף עס, — און מע האָט זיך באַרויִקט בלויז, ווען דער רעפערענט איז אַריבער צו די געשטאַלטן פון סטעמפּעניו און ראָכעלע... („וואָס געווען" 1925, 258). דער אימפּרעסיאָניזם ווערט איצט דער הערשנדיקער סטיל פון דער קליינבירגערלעכער ייִדישער ליטעראַטור. ער פאַרכאַפּט אַפילע פּערעצן („בײַנאַכט אַפן אַלטן מאַרק"). צעקראָכן-אימפּרעסיאָניסטיש טראַנספאָרמירט איצט אַנויכי פּערעצעס „כסידיש" („רעב אבע"). עס שלאָגט די שאָ פון בערגעלסאָנס ייִעשדיקע, גריבלערישע אָפּגאַנג-ראָמאַנען, פון איינהאָרנס ליריק, ווײַטערס דראַמעס. דער „עסטעטיזם" גייט אָבער האַנט בא האַנט מיט אַ שטײַגנדיקער קלעריקאַלער כוואַליע: פּערעץ רופט איצט שוין אָפן אין שול אַרײַן, און ס'כאַזערט איבער דעם לאָזונג דער

שטומקייט-אפּאָסטאָל א. ווײַסער. איינהאָרן באווײַנט דעם לעצטן באל-מפילע.
הילעל צייטלין באקומט אַ ברייטע אודיטאָריע פאר זײַנע קלעריקאל-רעאקציאָ-
נערע „בריוו צו דער ייִדישער יוגנט". יעהויאָש באזינגט דאן די אנגעלוס-
גלאָקן, יענע גלאָקן, קעגן וועלכע ס'איז ארויס אין קאמף מיט א יאָר צען
פריער אונטערן דרוק פון דער ארבעטער-באוועגונג אווראָם רייזין. נאָמבערג
פּריידיקט אין דער „מישפּאָכע" דעם לאָזונג פון „נצח ישראל לא ישקר". זשיט-
לאָווסקי פּאָדערט „רעווידירן דעם קריסטוס-פּראָצעס". און בא אשן קריסטאלי-
זירט זיך איצט ענדגילטיק די קידעש-האשעם-אידייע, וואָס אין אן אנדער ווערק
האָט ער זי אליין קוואליפיצירט ווי „אן אָטעם פון טויט".

4

ביידע ליניעס — קאָוואלסקעס עסטעטיזם און מישעס נאציאָנאליסטישער
קלעריקאליזם — פלעכטן זיך אלזאָ צונויף, ווײַל ביידע זײַנען פּאָרמעס פון קאמף
קעגן דער רעוואָליוציע. צוזאמענגעשטויסן קעגן זײַן ווילן מיט א געזעלשאפט-
לעכער פּראָבלעם—פּאָרמולירט גלײַך דער עסטעט קאָוואלסקי טיף-רעאקציאָנערע
לאָזונגען, אשטייגער בא דער דיסקוסיע וועגן דער פרויען-פראגע: „די מאכט
פון דער פרוי ליגט ניט אין איר באפרײַונג, נאָר אין איר פארקנעכטונג; וואָס מער
זי וועט זײַן פארשקלאָפט באם מאן, אלץ גרעסער וועט זײַן איר הערשאפט
איבער אים" (77).

קאָוואלסקי איז בא אשן באהאנדלט געוואָרן מיט אסאך ליבע און סימפּאטיע.
מיר האָבן דערמאָנט ליטערארישע האשפּאָעס (האמסון, ארציבאשעוו), וואָס
פירן צו דערדאָזיקער געשטאלט. עס איז אָבער ניט וויכטיק צוליב צוויי טײַמים:
ערשטנס, איז עס די טיפּישע ליבלינג-געשטאלט פון דער מאָדערניסטישער
ליטעראטור, און מוסטערן און פאראלעלן צו איר קען מען ברענגען אָן א שיר.
צווייטנס, דידאָזיקע טיפּישע געשטאלט האָט אש באוויזן צו קאָנ:רעטיזירן,
צוגעבן איר אייגענע, אינדיווידועלע שטריכן. ווי האמסונס נאגעל, פאלט אראָפּ
קאָוואלסקי פלוצלונג צווישן דער שטעטלדיקער אינטעליגענץ, איבעראשט זי
מיט זײַן אָריגינעלקײַט, פארביקײַט. נ:געל איז אָבער אן אינטעלעקטואליסטי-
שער, ברייט-דענקענדיקער טיפּ, בעשאס קאָוואלסקי האָט בלויז עמאָציאָנעלע
אינטערעסן און זײַן געדאנקען-וועלט איז מאָגער און בלוט-אָרעם ביז גאָר.

וועגן די קאָוואלסקיס האָט פּלעכאנאָוו געשריבן: „די אימפּרעסיאָניסטן
האָבן ארויסגעוויזן א פולשטענדיקע גלײַכגילטיקײַט צום אינהאלט פון זייערע
ווערק... די ליכט-עמפּינדונג איז אָבער טאקע בלויז עמפּינדונג, — ד. ה. נאָך
ניט געפיל, נאָך ניט געדאנק. א קינסטלער, וואָס באשרענקט זײַן אופמערקזאמ-
קײַט מיטן געביט פון עמפּינדונגען, בלײַבט גלײַכגילטיק צום געפיל און געדאנק.
ער קען אויסמאָלן א גוטן פּייזאזש..." (באנד 14, 168). און בעעמעס, מיר
שליסן אָפּ די באקאנטשאפט מיט קאָוואלסקען מיט דער איבערצײַגונג, אז ער

קאָן העכסטנס אויסמאָלן א גוטן פּייזאזש, און ניט מער. הערט אויף קאָוואלסקי צו מאָלן, ווערט ער אומגעהויער ניט אינטערעסאנט. ניטאָ מיט אים (און וועגן אים) וועגן וואָס צו ריידן. ווי ארציבאשעווס סאנין פּריידיקט ער אוילעם-האזע, לאכט אָפּ פון דער דיסקוטירנדיקער אינטעליגענטישער יוגנט: „ייִדישע טעכ־טער — זאָגט קאָוואלסקי — קומען זיך צוזאמען, דיסקוטירן זיי: בא גוייִם, אז מיידלעך קומען זיך צוזאמען, טאנצט מען, פרייט מען זיך און מע לאכט" (75). קאָוואלסקי האָט אָבער א טאָעס: סאנין האָט דיזעלבע טייַנעס בענוגייע די רוסישע סטודענטקעס... ווי סאנין און אלע אנדערע מאָדערניסטישע „אויבער־מענטשן" פּריידיקט קאָוואלסקי ניצשעאניש די אָרגאנישע מינדערווערטיקייַט פון דער פרוי, איר אונטערגעוואָרפנקייַט דעם מאנצביל — ער איז אָבער אָן א פאר־גלייַך ריינער, פּאָזיטיווער פון סאנינען, אף וויפל ער איז דאָך א שעפער, בייס סאנין איז בלויז א פאראזיטישער געניסער, א טייַוועדיקער פּוסטעפּאס־ניק. קאָוואלסקי איז אשס טרוים פון א גרויסבורזשואזער קינסטלער-קאריערע: ריינע עסטעטיק, קייַן שום געזעלשאפטלעכע אינטערעסן, קאָסמאָפּאָליטיזם—אשס פאָרשטעלונג פון א קינסטלערישן אויבער-מענטש.

מע מוז אָבער אָנערקענען, אז אש האָט זיך דאָך אָפּגעריסן פון דעמדאָזיקן עסטעטישן כאָלעם; אז געזיגט האָס זייַן בורזשואזער קלאסן-אינסטינקט, געזיגט האָט אשס געזעלשאפטלעכער טעמפעראמענט. די קאָוואלסקי-עסטעטיק איז גוט פאר דער אינטעליגענץ, וואָס וויל פארגעסן אירע יוגנט-כאטאָיִם, וואָס דארף דעמאָנסטרירן פארן זיגערישן צאריזם איר פולשטענדיקע אפּאָליטישקייַט, זי קען אָבער ניט פירן נאָך זיך די ברייטע קלייןבירגערלעכע און בורזשואזע מאכן. דידאָזיקע מיסיע פירט אויס די מישע-ליניע: די רעוואָליוציע און די פּאָגראָמען, דער „ראָוו", ד"ר לייזעראָוויטש און זייַן מישפּאָכע — דער רעוואָ־ליוציאָנער דאָוויד, די טאָכטער ראָכעל און זייער קרייַז — דאָס אלץ געהערט צום מישע-פּלאן, צום געזעלשאפטלעכן פּלאן פון דעם ראָמאן.

דאָס האָט אָבער געבראכט דערצו, אז דער ראָמאן איז געשפּאָלטן געוואָרן. ביידע ליניעס פירן צו דעמזעלביקן רעזולטאט, אָבער מיט גרונטאויס-פארשיידענע דראָכים. קאָוואלסקי האָט קיין שום שייַכעס ניט צום מישע-פּלאן, און מישע האָט קיין שום שייַכעס ניט צו קאָוואלסקעס באָהעמע-וועלטל. עס האָט זיך באקומען א „וואייסרויצעצו": צוויי ראָמאנען אין איין ראָמאן; א באָהעמע־ראָמאן אונטער דער פאָן פון קאָוואלסקעס ניצשעאנישן עסטעטיזם און א פּאָ־גראָמען-ראָמאן אונטער דעם לאָזונג פון קידעש-האשעם. אן איינהייַטלעכער, גאנצער ראָמאן האָט זיך געקאָנט באקומען אָדער אויסשליסלעך אין דעם קאָ־וואלסקי-פּלאן — און דאן האָט אש געדארפט אויסשליסן דעם גאנצן אויבנאויס־גערעכנטן מישע-קאָמפּלעקס און איבערלאָזן בלויז קאָוואלסקען, מערין, איר יאָרדישע מישפּאָכע, און די באָהעמישע שילדערונגען. אן ענלעכער ראָמאן, ווו די געזעלשאפטלעכע פּראָבלעמען ווערן שטילשווייַגנדיק אויסגעשלאָסן, איז

א יאָר שפּעטער אָנגעשריבן געוואָרן אין דער יידישער ליטעראַטור — דאָס איז בערגעלסאָנס „נאָך אַלעמען", ווו דער טראָפּ ווערט אָבער געשטעלט אַף דער העלדין. אָדער ווידער איז עס מעגלעך געווען בלויז אין דעם קידעש-האַשעם-פּלאַן — און אַף אַזאַ וועג איז טאַקע אַש שפּעטער אַוועק אין „קידעש-האַשעם" און אין „קישעפמאַכערן פון קאַסטיליע". אין דעם לעצטן ראָמאַן איז דער קינסטלער שוין אַן עפּיזאָדישע געשטאַלט, שפּילט אַ טעכנישע ראָלע און איז שטרענג אונטערגעוואָרפן דער קידעש-האַשעם-ליניע.

מערי האָט עס געוואָלט פאַרבינדן ביידע ליניעס. געהערט אָבער מערי, די בורזשואַזע מיידל אָן טיפערע געזעלשאַפטלעכע אינטערעסן, דאָס באָהעמישע „ציגיינער-קינד" אינגאַנצן צום קאָוואַלסקי-פּלאַן. מעריס געשפּאָלטנקייט, איר שפּעטערדיקער צוריקקומען צו מישען, איז פון אַשן אויסגעקינצלט, איז אַן אויסגעטראַכטע זאַך. אַזוי אַרום איז ניט געבליבן קיין שטאָף, וואָס זאָל צעמענטירן דעם ראָמאַן.

דידאַקטישע סטירע, צעשפּאָלטנקייט זעט זיך אָן דייטלעך אויך אין דער קינסטלערישער אויספאָרמירונג פונעם ראָמאַן, אין די פאַרשיידנסטע סטיל-קאָמפּאָנענטן פון „מערי". עס קען קיין שום ספק ניט זיין, אַז אַש האָט געהאַט בעדייע אויסבויען „מערי" ווי אַן אימפּרעסיאָניסטישן ראָמאַן. דאָס איז אָבער ניט געלונגען. ווי נאָר מיר שטויסן זיך אָן אָן דעם מישע-פּלאַן (מישע, „ראָוו", לייזעראָוויטש א. א. וו.), פּלאַצט דאָס אימפּרעסיאָניסטישע הייטל. אַש ווערט רעאַליסטיש. אָבער דער מישע-קאָמפּלעקס פילט דאָך אויס א היפּשן טייל פונעם ראָמאַן...

אימפּרעסיאָניסטיש-עפּיזאָדיש בויט אַלזאָ אויס אַש די קאָמפּאָזיציע פון ראָמאַן, וואָס רוקט זיך פון פלעק צו פלעק — איז עס ניט שלעכט אין דעם קאָוואַלסקי-פּלאַן, און שעדיקט דעם מישע-פּלאַן, ווו ס'איז גראָד נייטיק, אַז געשעענישן זאָלן געוויזן ווערן אין זייער דינאַמיק, ניט אראָפּפאַלן פלוצלונג פון הימל. אַ ריי כאַראַקטערן ווערן איצט אַבסאָליוט ניט פאַנאַנדערגעאַרבעט, ניט פאַרטיפט, ווערן איצט אָנגעוואָרפן ווי פלעקן — איז עס גאַנץ גוט אין דער שילדערונג פון דער פּעטערבורגער באָהעמע, און פירט צו אַ ניטדערזאָגטקייט, בלייבט אַף דער אויבערפלאַך באַם שילדערן פון מישע-קרייז. ווען קאָוואַלסקי איז ניטדערזאָגט, איז „געהיימניספאָל", ווי אַש דריקט זיך אויס, שטערט עס אונדז ניט. און אַגעוו וואָלט באַם דערזאָגטן, פאַנאַנאַנדערגעוויקלטן קאָוואַלסקי גלייך קלאָר געוואָרן זיין גייסטיקע פּוסטקייט. עס רעגט אָבער אויף און שטערט דעם קינסטלערישן ווערט פון ווערק די ניטדערזאָגטקייט פונעם רעוואָליוציאָנער דאָוויד און פון ענלעכע געשטאַלטן.

אין דער דעקאָראַטיווער כאַראַקטער-מאָלעריי באַווייזט זיך דער עפּיגאָניש-אימפּרעסיאָניסטישער „און", וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר ניסטערס סטיל:

„און אכצן יאָר איז מערי דאַן אלט געווען, און א געשטאַלט האָט זי געהאַט מער צו א ייִנגל געגליכן איידער צו א מיידל... און אויגן גרויסע און פײַערדיקע... און די האָר האָבן זיך איר געקרײַזלט אין לאָקן און זײַנען ווי פּייעס אראָפּגעפאַלן איבער איר לענגלעכן געזיכט. און א שטערן האָט זי געהאַט א הויכן, א געוועלבטן און א מאַלכעסדיקן, און זי האָט אויסגעזען איצט, צווישן די קוסטן ווילדגראָז, וועלכע האָבן זיך שוין געטונקלט אין אָוונט-דעמערונג, ווי א ווערבעלע א יונגס מיט הענגנדע לאַנגע צווײַגן...” אין דער לירישער פאָרם פון א רעטשיטאַטיוו ווערט דאָ געגעבן מערי ווי א מאָלערישער פלעק.

דערגרייכט פיל האָט אש אין פּייזאַזש, און די פּייזאַזשן פאַרנעמען אסאַך פלאַץ אין „מערי”. דער פּייזאַזש, ווי קאָוואַלסקעס גאַנצע עסטעטיק, דאַרף אָפּציען פון דער רעוואָליוציע, פינלאַנד און די אימאַטרע דאַרפן אָפּוועגן די אופ-מערקזאַמקייט פון דעם ברויזנדיקן רעוואָליוציאָנערן פּעטערבורג. דער פּייזאַזש איז טאַקע ס׳ראָוו אויסגעהאַלטן אין קאָוואַלסקי-טאָן, ווערט געמאָלט לויטן אימפּרעסיאָניסטישן קאַנאָן: „דאָס ליכט איז די הויפּט-פיגור אין בילד”. אש מאַכט דאָ גרויסע (און ס׳ראָוו געלונגענע) אָנשטרענגונגען זיך אָפּצוזאָגן פון זײַן „כסידיש-נעגידישן” פּייזאַזש פון „שטעטל”, און עס שײַנט, אז אש לאַכט אָפּ פון זיך אליין, ציטירנדיק אין „מערי” דעם פּראָפעסאָרס ווערטל: „וואָס טויגן מיר דײַנע וואָלקנס, אז זיי זײַנען ייִדישע קאַפּאָטעס?” (98). מיר דערמאָנען זיך טאַקע, אז אין „שטעטל” האָט אש גערעדט „פון רויִקע, פרומע ערנסטע וואָלקנס”, פון „העל-זילבערנע, נעגידיש-כסידישע וואָלקנס”.

אראָפּוואַרפנדיק די ייִדישע „קאַפּאָטע” פון זײַנע וואָלקנס, זאָגט אש גלײַכצײַטיק אָן דעם איבערגאַנג פון דעם האַנדל-קאַפּיטאַליסטישן „שטעטל”-סטיל צום בורזשואַזן, קאַפּיטאַליסטיש-גרויסשטאָטישן. דער פּייזאַזש אין „שטעטל” איז געווען פּלאַסטיש, ענג צוגעפּאַסט צו דער פאַרקאַפּיטאַליסטישער, באַלעבאַטישער פאָרשטעלונג-וועלט:

„ווינטער איז עס. גאַנץ וועלט איז אינגאַנצן אין שניי פאַרטרונקען. אונדזער הימל, ווי אַן אלטער באַלעבאָס אין טאַכריכים, שטייט זיך באַם ברעג, קוקט זיך צו צום פאַרפרוירענעם טײַך — זײַן שאָכן און עס שווײַגט, ביז דער טײַך וועט צו טכיִעס-האַמייסים אופשטיין. דערווײַל איז דער טײַך געשטאָרבן, געפרוירן, און מיט א ווײַסן קיטל אײַנגעהילט... אף די רוקנס בערג קריכן נידעריקע בוימעלעך. איין בוימל, באַדעקט פון קאָפּ ביז די פיס אין שניי, האָט זיך אפּן שפּיץ באַרג ארופגעכאַפּט, עס שטייט איינס אליין אינדערהויך און עס קוקט זיך ווײַט און ברייט אין דער ווײַסער וועלט”... („שטעטל”, א הײַזל באַ דער ווײַסל, אונדזער קורסיוו).

אין „מערי" מאכט אַש די אָנשטרענגונג אַריבערצוגיין צום אימפּרעסיאָניס־טישן מאָלעריש־מוזיקאַלישן פּייזאַזש; די פּלאַסטישקייט פֿאַרשווינדט, די קאָנטורן ווערן צעשוווּמען. עס הייבט אָן דאָמינירן די קלעק־טעכניק. די קלאָרע דיפֿערענצירונג, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן נאָר וואָס ציטירטן ווינטערדיקן שטעטל־פּייזאַזש, ווערט צעשמאָלצן אין דעם ליכט־ און שאָטן־שפּיל. עס פֿאַרשווינדט די פּערזאָניפֿיצירונג, דאָס איבערטאָן פֿון וואָלקנס „אין ייִדישע קאַפּאָטעס". די „בוימער זקיינים" בלאָנקען נאָך אַרום אין „מערי", אַ ירושה פֿון אַלטן סטיל, אָבער אַשן געלינגט שוין צו געבן אַזאַ מין קאָנ־סעקווענט־אימפּרעסיאָניסטישן פּייזאַזש:

„זיי זײַנען געגאַנגען ביידע האַנט אין האַנט אין ווינטערדיקן פֿאַרנאַכט. אין לופֿט האָט מילכאָמע געהאַלטן די זונען־ליכט, וואָס איז גוויסעדיק אויסגע־גאַנגען אין עק האָריזאָנט, מיט דעם לעוואָנע־ליכט, וואָס האָט זיך ווי אַ שטערן־רעגן געגאָסן פֿון הימל אַראָפּ. דאָס ליכט האָט זיך צונויפֿגעמישט, און בוים און פֿעלד האָבן זיך געהילט אין אַ ציטערדיקן נאַכטלעכן, ליכטנדיקן וואָלקן־שאָטן. דער ליכט־טאָן איז אַזוי מוזיקאַליש געווען, ווי די איידלסטע ציטערנדע ברומען פֿון אַ זײַטנהאַרפֿע, וואָס גייט אויס אין אַ לאַנגער זיסער גסיסע"...
(„מערי", 134-133).

„די ייִדישע קאַפּאָטע" ווערט אָבער אַראָפּגעוואָרפֿן ניט נאָר פֿון פּייזאַזש, פֿון דער זשאַנער־שילדערונג, פֿון דעם כאַראַקטער. אַש ווערט געשטעלט פֿאַר דער נויטווענדיקייט איבערצובײַטן זײַן גאַנצן שפּראַכאייגנס. „מערי" ווערט דיקטירט פֿון דעם ווילן צו באַנעמען די וועלט גרויסשטאָטיש־קאַפּיטאַליסטיש, און ס'קען דאָ ווינציק נוצן דער שפּראַכסטיל פֿון „שטעטל", ווו ס'איז צונויפֿ־געשמאָלצן באַלעגופֿישע און יאָרדיש־באַלעבאַטישע לעקסיק און פֿראַזעאָלאָגיע מיט דער העגעמאָניע פֿון באַלעבאַטישן סטיל. אָט איז אַ קלאַסישער בײַשפּיל פֿון אַזאַ מין צונויפֿגעשמעלצטן שפּראַך־נוסעך שוין אויף דער צווייטער זײַט פֿון „שטעטל": „דער שליסל פֿון קעלער הענגט אין קיך, בײַ יענטען (דאָס דינסט־מיידל), אַ ווילע טאָכטער, ברודער, אַז ניט קריגט זי קלעפּ. רעב יעכעסקל הייסט אַליין".

אַראָפּוואַרפֿנדיק די באַלעבאַטיש־שטעטלדיקע קאַפּאָטע, ווענדט זיך אַש צום אַלטן אויסגעפּרוּווטן שפּראַכמיטל, צום דײַטשמעריזם. פֿריער, אַשטייגער אין „מאָשיאַכס צײַטן", איז דער דײַטשמעריזם געווען אַ מיטל אָפּצולאַכן פֿון דעם בורזשואַ, איצט ווערט ער אַ ווינקלשטיין פֿון אַ נײַעם, קאַפּיטאַליסטיש־בור־זשואַזן, גרויסשטאָטישן שפּראַכסטיל. אַש לאַכט אָפּ פֿון דער דאַמע, וואָס שפּרעכט מיט קאָוואַלסקען דײַטש (66), אָבער פֿאַקטיש האָט די מאַדאַם גויווער געווען. קאָוואַלסקי איז פֿאַקטיש אין אַשס שילדערונג שוין אָפּגעגאַנגען פֿון זײַן קינדהײַטס־ייִדיש (ז. 61-60), זײַן ייִדיש געהערט צו אַשס פּרוּוו אויסצו־בויען אַ בורזשואַזן ייִדיש־סטיל. עמעס, פֿאַראַן אויך שטעטלדיקע רעצידיוון,

אפילע בא קאָוואלסקען: צ. ב. „אזא ויַזיכט ווי זײַערס פארגעסט מען נישט" (27), פארגלײַך אויך ז. 29, ווו נאָך „פיל מוזיק" קומט בא קאָוואלסקען דער פארגלײַך מיט דרײַ קאלעס.

זײַט „מערי" הייבט אָן פליסן אין אשס שאפן (אָבער בלויז אין ווערק מיט אן אויסגעשפראָכענער קאפיטאליסטיש-בורזשואזער אידעאָלאָגיע) א שטארקער שטראָם פון דײַטשמעריזמען. אש שרײַבט אין „מערי" קעסיידער „פארטרויענפאָל" און „געהיימניספאָל". „געגניבער די דאמען". „אז מע פארוויגערט דאָס אים". „א מין ארטיקריידן". „מערי איז געוועזן ארויסגעקומען פון קומער. „נאציאָן, רעליגיאָן". „זייער אן אמיזאנטע שפראך". קעסיידער „איך ליב צו זען צווערשט". מישע האָט אָפגעענטפערט „קורץ און פארמיידלעך" (?). „קאמעראדיש". „האלב אין דעמערונג". „מישע האָט פרײַנטלעך אמפאנגען קאָוואלסקעס ליבלעך-לעכעלן". „אן אבשידסאָוונט צו ערן איר כאוורטע". „די טעג צו ווירנדע כאלוימעס". „הייטערע שטימונג". — א. א. וו. א. א. וו.

אויך דאָ זעט זיך אָבער אָן די סטירעדיקײַט פונעם ראָמאן. די דײַטשמעריזמען זײַנען אין „מערי" טאָמיד ענג פארבונדן מיט דער קאָוואלסקי-ליניע, ד. ה. מיט דער אימפרעסיאָניסטיש-עסטעטיזירנדיקער ליניע פונעם ראָמאן.

דער פראָצענט דײַטשמעריזמען פאלט מאָמענטאל, ווען אש הייבט אָן אנטוויקלען זײַן געזעלשאפטלעכע פראָגראם, [illegible] אוף מאָלן, און הייבט אָן אגיטירן, נעמען שטעלונג צו דער רעוואָליוציע [illegible] איר פראָבלעמאטיק. די דײַטשמעריזמען זײַנען צוליב דעם ניט ווערנטלעך פאר יענעם קאָמפלעקס אין ראָמאן, וואָס מיר האָבן אים אָנגערופן מישע-פלאן.

„מערי" איז אלזאָ א ראָמאן, ווו אש רײַסט זיך צו דער גרויסבורזשואזיע און איר קונסט-סטיל — דעם אימפרעסיאָניזם (וואָס איז אין טאָך ראנטיע-קונסט); עס זיגט אָבער און צערײַסט דעם ראָמאן דער רוף פון זײַן אייגענער שיכט, פון דער אָפגייענדיקער האנדל-בורזשואזיע, — עס זיגט די מישע-אידעאָלאָגיע.

5

ווו אש האָט ניט וואָס צו זאָגן, — קומט שונד. און אין דעם צווייטן טייל פון „מערי" — אין „דעם וועג צו זיך" האָט שוין אש ניט וואָס צו זאָגן. זײַן גאנץ ביסל פולווער האָט ער שוין אויסגעשאָסן אין „מערי". שוין אין „מערי" האָט מישע אנטדעקט די קידעש-האשעם-קאָנצעפציע און ס'האָט זיך אנטפלעקט צו אים די וויזיע פון דעם אייביקן שיף פון דעם פאָלק יִיסראָעל, וואָס פאָרט פון פאָרט צו פאָרט ביזן סאָף פון אלע דוירעס. אין פאלעסטינע האָט זיך בלויז בא אים פארפעסטיקט דערדאָזיקער געדאנק. איז עס טאקע דער איינציקער לעבעדיקער עפיזאָד אין דעם „וועג צו זיך". און ווער איז קאָוואלסקי און מערי — האָבן מיר שוין גאנץ גענוי זיך דערוווּסט אין „מערי". און מערי, די „קינסטלערן אָן קונסט". שײַנט טאָמיד נאָר מיט דעם ליכט פון יענער זון,

ארום וועלכער זי דרייט זיך. און וויבאלד מישע — ד. ה. אשס שטעלונג צו דער רעוואָלוציע, קאָוואלסקי — ד. ה. אשס עסטעטישער קרעדאָ — האָבן זיך שוין דײַטלעך און ענגילטיק ארויסגעזאָגט אין „מערי", האָט אש דעם צווייטן טייל פונעם ראָמאן געמוזט שלעפּן איבער אָפּגרונטן פון פוסטקייט. און אזעלכע אָפּגרונטן, ווייזן מיר, פארשיט אש טאָמיד מיט קאָלערלייי שונד-עראָטיק פּליוס רעוואָלוער-סענסאציע.

א שוידערלעך נישטיקע זאך, אשס „וועג צו זיך". א שלעכטער קינאָ-ראָמאן. צוערשט מאכט עס אן אײַנדרוק פון אויבערפלעכלעכע רײַזע-נאָטיצן, פון א בעדעקער-ראָמאן. מישען זעען מיר: אין א דײַטשישן שטעטל, אין בערלין, אין פאלעסטינע, אף דער רײַזע אין אמעריקע, ענדלעך צוריק אין „ראָוו". נאָך א גרעסערן-כיבעט-האקייווער מאכט דורך „מערי": בערלין, זאקאָפּאנע, ווין, פלאָרענץ, רוים, שווייץ, פאריזש א. א. וו. — פאַר יעדער שטאָט — א פּאָר זײַטלעך, ווו אש אנטפּלעקט פארן געפלעפטן לייענער זײַן גאנץ ביסל האָטעל-ערודיציע. און אינמיטן דערינען א רעוואָלוער-מײַסע: דער יונגער יאש בליום דארף אין אופטראָג פון פּפּ״ס דורכפירן אן אטענטאט אף א הויכן צארישן באאמטן, דערשרעקט זיך, וואקלט זיך — און פירט ניט אויס דעם אטענטאט. — דערצו א היפּש ביסל עראָטיק. און א פּאָרציע „מיסטיקע": די טויטע ראכעל באווײַזט זיך מישען און גיט אים צו ביטאָכן אף זײַן שווערן וועג, ווי א מעלאמעד אין „ראָוו".

שוין איינמאָל א ראָמאן!

6

עס איז דורכויס געזעצמעסיק, אז ווען אש איז קימאט 20 יאָר שפּעטער ארויס באקעמפן די אָקטיאבער-רעוואָליוציע, איז ער צוריקגעקומען צום שטאָף פון „מערי". און קעגן דער אָקטיאבער-רעוואָליוציע האָט אש מאָביליזירט אלע רעסורסן פון זײַן קונסט, און ניט נאָר פון זײַן אייגענער קונסט; זײַן גאנץ ביסל אָרעמע פילאָסאָפיע — און צוגעבאָרגט זיך פון דער פרעמד. אף אזא אויפן איז די ראָמאנען-סעריע „פארן מבול" („פעטערבורג", „ווארשע", „מאָסקווע") דער סאכאקל פון אשס גאנץ שאפן.

פון „מערי" נעמט אלזאָ אש די אדוואָקאטן-מישפּאָכע און די סצענע פון דעם פּאָטער, וואָס לעבט איבער אין טפיסע דעם טויט פון זײַן זון, דעם רעוואָליוציאָנער; די עקזעקוציע-סצענע — פון די „מאָמענטן"; פון „קידעש-האשעם", „דער טויטער מענטש", א שנירל פּערל" — די געשטאלט פון דעם פּאָרזיצער פון דער טאָלעסטינער קעהילע; פון „יונגע יאָרן" — די געשטאלט פונעם אידעאליסטישן לערער, וואָס צו אים קומען אָן יונגעלײַט, מאסקילים-אָנפאנגער; פון „מאָטקע גאנעוו" — די געשטאלט פון דער פאפיראָסניצע-סוכאָטניצע; פון דער „מוטער" — די פרוי פון לערער, ראָכל-לייע, א העכערע מאדרייגע פון דער

מוטער-געשטאלט; פון „יעקום פורקן" — פאן קוואיאטקאָווסקי. דער הויפטסקעלעט איז אָבער גענומען פון „מערי". פון זײַנע פארשיידנסטע ווערק האָט אלזאָ אש אויסגעבאָרגט געשטאלטן און אידייען, ארויסגייענדיק אין קרייצצוג קעגן דער אָנשיקעניש פון זײַן ליבן נאָמען — דעם באָלשעוויזם.

ער האָט אָבער אויך גערופן צו הילף גרויסע גייסטער פון דער וועלט-ליטעראטור, — טאָלסטאָיען, ביפראט זײַן ווערק „מילכאָמע און שאָלעם". דער יונגער מירקין איז א מין פיער-געשטאלט. העלענקע, דער לערערקעס טאָכטער, דערמאָנט זשעראָמסקיס פרויען-געשטאלטן, ביפראט יאָאשא פון „היימלאָזע מענטשן".

עס כאזערט זיך איבער די קידעש-האשעם-פילאָסאָפיע פון „מערי" און אנדערע ווערק, ווי א קעגן-גיפט צו דער רעוואָליוציע. אש באָרגט אָבער אויס נאָך איין מעטאפיזישע אידייע פון דער גויסעסדיקער בורזשואזיע: „פארן מאבל" איז א סעריע ראָמאנען אין פרוידיסטישן גייסט. אין „מערי" האָט קאָוואלסקי ביצשעאניש געפרעדיקט, אז די מאכט פון דער פרוי ליגט אין איר פארשקלאפונג. אין „מוטער" ווערט עס אנטוויקלט און אילוסטרירט, און ס׳ווערט געפרעדיקט, אז די פרוי דארף זײַן א פוס-בענקל פארן מאן, אז זי דארף אָפּפערן מיט זיך, ביכדיי מעגלעך מאכן די אנטוויקלונג פון דעם מאנס טאלאנט. אש זינגט דאָ א לויב דווירעלען, ווײַל זי גייט אין די האכנאָעדיקע דראָכים פון איר מוטער. אין „פעטערבורג", „ווארשע" ווערט שוין די מוטער-פראָבלעם געשטעלט פרוידיסטיש. עס ווערט אין אשס לעצטע ראָמאנען אנטוויקלט פרוידס טעאָריע פון דעם עדיפּ-קאָמפּלעקס, פון דעם זון, וואָס מוז ליב האָבן (אויך פיזיש סעקסועל) זײַן מוטער און מוז פײַנט האָבן זײַן פאָטער. די מוטער-פראָבלעם ווערט איצט געשילדערט קרענקלעך-עראָטיש. דער יונגער מירקין דערקלערט זיך אין ליבע נינאָטשקען, ווײַל ער איז פארליבט אין איר מוטער; ער בעט בא איר מוטער נינאָטשקעס האנט, „ווײַל איך וויל איר זאָלט מײַן מוטער זײַן" (142). שפּעטער פאראט ער טאקע זײַן קאלע מיט דער מוטער, מיט אָלגא מיכאילאָוונא. און אָלגא מיכאילאָוונא האָט ער ליב, ווײַל זי אסאָציירט זיך אין זײַן פאָרשטעלונג מיט זײַן מוטער. דער עצעם-אקט ווערט געשילדערט אין פרוידיסטישע בילדער: „אין זיך האָט ער איצט געהאט אָלגא מיכאילאָוונא... יאָ, אָלגא מיכאילאָוונען אליין, א נאקעטע, מיט אירע שטארקע, דיקע, מוטערלעכע ברוסטן." און וויבאלד זי איז א מוטער, איז ער, זאכארי מירקין, א קינד: „עס איז געווען דאָס קינדערשע געוויין אין זײַנע אויגן, דער קינדערשער כאָלעמדיקער פארלאנג אין זײַנע ליידן, דאָס קינדערשע געשריי אין זײַנע אויסגעשטרעקטע הענט צו איר, וואָס האָט זי אָנגעבונדן צו איר הארץ מיט ראכמאָנעס צו אים... אין זײַנע נאָזלעכער און אָפן מויל זײַנען געקומען צושלאָגן מוטער-וועלן..." (ז. 312, 322, 323, „פעטערבורג").

שפּעטער, צוליב דיזעלביקע טײַמים, איז מירקין ניט גלײַכגילטיק צו דער

לערערקע — ביז ער פארליבט זיך אין איר טאָכטער, העלענקען, ווײַל „דר ביסט אזוי ענלעך צו מײַן מוטער" („ווארשע", 373). די צווייטע אַקס פון עדיפּ-קאָמפּלעקס איז האס און אָפּנייגונג צום פאָטער. און דער יונגער מירקין צערײַסט טאקע מיט זײַן פאָטער; אין העסקעם מיט פרוידיז לערע נעמט אים צו דער פאָטער זײַן קאלע.

דידאָזיקע גאנצע ארטילעריע, די זקיינישע עראָטישע פילאָסאָפיע פון דער אונטערגייענדיקער בורזשואזיע ווערט ארויסגעשטעלט אין קאמף קעגן דעם נײַעם עטאפּ פון דער רעוואָליוציע — קעגן אָקטיאבער. די נעגאטיווע באציונג צו דער רעוואָליוציע איז פארצייכנט שוין אין טיטל פון דער סעריע: „פארן מאבל". די אָקטיאבער-רעוואָליוציע איז א מאבל, א שטראָף פון דעם גאָט פון נעקאָמע.

די דרײַ ראָמאנען זײַנען אויך א כראָנאָלאָגישע פאָרזעצונג פון „מערי". מיר קערן זיך אום צו די פּעטערבורגער סאלאָנען, נאָר א פּאָר יאָר שפּעטער ווי אין „מערי", אנערעך אין יאָר 1913. אָבער איצט איז אשס אויפמערקזאמקײַט צוגעשמידט צום לעבן פון דער יידישער גרויסבורזשואזיע אין רוסלאנד פאר דער אימפּעריאליסטישער מילכאָמע, ניט צום באָהעמע-לעבן — כאָטש ס'פעלן ניט א ביסל באָהעמע-טיפּן און באשרײַבונגען פון פּעטערבורגער נאכט-לעבן. דער בארימטער יידישער אדוואָקאט און זײַן פרוי, וואָס זײַנען אין „מערי" געווען עפּיזאָדיש סקיצירט, ווערן איצט ברייט געשילדערט. אין „מערי" הייסט דער אדוואָקאט—סעמיאָן סעמיאָנאָוויטש גליצענשטיין, איצט אין „פּעטערבורג"—סאָלאָמאָן אָסיפּאָוויטש גאלפּערין; זײַן פרוי אין „מערי" — נאטאליא מיכאילאָוונא, „א טונקעלע שארפע ברונעטקע, גענוג יונג, גענוג שיין, מיט שווארצע, שטארק-געצייכנטע ברעמען און גרויסע באלעבטע אויגן... געדיכטע שווארצע האָר" („מערי", 161)—אין „פּעטערבורג" — אָלגא מיכאילאָוונא — „א מיטליעריקע, א דיקלעך געבויטע ברונעטין, מיט שווארצע, גלאנצנדיקע זײַדענע האָר, שווארצע שארפע ברעמען, לענגלעך-געשניטענע אויגן" („פּעטערבורג" 9). קלאָר, ס'איז דיזעלביקע געשטאלט. אין „מערי" איז זי יינגער און אגרעסיווער. אויספירלעך ווערט געשילדערט אויך א צווייטע גרויס-בורזשואזע מישפּאָכע—דער באנקיר און אונטערנעמער מירקין און זײַן מישפּאָכע. עפּיזאָדיש זײַנען געשילדערט אויך פארשיידענע אנדערע יידישע קאפּיטאליסטן.

דער ציל פון אשס נײַע ראָמאנען איז צו דערווײַזן, אז דער באָלשעוויזם איז א טיפּיש-רוסישע דערשײַנונג, אז מעגלעך געמאכט האָט אים בלויז די דוואָריאניש-צארישע רעגירונג מיט אירע גרויזאמקײַטן. אנדערש געזאָגט, ווען אין רוסלאנד וואָלט פאר דער מילכאָמע געשטאנען באם רודער אן אויסגעשפּראָכן-בורזשואזע רעגירונג, וואָלט צו דער אָקטיאבער-רעוואָליוציע ניט געקומען. די אָקטיאבער-רעוואָליוציע ווערט ניט באנומען ווי דער פראָלאָג צו

דער פּראָלעטאַרישער וועלט-רעוואָליוציע, ווי דאָס פלאַצן פון דער קאַפּיטאַליסטישער קייט אין איינעם פון אירע שוואַכסטע רינגען, נאָר ווי א נעקאָמע-אַקט פון מיליאָנען שוידערלעך-אונטערדריקטע מענטשן. דער טראָפּ ליגט אָף דער פעאָדאַלער שוידערלעכקייט, אכזאָריעסדיקייט פון צאַריזם. אַשס קריטיק פון דעם צאַרישן רוסלאַנד איז בעכיין א בורזשואַזע קריטיק, וואָס וויל אַגעוו קאָריגירן געוויסע שרייַענדיקע אוולעס פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדענונג, ביכדיי צו ראַטעווען דאָס גאַנצע, דאָס וויכטיקסטע — דעם פּרינציפּ פון פּריוואַט-אייגנטום.

דער אופן, ווי אַש פירט דורך דידאָזיקע קריטיק, דערמאָנט שטאַרק טאָלסטאָיס „מילכאָמע און שאָלעם“. עס איז א גאַנץ געזעצמעסיקע דערשייַנונג. אַן ענלעכע סאָציאַלע סיטואַציע האָט מעגלעך געמאַכט, אַז אַש זאָל יאַרשענען טאָלסטאָיס מעטאָד. לאָמיר זיך דערמאָנען, אַז טאָלסטאָיס עפּאָפּעע מאַכט אויסערלעך א שטאַרק ראַדיקאַלן אייַנדרוק. די הויכע פּריצישע געזעלשאַפט ווערט בא טאָלסטאָיען געשילדערט אין די פינצטערסטע פאַרבן. פירשט וואַסילי איז א ציטרער צוואַק, זייַן זון אַנאַטאָל — א קאַלטבלוטיקער באַלעטייוועניק, זייַן צווייטער זון איפּאָליט — אַן אידיאָט, זיין טאָכטער — פּוסט און אויסגעלאַסן, און די גאַנצע געזעלשאַפט — פּאַראַזיטיש, ציניש, פאַרדאָרבן. עס טיילט זיך אָפּ פון זיי און ווערט זיי קעגנגעשטעלט דער טאַמעוואַטער, פּראָסטער און טמימעדיקער פּיער. אָבער „מילכאָמע און שאָלעם“ איז ווייַט ניט קיין אַנטי-פּריצישע ווערק. פאַרקערט: געשריבן אין די שטורמישע 60-ער יאָרן, מיטן געפיל, אַז די ערד וואַקלט זיך אונטערן פּריצישן קלאַס, אַז ס'דראָט א קאַטאַסטראָפע — שאַפט טאָלסטאָי א געניאַלע אַפּאָלאָגיע פון פּריצישן קלאַס. די פאַטאַליסטישע אידייע דאַרף אַראָפּנעמען פון פּריצישן קלאַס די שולד-פראַגע; די שילדערונג פון פּויערישן בונט אין באָגוטשאַרי דאַרף דערווייַזן, אַז פּויערשע בונטן זייַנען ניט געפערלעך, אומגעלומפּערט; פּיער און קאַראַטאַיעוו דאַרפן דעמאָנסטרירן, אַז ס'איז מעגלעך א ברידערונג צווישן פּאָריץ און פּויער, — אָף דער באַזע פון מענטשלעכקייַט סטאַם; די מילכאָמע קעגן נאַפּאָלעאָנען פון 1812 ווערט אַזוי באַלויכטן, אַז ס'באַקומט זיך א היסטאָרישע אילוסטראַציע צו אָט דער פאַרברידערונג-אידייע. די שאַרפע קריטיק פון דער פּעטערבורגער הויכער געזעלשאַפט איז סאָפּקאָלסאָף אופריכטיק געגעבן, וואָרעם טאָלסטאָי איז אין אָטדעם פּעריאָד א פאָרשטייער פון יאָרדישן פּראָווינציעלן פּריצנטום, וואָס פילט זיך באַאוולט דורך דעם גרויספּריצישן שיכט אין דער נאָר וואָס דורכגעפירטער פּויערים-רעפאָרם. די קריטיק פון גרויספּריצישן שיכט איז אַלזאָ ניט קיין קריטיק פון דער גאָרער פּריצישער סיסטעם; פאַרקערט, דער ייעשדיקער פּרווו צו ראַטעווען, וואָס עס לאָזט זיך נאָר.

שרייַבנדיק „מילכאָמע און שאָלעם“, האָט טאָלסטאָי מיט שרעק געזען א טהאָם, וואָס דראָט אייַנשלינגען זייַן גאַנצן קלאַס. אַן ענלעכע סיטואַציע

לעבט איבער דער בורזשואזער שרײַבער אַש מיטן אָנקום פון דער פּראָלעטא-
רישער רעוואָליוציע. און אַשס מעטאָד דערמאָנט טאַקע אין אַסאַך פּראָטים
טאָלסטאָיס ליניע אין „מילכאָמע און שאָלעם".

אין די פינצטערסטע פארבן שילדערט אַש די פּעטערבורגער ייִדישע גרויס-
בורזשואזיע. דער גרויסער, בארימטער אָדוואָקאַט — איז אַ שײנרעדנער,
אַ פראַזיאָר, פארליבט אין זיך און זײַנע רעדעס. „סאָלאָמאָן אָסיפּאָוויטש האָט
פײַנט געהאַט צו ווערן איבערגעשלאָגן אפילע פון זײַן אײגן ווײַב. רעדן איז
בא אים געווען דער לעבן, זײַן שאַפונגס-פאָרם" (145). אין אַ שטורמישן,
קריטישן מאָמענט שרײַט אויס זײַן אײגענע ווײב: „ווערטער, ווערטער, ווער-
טער! איך בין שוין קראַנק פון די ווערטער. אונדזער גאַנץ לעבן האָבן מיר
אָפּגעלעבט מיט ווערטער. מיט שײנע, געטאָקטע — נאָר פראַזן, בלויזע, לײדיקע,
גאָרניט טוענדיקע." (411). דער אַדוואָקאַט שטאָלצירט מיט זײַנע פּרינציפּן,
אָבער פאַקטיש איז עס אַ פּרינציפּלאָזער עגאָיִסטישער מענטש. ער איז דער
„גרויסער נאַציאָנאַלער פאַרטײדיקער" — מע טאָר אָבער ניט אין זײַן אָנוועזנהײַט
דערמאָנען דעם בײליס-פּראָצעס, וואָרעם מע האָט אים דאָרט ניט אײַנגעלאַדן
פאַר אַ פאַרטײדיקער. ווען ס'וואָלט נאָר געווען דער מינדסטער אָנשפּאַר,
וואָלט ער פאַרטײדיקט דעם אַנטיסעמיט און פאַרשווענדער אַקימאָוו — און
דאַפקע זיך אָפּגעזאָגט פון האָנאָראַר. ער איז אַ קאַפּעטשקע אָפּאָזיציאָנעל גע-
שטימט צום צאַריזם — און האַלט לויבגעזאַנגען דער „רוסישער נעשאָמע" אין
אָטדעם סטיל: „דעראָבערט אונדז, ווי איר ווילט, מיט געוואַלט, נאָר דערנאָך
זײַנען מיר אַלע אויסגעקאָכט געוואָרן אין אײן קעסל, וואָס הײסט רוסישע
נעשאָמע." און דידאָזיקע „רוסישע נעשאָמע" פירט גלײַך צום גרויסרוסישן שאָ-
וויניזם, קעגן אַלע, „וואָס ווילן זיך אָפּברעכן און אונדז צעברעקלען". די
ביטערע סאַטירע, אַשס סאַרקאַסטישער צוגאַנג צו אָט דער געשטאַלט פון
אַ ייִדישן קאַדעט גילט אין טאָך אַ מער אַלגעמײנער פּאָליטישער דערשײַנונג,
ס'איז דאָס פּאַשיסטישע כויזעק מאַכן פון קערענשטשינע. דאָס ווערט ביפראַט
בוילעט אין דריטן טײל פון דער טרילאָגיע, אין „מאָסקווע". — זײַן פרוי,
אָלגאַ מיכאַילאָווגאַ, איז אַן אויסגעלאָשענע האָלאָוועשקע, אַ בודואַר-דאַמע
וואָס האָט אַמאָליקע יאָרן ווײַזט אויס אַ לעב געטאָן, און נאָך איצט ווילדע-
ווען שטורעמס אונטער איר רויִקער האַלטונג. די טאָכטער, נינאָטשקאַ, קאַפּריזנע
און צעטומלט, דרײט זיך אין אַ פאַרדעכטיקער געזעלשאַפט, און האָט גאָר
אַ נײגונג צום אַלטן מירקין, מיט וועלכן זי האָט שפּעטער טאַקע כאַסענע.
אַ פּײרע איז דעם אַדוואָקאַטס זון, מישענקאַ, וואָס צאַפּט אויס דאָס לעצטע
ביסל געלט בא דער דינסט-מײדל, וואָס איז אין אים פאַרליבט, און נאָך גאָר
יונג הײבט ער אָן צו הוליען בעסאָד פון זײַן פאָטער. סאַרקאַסטיש שילדערט
אויך אַש אַ רײ גרויסע גווירים, וואָס פאַרזאַמלען זיך באַם אַדוואָקאַט אף
אַ זיצונג.

און ענלעך צו טאָלסטאָיען, געפינט אש. אין דערדאָזיקער צעפוילטער בעזועלשאפט בלויז איין צאדיק, וועלכן ס׳לוינט ארויסצוראטעווען פון פעטער-בורגער סדוים. ס׳איז דער יונגער מירקין, וואָס דערמאָנט שטארק טאָלסטאָיס פיער. אייגנטלעך, איז ניט גאָר קלאָר, אין וואָס באשטייט פיערס גרויסקייט. ווען ניט טאָלסטאָיס אידעאליזירנדיקער ערנסט, וואָלט עס געווען א גאנץ פיינע אנעקדאָטיש-הומאָריסטישע געשטאלט, וואָס פלאָנטערט זיך טאָמיד אונ-טער די פיס, מאכט טאמעוואטע מיט קאָלערליי פאַקודסטווען. האָט כאסענע מיט א פרוי, וואָס ער האָט זי פיינט, באקומט הערנער, פאלט אריין אין מיס-טיק און אין הוליאנקעס, טשעפעט זיך צו צו דער שלאכט פון באָראָדינאָ, כאפט א קוק אף נאפאָלעאָנען, איז טאָמיד צעטראָגן און כאראקטערלאָז. דער יונגער מירקין איז פונקט אזוי טאמעוואטע און אומבאהאָלפן, פאסקודזיעט אָן צוביסלעך אפן פרוידיסטישן שטייגער, ווערט א כאָסן מיט נינאָטשקען, צו וועלכער ס׳ציט אים ניט, און זינדיקט מיט איר מוטער, כאפט פעטש פון זיין טאטן עפשער גאנץ בארעכטיקטע, פלאָנטערט זיך ארום סיי אין פעטערבורג, סיי אין ווארשע און ווייס ניט וואָס ער וויל, גריבלט זיך נאטירלעך אין זיינע „טיפע״ איבערלעבונגען און איז מיסטיש געשטימט. אש איז אָבער ליטזעליק און פירט אים ארויס פון געהענעם, מאכט אויך ווי טאָלסטאָי פון אים זיין הויפט-העלד, און אנטפלעקט אים מישעס קידעש-האשעם-מיסיע פון יידישן פאָלק. עפעס דערפון ווערט אים קלאָר אין פעטערבורג, די איבערגעבורט אָבער קומט פאָר אין ווארשע.

7

פעטערבורג — דאָס איז דער צאריזם. פעטערבורג — דאס איז די שטאָט פון צאר, פון די פירשטן, פון די סענאטאָרן און מיניסטעריומס, פון בלוט-זויגערישע טשינאָווניקעס, פון רייכער צעפוילטער גרויסבורזשואזיע — און פון אָרעמע פארפאָלגטע בירגער פון רוסלאנד, וואָס קומען צוס וואָלף זוכן גערעכ-טיקייט, ביפראט יידן, וואָס געפינען אן אירמיקלאָט בא דער פילאנטראָפישער אייגנטימערין פון א שאנד-הויז, דער קוואסנעצאָווא. דעם פעטערבורגער פראָ-לעטאריאט ווייזט ניט אש. בלויז איינמאָל באווייזט זיך באם אדוואָקאט א רע-וואָליוציאָנער — א יונגערמאן „מיט קימאט א צינישן שמייכל אף זיינע ליפן״ (50), וואָס פאָדערט געלט אף רעוואָליוציאָנערע צוועקן — און די יידישע בורזשואזיע גיט עס אים מיטן געדאנק, אז ס׳וועט איר געלינגען איינשפאנען די רעוואָליו-ציע אין איר רייט-וואָגן. פעטערבורג שילדערט אש ווי א געהענעם, ווארשע אָבער — אויב ניט ווי א גאנ-איידן, איז ווי א קאף-האקעלא, ווי „דעם וועג צו זיך״, צום רייניקן זיך און לייטערן זיך פארן יונגן מירקין.

דער צענטער אין „פעטערבורג״ איז די צעפוילטע שטוב פון דעם אדוואָקאט; אין „ווארשע״ — די שטראלנדיקע, היימישע, ערלעך-האָרעפאשנע שטוב פון דעם

אָרעמען לערער. אין „פּעטערבורג״ זײַנען קימאט אַלע העלדן דעגענערירט, סטירעדיק — אין „וואַרשע״ ווימלט מיט גאנצע, ליכטיקע כאראקטערן, און אַש מאָלט זיי מיט אסאך ליבע. ביידע ראָמאנען זײַנען שטארק צעצויגן, פול מיט איבעריקע עפּיזאָדן, וואָס טאָרמאָזירן די האנדלונג. אין „וואַרשע״ וואַקסט אויס די צאָל אַרײַנגעשטעלטע עפּיזאָדן, צופעליק אַראָפּגעכאפּטע געשטאלטן און סצענקעס, וואָס זײַנען אָפּט פאַר זיך גאַנץ געלונגען, פאַרהאלטן אָבער די אנטוויקלונג פון דער ראָמאן. וואָרעם סײַ ווי איז עס א „ניט דאָס בין איך אויסן״ — ראָמאן, א פּראָפּאגאנדיסטיש-מאָראַליזאטאָריש ווערק, און אַזעלכע ווערק לאָזן טאָמיד איבער פלאַץ פאַר פאַרשיידענע אַרײַנגערוקטע אינטערמעדיעס.

די פאַנאַנדערשטעלונג פון די העלדן איז דיזעלביקע, ווי אין „מעדרי״. „ראָווי״ — זײַנען די אָרעמשאַפט-קוואַרטאלן פון וואַרשע און לאָדז; דאָקטאָר לייזעראָוויטש ווערט פאַרביטן דורכן לערער הורוויטש און זײַן פרוי; מישע — דורך מירקינען; דאָוויד, לייזעראָוויטשעס זון — דורך דעם לערערס זון, דעם רעוואָ-לוציאָנערן גימנאַזיסט; די סאָציאַליסטישע יונגעלײַטלעך, וואָס אַגיטירן אין „ראָווי״ — ווערן איצט פאַרביטן דורך פאַרשיידענע געשטאלטן פון דעם „בונד״. די סכעמע בלײַבט אַלזאָ דיזעלביקע, וואָרעם אויך אַש אידעאָלאָגישע אײַנ-שטעלונג האָט זיך ווינציק געביטן. די גאַנצע סכעמע ווערט אָבער איצט אילו-סטרירט אַף אסאך א גרעסערן קאָנקרעטן מאַטעריאל. האַלט זיך נענטער צו דער ווירקלעכקײַט, ווי אין „מעדרי״.

אין דעם לערערס שטילער און אָרימער היים ווערט מירקינען נעגעבן די מעגלעכקײַט צו באַקענען זיך מיט דער וואַרשעווער נויט און אָרימקייט; ער באַקענט זיך, צום ערשטן מאָל אין לעבן, מיט גרויסע ייִדישע מאַסן; ער דער-וויסט זיך וועגן דער עקזיסטענץ פון פאַרשיידענע פּאַרטייען בא ייִדן, און פאַרבינדט זיך ענג מיטן „בונד״.

אָבער, שילדערנדיק מיט אַסאך מײַסטערשאַפט בילדער פון נויט און עלנט שילדערנדיק פאַרשיידענע טיפּן פון אָרעמען ייִדישן קליינבירגערטום און פון האָרעפּאַשניקעס, ווײַזנדיק שוידערלעכע בילדער פון א שווערן ווינטער אין וואַרשע — ווײַזט ניט אַש דעמיעניקן קלאַס, וואָס פירט אָן מיט די פאַרצווייפלטע ראַדיקאַליזירטע האָרעפּאַשנע מאַסן — דעם פּראָלעטאַריאַט. ניטאָ קיין ארבעטער אין דעם ברייט-אויפגעשוואָלענעם ראָמאן! עס גיט צווויסן וועגן זיי בלויז א שטאַרקע שילדערונג פון אַן ערשטער-מײַ דעמאָנסטראַציע, און א באַשרײַ-בונג פון מירקינס א פאָרלעזונג בא ארבעטסלאָזע, וואָס פאַרטרײַבן מיט רעכט דעם „יאָלד״ דעם בורזשוק, וואָס וויל טאָן פילאַנטראָפּישע ארבעט צווישן די מאסן. זאָל ער גיין אין דער ייִדישער גמינע אף גזשיבאָווסקע.״ („וואַרשע״, 147). ארבעטער-טיפּן ווערן אין דעם ראָמאן ניט געגעבן.

אַלזאָ ווידעראַמאָל „ראָווי״, אָרעמשאַפט-שילדערונגען אָן קלאַסן-קאַמף, און ווי א לאָגישער פועל-יוצא קומט פילאַנטראָפּיע, די אַגיטאַציע פאַר מענטש-

לעכקײַט, פאר גוטן הארץ, וואָס קען מילדערן דעם מענטשלעכן עלנט. דאָק־טאָר לײזעראָוויטש ווערט איצט פארביטן דורך דעם לערערס ווײַב, ראָכל־לײע, וואָס ווערט נאָך העלער, מיט אסאך קונסט און ליבע געשילדערט. ראָכל־לײע — דאָס איז די „מוטער" פון דעם אמעריקאנער ראָמאן, אָבער אסאך באַוווסטזיניקער, פּראָגרעסיווער, אַף אסאך א העכערער מאדרייגע באַנומען. אין דער „מוטער" גײט די פּרוי ניט ארויס פון די ראמען פון מישפּאָכע־לעבן, בעיס מאדאם הורוויץ געפינט צײַט סײַ פאר די אייגענע, סײַ פאר צענדליקער אָרעמע שכײנים און באַקאַנטע. אַשס באַליבטע סכעמע ווערט בלויז פאנאנדער־געוויקלט, אָבער ניט געענדערט: „זי האָט מיטגעבראכט פון אירע מוטערס א שטארקן גלויבן אין׳מאן, אז ער איז באשאפן געוואָרן פאר העכערע זאכן, וואָס האָבן גאָרניט צו טאָן מיט די קלײניקײַטן פון טאָג־טעגלעכן לעבן" (59). „קיין זאָרגן, קיינע צאָרעס זײַנען ניט אימשטאנד געווען צו ברעכן איר שטאָלצע האלטונג. מיט דער שטארקער, הויך־אנטוויקלטער ברוסט פאָרויסגעשטרעקט פאר זיך, איז זי געגאנגען ווי א מ ו ט ע ר־ז ע ל נ ע ר, וואָס ווייס איר פליכט און איר ווערט..." (אשס קורסיוו. „וואַרשע", 57). און ענלעך שנײַדט זיך איר טאָכטער העלענקע. זי פרעגט מירקינען: „דו האָסט מיך ניט ליב. פאר־וואָס פארלאנגסטו פון מיר דעם קאָרבן?" דערויף האָט „מירקין געבויגן דעם קאָפּ צו דער ערד און אָפּגעענטפערט: דו ביסט געווינט דערצו, דײַן מאזל איז אזעלכער." (347). בענעגייע דער סאָציאַלער שטעלונג פון דער פּרוי איז אלזאָ אש געבליבן בא דעם ניצשעאניש־מאנצבילשן אטאָ־בעכארטאָנו. האָבן מיר שוין דאָ הייסט עס פרויד פּליוס ניטשע...

צום ערשטן מאָל אין לעבן באַקענט זיך מירקין מיט גרויסע ייִדישע מאסן און געפינט „זייער סאָד" — דאָס איז אָבער דערזועלביקער סאָד, וואָס אש האָט אים שוין אנטפּלעקט 20 יאָר פריער אין „מערי". מישע געפינט דעם סאָד אין דעם בעסמעדרעשל פון „ראָוו", מירקין — אין א לאָדזשער כסידישן בעסמעד־רעשל אפּן באַלוט, וואָס „דאָרטן האלט זיך אויף דער סאָד פון דער ייִדישער נעשאָמע, דער געראנגל מיט דעם מאזל פון דער וועלט, וועלכן ער (?) פירט פון ערשטן טאָג אָן." (347). „מירקין פלעגט אין די אָוונטן ארײַנקומען אומבא־מערקט אין דעם בעסמעדרעשל ארײַן, אוועקגעזעצט זיך אין טונקלקײַט און בא־טראכט מיט אָפענע אויגן און אויערן אלץ, וואָס קומט דאָרט פאָר, אזוי ווי ער וואָלט געוואָלט אין זיך אופנעמען די אלע סוידעס פון דער ייִדישער נעשאָמע" (346). פארגליכן מיט „מערי", איז אָבער דער „סאָד" אין אשט לעצטע ראָמאנען נאָך קלעריקאלער, נאָך ווולגערער אינסצעניִרט: אש פירט ארײַן, ענלעך ווי אין „קידעש־האשעם", א טעאטראל־מיסטישע געשטאלט, א מין „אייביקן ייִדן", וואָס באוואכט מירקינס וויכטיקסטע שריט. ס׳איז דער פאָרזיצער פון דער טאָלעס־טינער קעהילע כאָמקין — א נײַע וואריאציע פון דעם הייליקן שנײַדערל אין „קידעש־האשעם". אין „פעטערבורג" ווערט ער אזוי געשילדערט: „מירקינען האָט

זיך געדאכט, אז דער ייִד דערגרייכט ערגעץ ווו מיט זײַנע הויכע הענט די ניט געזעענע וועלטן. און פּלוצלונג, טײַטלענדיק מיט זײַן מעכיקער האנט צו דעם לויכטנדיקן ליכטל אין דעם ווינטער-פּאלאץ, זאָגט דער ייִד אין א בעטנדיקער, מעטאלענער פּעסטער שטימע, וואָס איז געווען, דאכט זיך, נישט פון זײַן קעל, נאָר פון ערגעץ-ווו נאָך טיפער: וואַרפט דײַן אנגסט אף די גאָיִם, וואָס קענען דיך נישט"... (190). אין „וואַרשע" באווײַזט זיך ווידער דערדאָזיקער „אייביקער ייִד", מיט אזא מין כאראקטעריסטיק: „אויגן וואָס האָבן אין זיך ארײַנגעזאפּט אלע ייִדישע אויגן צוזאמען; די אויגן פון אומענדלעכער שרעק, פון אומדער-שיטערטן גלויבן"... (349). דער אייביקער ייִד ליפערט אויך מירקינען דעם ענדגילטיקן באווײַז פאר דער עקזיסטענץ פון גאָט: „ווי אזוי וואָלט דאָס מינדעסטע וועדימל א מינוס געקאָנט בלײַבן בא זײַן לעבן, דאָס קלענסטע גרעזל בליען, דער שטיין וואקסן (?), ווען עס וואָלט זיך ניט פירן פון פריער לויט פעסטגעזעצטע געזעצן און כוקים? אויב אזוי, טאָ פארוואָס זאָל ניט זײַן קיין סייכל-האיאָשאָר אין גאנצן, אין גרויסן, אין דעם פירן פון דער וועלט?" באוואָפנט מיט אזא טעלעאָלאָגיע און טעאָלאָגיע, קאָן שוין מירקין פארזיכערן דעם בלאָנדשנדיקן יעשיווע-באָכער, אז „די וויסנשאפט לייקנט ניט אָפּ די עקזיסטענץ פון גאָט" („וואַרשע" 138). און ווײַבאלד אזוי, פארוואָס זאָל אשס ווייכהארציקע „וויסנשאפט" לייקענען אין דער עקזיסטענץ פון אן „אייביקן ייִדן", וואָס דערגרייכט „די ניט געזעענע וועלטן"...

באַם לערער אין שטוב באקענט זיך אָבער מירקין אויך מיט בונדישע טוער, און אסאך פּרינציפּן פון דעם בונדס טעאָריע און פּראקטיק נעמט ער אויף מיט סימפּאטיע. דעם בונד שילדערט אש מיט אסאך סימפּאטיע, טאקע דערפאר, ווײַל כאָטש דער בונד אָפּערירט מיט א פּראזעאָלאָגיע, וואָס דער-מאָנט קלאסן-קאמף, גייט ער אָבער ווײַט ניט אוועק פון מירקינס און ראָכל-לייעס, דער לערערקעס פילאַנטראָפּיע. דער בונד באגיטיקט ראָכל-לייעס דע-מאָנסטראציע צו דער וואַרשעווער ייִדישער גמינע, און ס'אנטוויקלט זיך דער פאָלגענדיקער אינטערעסאנטער דיספּוט צווישן דעם בונדיסט זשאָכלינער, ראָכל-לייען און דעם רעוואָליוציאָנערן סאָציאַליסט, דעם לערערס ייִנגל:

„פּלוצים האָט זי (ראָכל-לייע) זיך אופגעכאפּט: — איך ווייס, וואָס איך וועל טאָן. מען דארף צונויפנעמען א פּאָר צענדליק הונגעריקע ארבעטער מיט די ווײַבער און קינדער און גיין אין דער ייִדישער גמינע נאָך קוילן, אז ניט וועלן מיר שויבן האקן.

— כא, כא, כא! לאכט דאָס ייִנגל.

— וואָס לאכסטו?

— פילאנטראָפּיִע.

„היי, פאניע סאָציִאליסט — ווענדעט זיך דאָס ייִנגל צום זשאָכלינער — . גייט נעמט די הונגעריקע ארבעטער און פירט זיי אין דער ייִדישער גמינע,

שטעקט אויס אַ בעטלענדיקע האַנט צו די דאָזאָרעס. דאָס פּאַסט זיך פּונקט פאַר אײַך.

„דער זשאָכלינער איז בלייך געוואָרן, געביסן די ליפּן און געענטפערט: — לאָמיך נאָר וויסן, אַז איך קאָן דערמיט עפּעס העלפן; איך וועל אפילע שנאָרען גייַן פאַר אַרבעטער, וועלכע ווערן געפּרוּווירן". („וואַרשע", 236—237).

אָפּשטויסנדיק דעם ייִדישן אַרבעטער אין געטאָ, איזאָלירנדיק אים פון דעם קלאַסן-קאַמף און די שלאַכטן פון דעם אינטערנאַציאָנאַלן פּראָלעטאַריאַט, בלײַבט פאַרן בונד בלויז דער וועג פון „שנאָרן גייַן פאַר אַרבעטער". און דער בונדישער באַרימטער לאָזונג פון „רעכט אַף אַרבעט" איז בלויז אַ פאָרם פון אָט דעם שנאָרן גייַן. דאָ קומען זיך צונויף די וועגן פון מירקינען — מישען — אַשן און פון דעם בונד. ווי מישע, טײַנעט אויך מירקין, אַז ס'איז ניטאָ קייַן קלאַסן-קאַמף אין דער ייִדישער סוויווע, ווײַל ס'איז ניטאָ קיין ייִדישער פּראָלעטאַריאַט, ווײַל „אַ גאַנץ פאָלק איז איבערגעבליבן אין זומפּ... עס רײַסן זיך אָפּטמאָל אַרויס אייַנצלנע און אַנטרינען, ראַטעווען זייער לעבן, אָבער די מאַסן, די גרויסע מאַסן בלײַבן ווײַטער אַף שטענדיק שטעקן אין זומפּ. ווי קאָן מען דאָ רעדן וועגן אָרגאַניזירן די מאַסן צו אַקטיווע טאַטן, אָנשליסן זיי צו דער איבעריקער אַרבעטנדיקער מענשהײַט? ווער מען ווער איר דאָ צוזאַמענעמען? די קראַנקהײַט, די נויט?" אַלזאָ, מען דאַרף פּראָדוקטיוויזירן די ייִדישע מאַסן. ווי אַזוי? מירקין-אַש האָט דערויף אַ גענִיאַלע טשוווע: דורכדעם, וואָס ייִדישע פאַבריקאַנטן וועלן צונעמען ייִדישע אַרבעטער. דער בונד כאַפּט זיך אָן בּאַ דער דאָזיקער אידייע, און מירקין פאָרט מיטן בונדס בראָכע אין לאָדזש צום „באַרימטן ייִדישן טעקסטיל-פאַבריקאַנט הענעך פלאַקס" (פאָרטרעטירט ווײַזט אויס פון דעם באַרימטן בלוט-זויגער אָשער קאָן, דעם אייגנטימער פון דער „ווידזעווער מאַנופאַקטור", דעם ליבלינג פון דער בורזשואַזער ייִדישער פּרעסע). דער פאַבריקאַנט דרייט זיך אָבער אויס מיטן טערעץ, אַז ער קאָן ניט נעמען אַף זיך די אַכרײַעס, וואָס טויזנטער ייִדישע אַרבעטער וועלן אַרבעטן אום שאַבעס, און מירקין-אַש אַגיטירט אים היציק: „דער ייִדישער פאַבריקאַנט אָן ייִדישע אַרבעטער-מאַסן — איז ווי אַ דאַר צווײַגל אין דער ערד אַרײַנגעשטאָכן אָן אַ וואָרצל. איר זענט דאָך עלנט. און ווי אײַער ענערגיִע זאָל ניט זײַן שעפּעריש, וועט זי אַלץ פאַרשריגן ווערן פאַר פּאַראַזיטיש-עקספּלאָאַטאָריש, דערפאַר, ווײַל איר שטייט אייַנער אַליין" (!). מירקין-אַש דראָט אפילע דעם ייִדישן פאַבריקאַנט: „יעדע ענערגיִע זוכט זיך אויס איר אויסוועג פאַר טעטיקייט. נוצט מען זי ניט אויס פאַר אַ בויענדע, פאַרוואַנדלט זי זיך אין אַ ווילדע צעשטערנדע קראַפט" („וואַרשע", 325, 329).

אַזוי אַרום ווערן אויפגעדעקט די קלאַסן-וואָרצלען פון אַשס פילאַנטראָפּיִע, וואָס מיינט ניט דעם אַרבעטער, נאָר דאָס פאַרהיטן די „שעפּערישע ענערגיִע" פון פאַבריקאַנט, וואָס ווערט, נעבעך, אומזיסט און אומנישט „פאַרשריגן פאַר

פאראזיטיש-עקספלאָאטאטאָריש״, פון דער „ווילדער, צעשטערנדער קראַפט״. עס ווערט פאמעלעך דעשיפרירט, אז די פילאנטראָפּישע „רעכט אַף ארבעט״ צילט צו שפּאלטן די אינטערנאציאָנאלע סאָלידאריטעט פון דעם ארבעטער-קלאס און שאפן ארום דעם ייִדישן פאבריקאנט א שאָוויניסטישן שוץ-וואל פון ייִדישע ארבעטער.

8

ביידע דיקע ראָמאנען, „פעטערבורג״ און „ווארשע״, זײַנען אָבער בלויז א פּראָלאָג צום דריטן וויכטיקסטן טייל פון דער טרילאָגיִע, וואָס הייסט „מאָס-קווע״ און באהאנדלט שוין דירעקט די אָקטיאבער-רעוואָליוציִע. דאָ לויפן זיך צונויף די אידייִשע פעדים פון דער גאנצער טרילאָגיִע; דאָ הייבט אָן אש ריידן א ביז גאָר דײַטלעכן לאָשן. די בורזשואזע עקספּלואטאציִע פארטיידיקט אש מיט דערזעלביקער פאטאליסטישער ארגומענטירונג, ווי אין זײַנע ראָמאנען פון אמעריקאנער לעבן („אָנקל מאָזעס״, „כײַים לעדערער״, „טויט-אורטייל״), ווי טאָלסטאָי די פריצישע לײַבאייגנטימער אין „מילכאָמע און שאָלעם״: „נעם, צ. ב. אונדזער באציִונג צו די בויזשויען! אין זייער לעבן און וווירקן זײַנען זיי געווען, ווי יעדערער פון אונדז, דער פּראָדוקט, איך וואָלט געזאָגט, דער קאָרבן פון צײַט און אומשטאנדן. מיר אָבער ווייסן גאָרניט א כוץ נעקאָמע. זיי זײַנען דאָך אָבער אויך א טייל פון דער מענטשהײַט, פאר וועלכער מיר האָבן באפרײַט די וועלט!״ „אָקטיאבער — פריידיקט אש — איז א נײַע בלוט-דורשטיקע געטשקע: אמאָל איז עס געווען דער מאָלאָך, די רעליגיִע, דער צאר, דאָס פאָטערלאנד, — הײַנט הייסט עס — „אָקטיאבער״ (415) [1]. די אידייע פון קאָמוניזם איז א גרויסע אידייע, אָבער — זי איז פארוואנדלט געוואָרן אין א דאָגמע. אש האָט אלזאָ בלויז איין טײַנע צום קאָמוניזם: לעמײַ איז ער ניט פארבליבן א שיינע אידיי, לעמײַ ציט ער אָן אף זיך בלוט און פלייש, לעמײַ ווערט ער פארווירקלעכט אין לעבן...

דער ראָמאן הייסט „מאָסקווע״, ער האָט אָבער אייגנטלעך געדארפט הייסן „ר י ג ע״, ווײַל דאָס ביסל יעדיִעס, מאטעריִאלן און געדאנקען, וואָס אש פאר-מאָגט וועגן דער אָקטיאבער-רעוואָליוציִע, געהערט צו יענעם שוין בארימט געוואָרענעם ארסענאל פון בילבולים, באָבע-מײַסעס, פלוידערײַען און אנעקדאָטן, מיט וועלכע ריגע באזאָרגט „פון סאמע עכטן קוואל״ די בורזשואזע געלע פרעסע. דער גאנצער ראָמאן דערמאָנט היפש די בארימטע „Развесистая клюква“.

טאָלסטאָיס פיער איז, ווי באקאנט, ווי א יאָוון אין סוקע ארײַנגעפאלן אין דער סאמע שלאכט פון באָראָדינאָ. דער יונגער מירקין זאָרגט פילאנטראָפּיש

[1] ציטירט לויטן דײַטשישן טעקסט, פארלאג פאול צאָלניי, בערלין 1930. אין דער נאָר וואָס דערשינענער אויסגאבע אין ייִדיש — ז. ז. 380, 414, 405, 403, 430.

מיטן אויסברוך פון דער מילכאָמע פאר די ייִדישע היימלאָזע, ווערט אָפּגע־שניטן פון וואַרשע און זײַן קאַלע, און נאָך א פּאָר יאָר פאלט ער אַרײַן אין קעסל פון די אָקטיאַבער־געשעענישן. פיער ווערט סאָף ראָמאַן שיר ניט א דע־קאַבריסט, זאַכאַר מירקין ווידער ווערט שיר־שיר ניט א באָלשעוויק, אלנפאלס נעמט ער אַן אַקטיוון אָנטייל אין די אָקטיאַבער־שלאַכטן און ווערט זייער כאָשעוו אין די אָנפירנדיקע קאָמוניסטישע קרײַזן. נאָר פאמעלעך פאַרגייט מירקינס שיקרעס: ער זעט אײַן, אז מען איז מאַקריוו מענטשן צוליב א דאָגמע. „אלע מײַנע סימפּאַטיעס — זאָגט מירקין־אַש — נויגן זיך טאָמיד צו יענער זײַט, וואָס לײַדט, און ווײַל איצט איז דער צווייטער צאַד (ד. ה. די בורזשואַזיע) דער לײַדנדיקער, געהערן אים מײַנע סימפּאַטיעס” (380). „צו זײַן דערשרעקנדי־קער ערשטוינונג האָט ער אַנטדעקט, אז זײַנע געפילן נויגן זיך איצט, ווי א באַראָמעטער, אויף דער זײַט פון די נײַע אָרעמע — די רײַכע”. און מירקין שלאָגט זיך אַלכעט: „מײַן פעלער איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס אָנשטאָט אינעם מענטשן האָב איך אָנגעהויבן גלויבן אינעם סיסטעם”. ביפראַט רעגט אים אויף די אַוולע, וואָס ווערט באַגאַנגען לעגאַבע דער ייִדישער בורזשואַזיע. „איבערנאַכט איז דורכן געזעץ פאַרוואַנדלט געוואָרן א פאָלק פון לאָיאַלע אַרבעטנדיקע בירגער, וואָס האָבן צוליב דער אונטערדריקונג דורכן צאַרישן רעזשים געלייגט די גאַנצע האָפענונג זייערע אויף דער רעוואָליוציע, אין קאָנטר־רעוואָליוציאָנערן און פאַרברעכער”. מירקין רײַסט מיט זײַן באָלשעוויסטישער סוויווע, און געפירט פון דער וויזיע פון „אייביקן ייִדן”, אַנטלויפט ער פון באָלשעוויסטישן געגנעם אונטערן שוץ פון „די ערשטע פּוילישע גרענעץ־סאָל־דאַטן”. ער קומט אָן אין וואַרשע, צו זײַן קאַלע און איר פאָטער, און ווען דער לערער דערציילט אים זײַן אַנטוישונג מיטן „באַפרײַטן פּוילן”, ענטפערט מירקין־אַש: „און דאָך איז עס בעסער ווי עס איז געווען”...

דאָס אַלץ רעדט א קלאָרן פאַשיסטישן לאָשן. ניט קיין וווּנדער, אז אין אַשס נאַרישן פאַמפלעט זײַנען די קאָמוניסטן אָדער ווילדע פאַנאַטיקער, אָדער דעגענעראַטן, אָדער ווידער צוגעשמירטע קאַריעריסטן. אפילו לענין פיגורירט עטלעכע מאָל אין אַשס ראָמאַן, און איז בא אַשן פול מיט ספּייקעס. אַסאַך פלאַך ווידמעט אַש דער שילדערונג פון „טשעקאַ” אין באַקאַנטן פאַשיס־טישן נוסעך. אַן אַנדערער וויכטיקער קאָמוניסטישער טוער, רישקאָוו, איז א געוועזענער גאַסן־יונג, אַכזיאָרעסדיק, פאַרביסן־קאַלט, פאַרליבט זיך אָבער אין א געוועזענער גראַפינע. דידאָזיקע ליבע איז לויט אַשן אַן אויסדרוק פון נעקאָמע פון א געוועזענעם פויער איבער זײַנע נעכטיקע באַלעבאַטים און פּײַניקער. אַרום דידאָזיקע ערלעכע פאַנאַטיקער ווימלט אָבער מיט קאַריעריסטן, טונקעלע געשטאַלטן פון דעם טיפּ „מישקע מאַלאָדיעץ”, און יעווסעקן, וואָס זײַנען אַכזאָריעסדיק און „ערגער פון די גויִים”, טאַקע ווײַל זיי ווילן דערשטיקן אין זיך דאָס פּינטעלע ייִד.

אין סאבאקל איז עס יענץ הייזעריק, באנאל-געמיין לידל, וואָס סקריפּעט זײַט דער אָקטיאבער-רעוואָליוציע אין דער גאנצער בורזשואזער פּרעסע.

עס לוינט צו פאַרצייכענען, אז אין אשס לעצטע דרײַ ראָמאנען האָבן מיר א באשטימטע קלײנבירגערלעכע באפאַרבונג: אידעאליזאציע פון דעם אָרעמן גליק פון דעם לערער און זײַן מישפּאָכע, בילדער פון נויט און עלנט פון דער יידישער אָרעמשאפט אין פּוילן, א גרויסע מײַסטערהאפטע שילדערונג פון דעם טויט פון א רעוואָליוציאָנער א. א. וו. אפילו בענעגייע „מאָסקווע" האָט זיך אש אין אינטערוויו אויסגעדריקט, אז ער האָט זיך באמיט צו זײַן ווי ווײַט מעגלעך אָביעקטיוו. עס קלינגט ווי כויזעק, די דאָזיקע אָביעקטיווקײַט-דעקלאראציע פון א שרײַבער, וואָס שטעלט אנטקעגן דעם קעמפנדיקן רעוואָליוציאָנערן רוסלאנד פּילסודסקיס פּוילן, וווּ „ס'איז דאָך בעסער ווי עס איז געווען". אין אשס לעצטן ראָמאן דריקט זיך אויס די „אָביעקטיווקײַט" אין א כויזעקשילדערונג פון דער רוסישער גרויסבורזשואזיע, וואָס לאכט זיך אויס פון דער אָקטיאבער-רעוואָליוציע, נעמט זי ניט ערנסט ביזן לעצטן מאָמענט; אין א סאַרקאסטישער שילדערונג פון דעם בארימטן יידישן אדוואָקאט, וואָס דעקלאמירט וועגן רוסלאנדס „בעסטע זין", וואָס וועלן דאָס לאנד באפרײַען פון די באָלשעוויקעס, און ווערט צום סאָף אכזאָריעסדיק דערהארגעט פון א קאָזאק, איינעם פון דידאָזיקע „בעסטע זין"; אין א ניכטערער, פאַרניכטנדיקער שילדערונג פון די ווײַסגווארדעישע ארמייען און אָפיצערן.

יעדע פון דידאָזיקע „אָביעקטיווע" שילדערונגען פאַרמאָגט אָבער אן „אָבער", א באוואָרענישל, א באהאלטענעם מיין. דער כויזעק איבער דער צעטומלטער, דעגעגערירטער רוסישער גרויסבורזשואזיע — איז די ביטערע וואָרענונג פון א פאשיסטישן שרײַבער צו זײַן קלאס, ער זאָל בא דער נאָענטסטער רעוואָליוציאָנערער סיטואציע אין מײַרעוו-אייראָפּע וויסן, וואָס צו טאָן, ווי צו האנדלען. די סאַרקאסטישע באציִונג צום קערענסקי-אדוואָקאט פאַרוואנדלט זיך צום סאָף אין אן אפּאָטעאָז, אין א דערהויבענער שילדערונג פון זײַן מארטיראָלאָג. דער אלטער מירקין, דער באנקיר און גרויס-אונטערנעמער, וואָס האָט שוין אין די פריערדיקע ראָמאנען שטארק אימפּאָנירט אשן, וואקסט אויס אין „מאָסקווע" אין א גרויסע העלדישע פיגור, און זײַן עטיק שטעלט אש אנטקעגן דער עטיק פון די קאָמוניסטישע פירער רישקאָוו און מארעק. אפילו דעם דעגענערירטן זון פון דעם אדוואָקאט, מישענקען, באווײַזט אש רייִנצוּוואשן אין דעם לעצטן טייל פון דער טרילאָגיע. און נאָך דער שילדערונג פון דער צעפוילטער ווײַסער ארמיי קומט א קאפּיטל „כאוואר מארעקס מעלוכע", וואָס באהאנדלט די גרויזאמקײַטן פון טשעקא.

דידאָזיקע „אָביעקטיווקײַט" באטײַט, אז אפן איצטיקן עטאפּ פון גראנדיעזן קלאסן-קאמף, פון ריזיקן עלנט פון מיליאָניקע מאסן, איז שווער פאַרן פאשיסטישן אידעאָלאָג ארײַנצודרינגען אין די ברייטערע מאסן אָן דער קלײנבירגער-

לעכער שוצפּארב. די קליינבירגערלעכע באַפּאַרבונג איז בלויז די שוצפּארב, די מימיקריִע פון א מאָדערנעם פאשיסטישן שרײַבער. הייסט דאָך אפילע די פאשיסטישע פּאַרטיי פון דײַטשלאנד „נאציאָנאל-סאָציאַליסטישע" פּאַרטיי, ווארפט זי דאָך ארויס פאר די מיליאָניקע מאסן פון פאראָרעמטן קלייבבירגערטום און אָפּגעשטאַנענע ארבעטער — דעמאגאָגישע, מיקלוימערשט ראדיקאלע לאָזונגען. די זעלביקע דערשײַנונג גייט אָבער אָן אויך אין דער קונסט.

אין דער פוילישער ליטעראטור האָט אין די לעצטע יאָרן דער בוילעט פאשיסטישער קאדען-באנדראָווסקי, פּילסודסקיס א מעקורעוו, געשאפן א סעריִע ראָמאנען, „די שווארצע פליגלען", פון דעם לעבן פון פוילישע שאכטיאָרן אין דאָמבראָווער באסיין, און איר וועט דאָרט געפינען סצענעס, ווי מע קאטעוועט אין דער פוילישער דעפּענזיווע, שילדערונגען פון דער מוירעדיקער עקספּלואטאציִע פון ארבעטער אין די פוילישע קוילן-גרובן, און קאָמוניסטן שנײַדן אָפּ בא אים בעסער, ווי פּ.פּ.ס., וואָס ווערן געשילדערט, ווי לאקייען פון דער בורזשואזיִע און פּאָליציי אין די גרעלסטע, פינצטערסטע פארבן. דאָס איז די קליינבירגערלעכע שוצפּארב פון באנדראָווסקיס פאשיסטישן ראָמאן. אָבער ענלעך ווי בא אשן, האָט יעדע פון דידאָזיקע שילדערונגען א ספּעציפישן בײַטאם. אומענטשלעך-גרויזאם איז דער קוילן-מאגנאט, ווײַל דאָס זײַנען פרעמדע קאפּיטאליסטן, פראנצויזן, בעלגיער, דײַטשן, ניט פּאָליאקן. מע קאטעוועט אין דער דעפּענזיווע, — ריכטיק, צי קען מען עס אָבער ניט טאָן לײַטישער, ניט סיזאָל אופגערודערט ווערן גאנץ אייראָפּע? פּפּ"ס טויג ניט — ווארעם ס׳איז פאראן אן אייגענער, נאָך מער געהאָרכזאמער לאָקיי — די בב"ס. 1) קאָמוניסטן זײַנען אָפּט ערלעכע לײַט — אָבער ווילדע פאנאטיקער, מעשוגאָיִם. און דער פּראָלעטאריאט גופע איז טאקע פינצטער, כוישעך — צי קען דידאָזיקע פּארעלנטע, אויסגעזויגטע ביזן לעצטן טראָפּן מארך מאסע פאָרשטעלן אן ערנסטן סאָציאלן, וועלט-באפרײַערישן קויעך?

אָטאָ דער „אָבער", אָטאָ דער „ניט דאָס בין איך אויסן", אָטאָ דער בײַטאם איז אָבער דער הויפּט-טאם פון אשס, באנדראָווסקעס שאפונגען, יענער סאם, וואָס ווערט סיסטעמאטיש ארײַנגעשמוגלט דורך די „הומאניטארע" שילדערונגען פון מענטשלעכן עלנט און נויט, פון עקספּלואטאציִע און אונטערדריקונג.

און גאָר דײַטלעך, גאָר אן אקטועלע באדײַטונג באקומט אשס „מאָסקווע", ווען מיר דערמאָנען זיך, ווער זײַנען די טרעגער פון אשס אידעאָלאָגיִע, ווער זײַנען די פּאָזיטיווע העלדן פון זײַן ראָמאן, וועמען שענקט ער צומייסטן סימ-

1) ב. ב. ס. — די א.ג. „פראקער", וואָס גייען ארײַן אין פילסודסקיס „אומפּארטייִשן בלאָק".

פאטיע. דאָס זײַנען דרײַ געשטאלטן: דער אלטער מירקין, דער יונגער מירקין, און אנאטאָל. דער אלטער מירקין איז דער פאָרשטייער פון קאפּיטאל, פון „יענער שעפערישער ענערגיע — ווי אַש דריקט זיך אויס — וואָס ווערט פאַר־שריגן פאַר פאראזיטיש־עקספּלואטאטאָריש". דער יונגער מירקין פלאפלט סימ־פּאטיש וועגן דעם מענטשן, ווען מען סידערשטיקט די סיסטעם, וועגן דאָגמעס, וועגן מיטלייד צו די „נײַע לײַדנדיקע" — דער אונטערגייענדיקער בורזשואזיע — און ראטעוועט זיך אין דעם פאשיסטישן פּוילן. און אנאטאָל — איז א בונ־דיסט־מענשעוויק, א מין אבראמאָוויטש — ערלעך, וואָס איז, לויט אַשן, דער עמעסער פאָרשטייער פון דער רעוואָליוציע, פונעם סאָציאַליזם, דער יעניקער, פאַר וועמען די רעוואָליוציע איז „פרוי און קינד, ניט קיין כאסענע, נאָר דאָס אכרײַעספולע לעבן". (301).

עס איז צו באגריסן, וואָס דידאָזיקע דרײַ־אייניקײַט — גרויסקאפּיטאליסט, מענשעוויק און דער פאשיסטישער קינסטלער, וואָס באדינט זיי און באזינגט זיי — קומט אזוי דײַטלעך צום אויסדרוק אין אַשס לעצטן ראָמאַן.

7. אייניקע אויספירן

„דאָס גאַנצע ייִדישע פֿאָלק לעבט אין א גרויסן
קאסטן שיימעס, באהויכט מיט הייליקן שטויב, און
אף דעם ליגט אויסגעגאָסן דאָס ייִדישע כיינדל״
ש. אש. „שטעטל״.

דער אַנאליז פון אשס שאפן ווערט פארשווערט דורך קעסיידערדיקע אידעאָלאָגישע וואקלענישן, וואָס גייען אדורך אלע זײַנע ווערק, אָנגעהויבן פון דעם „שטעטל״ און געענדיקט מיט דער לעצטער טרילאָגיִע — „פארן מאבל״. א וואקלדיקע קונסט איז אשס קונסט, און דערמיט דערקלערט זיך אויך דער ניטגלײַכער קינסטלערישער ווערט אפילע פון פארשיידענע טיילן פון דעמזעלביקן ווערק בא אשן. עס איז אָבער פאראן א פעסטע סיסטעם אין אשס וואקלענישן, א פעסטע געזעצמעסיקײַט אין דער אמפּליטודע פון זײַן אָפּשטויסן זיך און ווערן צוגעצויגן.

אש ריַיסט זיך טאָמיד אף ארוף, קוקט ארוף צו די הויכע פענצטער, דאָרט, ווו ס׳איז דאָ זאטקײַט, פעסטקײַט, מאכט, — און ווערט טאָמיד צוריקגעשלײַדערט אראָפּ, אונטן. זײַן אידעאל איז דער אײַנגעפונדעוועטער גאָמבינער, דער זאט רוענדיקער שלוימע נאָגיד, דער פעסטער און ניטבויגזאמער אלטער מירקין, דער ביטאָכנדיקער אלטער מײַזנער, דער זאָרגלאָז-עפּיקורייִשער קאָוואלסקי —, און אן אומהיימלעכע קראפט שלײַדערט אים טאָמיד אראָפּ צום אומרויק זוכענדיקן מישען, צום צעבראָכענעם יונגן מירקין, צו דער פארפײַניקטער מוטער, צו די באנקראָטירטע, כאָרעוו געוואָרענע לעדערערס און סטאונס. פון אידיליש פארשלאָפענע שטעטלעך און פראָספּעריטי-פינקלענדיקע פירמעס „ברידער מאָזעס און סאלאָמאָן זלאָטניק״ ווערט ער צוריקגעשלײַדערט צו בילדער פון כורבן און אונטערגאנג, צום „ראָוו״, צו דער כמיעלניצקי-קאטאסטראָפּע, צום שטעטל, וואָס גויסעסט אף אָנקל מאָזעסעס בוידעם. פון אָט דער טראגישער צעשפּאָלטנקײַט האָט אש געשטרעבט זיך ראטעווען אף צוויי אויפאנים: פארלייגנדיק די אקציִע אין שטעטלדיקן אמאָל, אנטלויפנדיק נאָך טרייסט אין דער פארגאנגענהײַט, — און אידעאליזירנדיק דעם אופגעקומענעם יונג, יענעם, אין וועלכן ס׳איז פארייניקט אי דער אונטן, אי דער אויבן, די נעכטיקע שווערע

פארגאנגענהייט און דער הײַנטיקער באַלעגופישער אָפּטימיזם, — אף דער שטארקער קולאקישער פּלייצע און ענערגישן עלנבויגן האָט אש אופגעהאנגען אלע זײַנע האָפענונגען אין א שווערער, קריזיספולער צײַט.

און דאָך איז אש ניט קיין קלײנבירגערלעכער שרײַבער. עס איז זייער כאראקטעריסטיש, אז אש האָט קיינמאָל ניט געזוכט דעם אויסוועג פון דער אונהיימלעכער הוידלקע, ווו ס'איז פארהוידעט און צעטרענצלט געוואָרן זײַן טאלאנט, אין דעם פּראָלעטארישן לאגער, אין דעם לאגער פון דער סאָציאַליסטישער רעוואָליוציע, וואָס איר בלאנק שווערד צעשנײַדט אלע פּלאָנטערס אויך פון זײַנע העלדן און סיטואציעס. אש האָט עס קיינמאָל ניט געטאָן. א פּאָר לויבווערטער „דער שטארקער האנט פון פּראָלעטאריאט" האָבן זיך בא אים ארויסגעריסן בלויז אין פײַער פון 1905 („מאָמענטן"), עפּשער דערפאר, וואָס די רעוואָליוציע פון 1905 האָט געהאט צו פארעפּטפערן אין דער ערשטער ריי דעמאָקראטיש-בורזשואזע אופגאבעס. און דאָס איז געווען גאָר: אש האָט קיינמאָל ניט געקוקט אפן ארבעטער-קלאס, ווי אף א גרויסן סאָציאַלן קויעך, וואָס איז באַרופן איבערצובויען די גאנצע וועלט אף נײַע יעסוידעס. אין זײַן שאפן, וואָס איז צוזאמענגעקוועטשט צווישן צוויי גרויסע רעוואָליוציעס, האָט אש שטענדיק פארזען די גרויסע קעמפּעריש-עטישע, אופבויענדיקע קויכעס, וואָס ס'טראָגט דער פּראָלעטארישער קאמף. פארקערט, ער האָט אין פּראָלעטאריאט געזען א בלינדע סטיכיע, „א ווילדע, צעשטערנדע קראפט" („ווארשע").

אש איז ניט קיין קלײנבירגערלעכער שרײַבער. ער איז דער דיכטער פון דעם יידישן מיטלבירגערטום אין דער עפּאָכע פון אימפּעריאַליזם און פּראָלעטארישע רעוואָליוציעס. אין אָט דער עפּאָכע לעבט איבער זײַן קלאס א קעסיידערדיקע יערידע. עס שלאָגט איבער אים אומבארעכמאָנעסדיק דער גרויס-קאפּיטאל, די בענק, די גרויסאינדוסטריע — פון אויבן, — די פאראָרעמונג פון די ברייטע האָרעפּאשנע שיכטן, דער פּראָלעטארישער קלאסנקאמף — פון אונטן. עס מערן זיך די סאָציאַלע קאטאסטראָפעס — מילכאָמעס, רעוואָליוציעס, פּאָגראָמען. ער זינקט קעסיידער, עס שלײַדערט אים אן אומהיימלעכע קראפט אף אונטן, — און מיט אלע זײַנע קויכעס רײַסט ער זיך אף ארוף, קוקט ארוף צו דער גרויסבורזשואזיע, ווארט אף אירע יעשועס, גייט האכנאָעדיק הײַנצוטאָג אין פאשיסטישן שפּאן, גלויבט נאָך אלץ ניט אין זײַן ענדגילטיקער יערידע, טרייסט זיך מיט זײַן אמאָליקער גרויסקײַט, קלאמערט זיך קרענקלעך בא זײַן ייכעס, כאָלעמט וועגן אמאָליקן אָנזען, אמאָליקע גוטע יאָרן. און זײַן גאנץ ביטער הארץ, זײַן גאנצן אָנצײַנערדיקן קאעס לאָזט ער אויס צו דער ארבעטער-באוועגונג, צו דער רעוואָליוציע, צום באָלשעוויזם.

מיט א געהאַלטיקער טרײַשאפט איז אָט דער זינקענדיקער קלאס געקומען צום אויסדרוק אין אשס שאפן.

דרײַסיק יאָר האלט אַש אין איין טרייסטן, אין איין מינטערן, אין אײן פּארקויפן ביטאָכן און קאָלערלײי כאלאָשעס-טראָפּן. ער באזינגט אמאָליקע גוטע צײַטן, אמאָליקע גווירים. אמאָליקע גוטע יִדן, אמאָליקן יִדישן גאָט, אמאָליקן ערעץ-יִסראָעל... אין שײַן פון דער טרייסטלאָזערווירקלעכקײַט פּלאצט אָבער אַש נאציִאָנאליסטישע ראָמאנטיק. עס ווערן צעריסן אפילע יענע קוסטא-רישע נעט, מיט וועלכע אַש האָט געלאטעט זײַנע אידיליעס. און ס׳העלפט ניט, וואָס זײַן אידיליע ווערט אַלץ זיסלעכער, זײַן שפּראך אַלץ מעליצעדיקער, זײַן עצעם אײַנשטעלונג אַלץ מער רעאקציאָנער. דיזעלביקע פּען, וואָס האָט געשילדערט דעם אָנוואָלקנדיקן שטעטלדיקן שאָלעם-בײַעס, מאָלט דעם כורבן פון די זשאָכלינערס אין די שאפּס, דעם צעפּאַל פון דער באלעבאטישער מיש-פּאָכע, די אויסזיכטלאָזיקײַט פון דער בורזשואזער אינטעליגענץ. אזוי שפּײַזט זיך אַשס אידיליע פון דעם כורבן, און דער כורבן פון דער אידיליע, אַשס שאָוויניזם פון זײַן „הומאניזם״, און זײַן „הומאניזם״ פון זײַן שאָוויניזם. ביידע זײַנען אָבער א דיאלעקטישע אײנהײַט.

אַשס לעצטע טרילאָגיע האָט געזאָלט זײַן א סאכאקל-ווערק, די קווינטע-סענץ פון זײַן לעבנפילאָסאָפיע אין שײַן פון יענע גרויסע פּראָבלעמעס, וואָס ס׳האָט אופגעהויבן די אָקטיאבער-רעוואָליוציע. אַש האָט, הייסט עס, צום לעצטן מאָל געזוכט דעם אויסוועג פון דעם פארקישעפטן קרייז פון זײַנע סטירעס. און וואָס פאר אן אויסוועג ווײַזט אַש אין זײַן לעצטן, ברייט פּלאנירטן ווערק? קלעריקאליזם, וולגערע מיסטיק, שאָוויניסטישער אטאָ-בעכארטאָנו, קאמף קעגן דער ארבעטער-באוועגונג און דער פּראָלעטארישער רעוואָליוציע! פּיבערדיק קלײַבט אַש איבער דעם קאסטן אלטע און נײַע שיימעס און שלעפּט ארויס אַלטן, פארזשאווערטן געווער.

מיט דרייסיק יאָר צוריק איז אַש געקומען אין דער יִדישער ליטעראטור מיטן לאָזונג „אויסגיסן דאָס יִדישע כיינדל אפן גרויסן קאסטן שיימעס און הייליקן שטויב״ („שטעטל״). די שיימעס זײַנען געבליבן שיימעס. אַש האָט זיי ניט אופגעלעבט. ס׳האָט זיך אָבער אויסגעוועבט דאָס ביסל כיין פון זײַן קונסט.

אינהאלט

זײַט

פאָרוואָרט 5

1. פאָרבאמערקונגען: ליטעראטור, טעקסט, קלאַסיפיקאַציע און פעריאָ-דיזאַציע 7

2. דער יונגער אש 15

3. פון „שטעטל" ביז „שלוימע נאָגיד" 29

4. שאָלעם אשס דראַמאטורגיע 46

5. אשס ראָמאַנען פון אמעריקאַנער לעבן 71

6. שאָלעם אש און די רעוואָלוציע 91

7. אייניקע אויספירן 123

Друкарня Беларускае Акадэміі Навук.

Галоўлітбел № 897. Заказ № 657. Тыраж 3000 экз. 129 стар.

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК
ЯЎРЭЙСКІ СЭКТАР

МАКС ЭРЫК

Літаратуразнаучая сэрыя
1

ШОЛАМ АШ

(1900—1930)

ВЫДАНЬНЕ БЕЛАРУСКАЕ АКАДЭМІІ НАВУК
МЕНСК — 1931

ווײַסרוסישע וויסנשאַפט־אַקאַדעמיע

ייִדישער סעקטאָר, מינסק

לעצטע אויסגאַבעס:

1. צײַטשריפט, ב. 5, ליטעראַטור־פאָרשונג, 1931, 410 ז.
איינהאַלט: ב. אָרשאַנסקי — די ייִדישע פּאָעזיע אין ווײַסרוסלאַנד נאָך דער רעוואָליוציע; ב. יאַבראָוו — צו דער עוואָליוציע פון כאַריקס פּאָעזיע; כ. דונעץ — די פּראָבלעמע פון אינטעליגענץ בײַ גאָרדינערן; י. ביסטאַנאַוו — וועגן סטיל און זשאַנער פון דער פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור; מ. עריק — וועגן סאָציאַלן מקור פון אַקסענפעלדס שאַפן; י. רימיניק — א קאַפּיטל אַקסענפעלדס ביאָגראַפיע. די סעריע דאָקומענטן פון יאָר 1840־1842 י. רימיניק — צו דער געשיכטע פונעם „פּוילישן יונגל"; מ. גרידענבערג — פאַרצייכענונגען וועגן מײַן טאַטער (די ביאָגראַפיע פון י. י. לינעצקי); י. באַנשטײַן — אַר־ראַפּ־אורי קאַמנער; ז. סקריצקי — וועגן פאָלק־איבעראַרבעטונגען פון גאָטלאָבערס לידער; י. דאָבּרושין — סאָציאַלע עוואָליוציע פון דער ייִדישער חית־ליד. ביבליאָגראַפיע: מ. עריק — נײַע מאַטעריאַלן וועגן אייכלען; י. בראָנשטיין — ליטעראַריש־קריטישע סאַכאַקלען. פון אונדזער אַרכיוו: מענדעלע מוכר ספֿרימס בריוו; פון גאָטלאָבערס ליטעראַרישער ירושה; מ. עריק — שאָלעם אליכעם און זײַן איבערזעצער.
2. י. הערשנבוים: שטשעדרין, א שטעטל אין רעקאָנסטרוקציע פעריאָד, 1931, 48 ז. (סאָציאַל־עקאָנאָמישע סעריע, נומ. 1).
3. מ. עריק: שאָלעם אַש (1900־1930), 1931, 125 ז. (סעריע ליטעראַטור־פאָרשונג נומ. 1)

עס דרוקט זיך און די טעג דערשײַנט:

4. ל. ווילענקין: ייִדישער דיאַלעקטאָלאָגישער אַטלאַס פון סאָוועטן־פאַרבאַנד ב. 1. 8 דר. בויגן + 75 קאַרטעס.
5. י. בראָנשטיין: מ. קולבאַק, 3 דר. ב. (סעריע ליטעראַטור־פאָרשונג, נומ. 2).

אָפּגעגעבן אין דרוק:

6. ע. טשערניאַווסקי: דער ייִדישער אַרבעטער אין ווײַסרוסלאַנד און ליטע (באַם באַגינען פון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג) 15 דר.־בויגן (היסטאָרישע סעריע נומ. 1).
7. רוסישע טערמינאָלאָגיע, 5700 טערמינען.
8. ייִדיש־ווײַסרוסישער טאַשן־ווערטערבוך, 10 דר. בויגן.

גרייט צום דרוק:

9. לאַנדווירטשאַפטלעכע טערמינאָלאָגיע.
10. ח. אַלעקסאַנדראָוו און י. הערשנבוים: — די שטעטלעך פון ווײַסרוסלאַנד אין רעקאָנסטרוקציע פעריאָד, 20 דר.־בויגן.
11. [illegible] — [illegible] 20 דרוקבויגן.

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК

МАКС ЭРЫК

Літаратуразнаўчая сэрыя
1

ШОЛАМ АШ

(1900—1930)

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

NOAH E. COTSEN LIBRARY OF
YIDDISH CHILDREN'S LITERATURE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13300

SHOLEM ASH

Max Erik

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS